

Opetuksen ja tutkimuksen toimintaympäristö 2020

**Korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen
digitaaliseksi palveluverkoksi**

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:26

Opetuksen ja tutkimuksen toimintaympäristö 2020

**Korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen
digitaaliseksi palveluverkoksi**

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:26

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet

Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto / Utbildnings- och forskningspolitiska avdelningen

PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi/OPM/julkaisut>

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet, 2009

ISBN 978-952-485-772-7 (nid.)

ISBN 978-952-485-773-4 (PDF)

ISSN 1458-8102 (Painettu)

ISSN 1797-951X (Verkkajulkaisu)

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2009:26

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä
11.9.2009

<p>Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen hanke Puheenjohtaja: Jarmo Saarti Jäsenet: Kristiina Hormia-Poutanen, Iiris Kuusinen ja Pentti Vattulainen</p>	<p>Julkaisun laji Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä</p>			
	<p>Toimeksiantaja Opetusministeriö</p>			
	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="866 398 1177 465">Toimielimen asettamispv 26.3.2008</td> <td data-bbox="1177 398 1449 465">Dnro 24/040/2008</td> </tr> </table>	Toimielimen asettamispv 26.3.2008	Dnro 24/040/2008	
Toimielimen asettamispv 26.3.2008	Dnro 24/040/2008			
<p>Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Opetuksen ja tutkimuksen toimintaympäristö 2020 – korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen digitaalseksi palveluverkoksi (Undervisningens och forskningens omvärld 2020 – att utveckla högskolebiblioteken i strukturellt avseende till ett digitalt servicenät)</p>				
<p>Julkaisun osat Muistio + liitteet</p>				
<p>Tiivistelmä</p> <p>Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen tavoitteena on koulutus- ja tutkimustoiminnan laadun parantaminen ja vaikuttavuuden lisääminen tiivistämällä korkeakouluverkkoa ja vahvistamalla korkeakoulujen profiloitumista ja painoaloja. Korkeakoulujen kirjastot ovat keskeinen opetuksen ja tutkimuksen infrastruktuuri ja niiden toiminnan laadun takaaminen korkeakoululaitoksen kehittämisessä ensiarvoisen tärkeää. Tieto- ja viestintäympäristön rakentuessa enenevästi sähköisten prosessien varaan myös kirjastojen rooli palvelujen tuottajana on voimakkaasti muuttumassa. Yliopistojen lainsäädännön ja korkeakoulujen rakenteiden muutos samoin kuin muut toimintaympäristön muutokset edellyttävät korkeakoulukirjastoilta ennakkoluulotonta yhteistyö- ja kehittymistähtoa.</p> <p>Työryhmän tehtävänä oli hahmotella korkeakoulukirjastojen organisoituminen uudistuvassa korkeakoululaitoksessa siten, että korkeakoulujen yhdistymiset ja yhteistyösopimukset tulevat huomioon otetuiksi kirjastojen lukumääriä vähentäen, yhteistyötä lisäten ja toimintoja tehostaen; sekä selvittää erityisesti yliopistolakiuudistuksen aiheuttamat muutokset ja niiden vaikutukset korkeakoulukirjastojen toimintaan liittyvissä säädöksissä, rahoituksessa ja muissa menettelyissä siten, että kirjastojen palvelukyky turvataan. Hankkeen tehtävänä oli lisäksi selvittää, miten korkeakoulukirjastojen ylläpito- ja muita kustannuksia voidaan vähentää vahvistamalla Kansalliskirjaston asemaa keskitettyjen palvelujen tuottajana; sekä kartoittaa korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen vaikutukset Varastokirjastoon, sekä selvittää Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhteistyön tiivistämismahdollisuudet.</p> <p>Työryhmä esittää korkeakoulukirjastojen kehittämisen tavoitteeksi, että vuoteen 2020 mennessä Suomen korkeakoulujen opiskelijoilla, opettajilla ja tutkijoilla on käytössään kansainvälinen digitaalinen toimintaympäristö ja sen käyttämiseen liittyvät taidot. Kirjastopalvelut tuotetaan asiakaslähtöisesti verkostossa, jossa aktiivisina toimijoina ovat suomalaiset korkeakoulukirjastot ja niille keskitettyjä palveluita tuottava Kansalliskirjasto sekä kansainväliset yhteistyökumppanit. Varastokirjastosta ja Kansalliskirjastosta muodostettu kirjastoverkon palveluyksikkö tuottaa keskitettyjä palveluita kirjastoille. Korkeakoulukirjastojen tehtävänä on erityisesti oman kehysorganisaation opetuksen ja tutkimuksen palveluiden tarjonta ja tätä tukevan kokoelman muodostaminen. Kirjastoverkon palveluyksikkö tuottaa kansallisia keskitettyjä digitaalisen kirjaston palveluja ja kokoelmien säilytyspalveluja. Kansainvälinen yhteistyö on merkittävä osa kirjastojen toimintaa.</p> <p>Ryhmä esittää edellä mainitun tavoitteen saavuttamiseksi useita kirjastojen kehittämiseen, resursointiin ja niitä koskevan lainsäädännön tarkasteluun liittyviä osatavoitteita. Erityisesti ryhmä pitää tärkeänä ammattikorkeakoulukirjastojen ja yliopistokirjastojen toiminnallisesti tarkoituksenmukaista yhteistyötä ja korkeakoulukirjastojen palvelujen kehittämistä integroimalla ne entistä tiiviimmin kehysorganisaatiossaan tapahtuvaan opetukseen ja tutkimukseen. Korkeatasoisten palveluiden kehittäminen asettaa haasteen myös henkilöstön kehittämiselle ja johtamiselle.</p>				
<p>Avainsanat korkeakoulukirjastot, ammattikorkeakoulukirjastot, yliopistokirjastot, Kansalliskirjasto, Varastokirjasto, rakenteellinen kehittäminen, digitaaliset kirjastot</p>				
<p>Muut tiedot</p>				
<p>Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:26</p>	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="866 1933 1129 2011">ISSN 1458-8102 (Painettu) 1797-951X (Verkkajulkaisu)</td> <td data-bbox="1129 1933 1449 2011">ISBN 978-952-485-772-7 (nid.) 978-952-485-773-4 (PDF)</td> </tr> </table>	ISSN 1458-8102 (Painettu) 1797-951X (Verkkajulkaisu)	ISBN 978-952-485-772-7 (nid.) 978-952-485-773-4 (PDF)	
ISSN 1458-8102 (Painettu) 1797-951X (Verkkajulkaisu)	ISBN 978-952-485-772-7 (nid.) 978-952-485-773-4 (PDF)			
<p>Kokonaissivumäärä</p>	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="627 2011 858 2056">Kieli suomi</td> <td data-bbox="858 2011 1129 2056">Hinta</td> <td data-bbox="1129 2011 1449 2056">Luottamuksellisuus julkinen</td> </tr> </table>	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen		
<p>Jakaja Yliopistopaino</p>	<p>Kustantaja Opetusministeriö</p>			

Presentationsblad

Utgivare
Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum
11.9.2009

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare) Projekt i syfte att utveckla högskolorna i strukturellt avseende Ordförande: Jarmo Saarti Medlemmar: Kristiina Hormia-Poutanen, Iiris Kuusinen och Pentti Vattulainen	Typ av publikation Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar		
	Uppdragsgivare Undervisningsministeriet		
	Datum för tillsättande av 26.3.2008	Dnro 24/040/2008	
Publikation (även den finska titeln) Undervisningens och forskningens omvärld 2020 – att utveckla högskolebiblioteken i strukturellt avseende till ett digitalt servicenät (Opetuksen ja tutkimuksen toimintaympäristö 2020 – korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen digitaaliseksi palveluverkoksi)			
Publikationens delar Promemoria + bilagor			
Sammandrag <p>Syftet med högskolornas strukturella utveckling är att förbättra utbildnings- och forskningsverksamhetens kvalitet och genomslagskraft genom att intensivt samarbetet inom högskolenätet och genom att stärka högskolornas profilering och tyngdpunktsområden. Högskolornas bibliotek är central infrastruktur inom undervisning och forskning. Med avseende på utvecklingen av högskoleväsendet är det av primär betydelse att garantera kvaliteten på deras verksamhet. I takt med att data- och kommunikationsmiljön i ökande grad bygger på elektroniska processer håller bibliotekens roll som tjänsteproducent också på att starkt förändras. Lagstiftningen vad gäller styrningen av universiteten förutsätter ett fördomsfritt samarbete mellan biblioteken inom högskolorna. Också högskolornas strukturella förändring samt övriga förändringar i omvärlden ställer krav på samarbete och på utveckling.</p> <p>Arbetsgruppens syfte var att gestalta högskolebibliotekens organiserande inom ett föränderligt högskoleväsende så att sammanslagningarna av universiteten och samarbetsavtalen beaktas så att man skär ner på bibliotekens antal. I den här situationen ska biblioteken satsa på ökat samarbete och på att effektivisera sina funktioner. Speciellt ska man kartlägga de förändringar som universitetsreformen leder till och dess verkningar vad gäller bestämmelserna som styr högskolebibliotekens verksamhet. Samma gäller finansieringen av biblioteken och övriga förfaranden. Bibliotekens serviceförmåga ska tryggas. Därtill var syftet med projektet att utreda hur man genom att minska på underhålls- och övriga kostnader för högskolebibliotekens del kan stärka Nationalbibliotekets ställning som producent av centrala tjänster. Vidare var syftet att kartlägga hur den strukturella utvecklingen av högskolebiblioteken inverkar på Depåbiblioteket. Ett tema var också att utreda möjligheterna att intensivt samarbetet mellan Nationalbiblioteket och Depåbiblioteket.</p> <p>Arbetsgruppen lägger fram som mål när det gäller att utveckla högskolebiblioteken att år 2020 har studerande, lärare och forskare vid Finlands högskolor tillgång till en internationell digital verksamhetsmiljö och kunskaper som behövs för att orientera sig i den. Bibliotekstjänsterna produceras klientorienterat i ett nätverk som består av högskolebiblioteken och Nationalbiblioteket, som har en central roll i producerandet av tjänster. Vidare ingår internationella samarbetsparter i nätverket. Den serviceenhet som Depåbiblioteket och Nationalbiblioteket bildar ska producera centraliserade tjänster till biblioteken. Högskolebibliotekens uppgift är speciellt att erbjuda tjänster inom sitt eget fack, dvs. undervisning och forskning, och att bilda en samling som stödjer detta. Biblioteksnätverkets serviceenhet ska på nationell nivå producera tjänster som ansluter sig till det digitala biblioteket och förvaringstjänster i anslutning till samlingarna. Samarbete på ett internationellt plan är en betydelsefull del av bibliotekens verksamhet.</p> <p>Arbetsgruppen lägger fram ett flertal delmål som ansluter sig till ovan nämnda mål. De har att göra med utvecklandet av biblioteken, resursfördelningen och en översyn av gällande lagstiftning i vissa avseenden. Speciellt betonar arbetsgruppen att det ska finnas ett ändamålsenligt samarbete i verksamhetsmässigt avseende mellan yrkeshögskolebiblioteken och universitetsbiblioteken. Högskolebibliotekens tjänster ska utvecklas så att de bättre än nu integreras med undervisningen och forskningen vid högskolorna. Att ta fram högklassiga tjänster innebär också utmaningar för utvecklandet av personalen och på ledningen.</p>			
Nyckelord högskolebibliotek, yrkeshögskolebibliotek, universitetsbibliotek, Nationalbiblioteket, Depåbiblioteket, strukturell utveckling, digitala bibliotek			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2009:26	ISSN 1458-8102 (Print) 1797-951X (Online)	ISBN 978-952-485-772-7 (htf.) 978-952-485-773-4 (PDF)	
Sidoantal	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution Universitetstryckeriet		Förlag Undervisningsministeriet	

Description

Publisher
Ministry of Education

Date of publication
11.9.2009

Authors (If a committee: name of organ, chair, secretary) Structural development of higher education project Members: Jarmo Saarti Secretaries: Kristiina Hormia-Poutanen, Iris Kuusinen and Pentti Vattulainen	Type of publication Reports of the Ministry of Education, Finland	
	Contracted by Ministry of Education	
	Committee appointed on 26.3.2008	Dnro 24/040/2008
Name of publication Teaching and research environment 2020 – university and polytechnic libraries into a digital service network (Opetuksen ja tutkimuksen toimintaympäristö 2020 – korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen digitaaliseksi palveluverkoksi)		
Parts Memorandum + appendices		
Abstract		
<p>The aim of the structural development of higher education is to enhance teaching and research quality and to increase effectiveness through a streamlined institution network and stronger institutional profilisation and priorities. University and polytechnic libraries are a key infrastructure in teaching and research, and therefore it is vital for higher education development to assure their operational quality. As the information and communications environment is increasingly adopting electronic processes, the role of the library as a service producer is changing at a rapid pace. Changes in university legislation and higher education structures entail open-minded cooperation and development.</p> <p>Because of the institutional mergers and cooperation agreements, the committee was to outline the organisation of university and polytechnic libraries in the transforming higher education system through a decrease in the number of libraries, intensified cooperation and enhanced operations and especially to consider the changes needed in statutes, financing and other procedures relating to university and polytechnic libraries with a view to safeguarding their service capacity. Another assignment was to explore ways to cut operational and other expenditure in the libraries by means of consolidating the status of the National Library as a provider of centralised services, to assess the repercussions of the structural development of the libraries for the National Repository Library and to look into the possibility to build up cooperation between the National Library and the Repository Library.</p> <p>The desired objective is that the students, teachers and researchers in Finnish higher education institutions have an international digital operating environment and the skills needed to make full use of it by 2020. Library services are customer-driven and provided in a network, in which the active operators are the university and polytechnic libraries, the Repository Library and the National Library, which produce centralised services for them, and international cooperation partners. The service network composed of the Repository Library and the National Library produces centralised services for libraries. The task of the university and polytechnic libraries will mainly be to offer services to the teaching and research communities in their framework organisation and to compile a collection in support of these. The service unit of the library network will produce digital library services and collection storage services for the institutions. International cooperation is a vital part of the library operations.</p> <p>In order to achieve all this, the committee puts forward a number of aims concerning development, the resources of the libraries and a review of relevant legislation. In particular, the committee stresses the importance of appropriate cooperation between polytechnic and university libraries and of service development in the libraries through closer integration with teaching and research carried out in the framework organisation. The development of high-standard services is also a challenge to human resources development and management.</p>		
Other information		
Name and number of series Reports of the Ministry of Education, Finland 2009:26	ISSN 1458-8102 (Print) 1797-951X (Online)	ISBN 978-952-485-772-7 (pbk.) 978-952-485-773-4 (PDF)
Number of pages	Language Finnish	Price
Distributed by Helsinki University Print		Degree of confidentiality public
Published by Ministry of Education		

Opetusministeriölle

Opetusministeriö asetti 26.3.2008 hankkeen selvittämään korkeakoulukirjastojen rakenteellista kehittämistä. Työryhmän tehtävänä oli asettamiskirjeen mukaan ensinnäkin hahmotella korkeakoulukirjastojen organisoituminen uudistuvassa korkeakoululaitoksessa siten, että korkeakoulujen yhdistymiset ja yhteistyösopimukset tulevat huomioon otetuiksi kirjastojen lukumääriä vähentäen, yhteistyötä lisäten ja toimintoja tehostaen; sekä selvittää erityisesti yliopistolakiuudistuksen aiheuttamat muutokset ja niiden vaikutukset korkeakoulukirjastojen toimintaan liittyvissä säädöksissä, rahoituksessa ja muissa menettelyissä siten, että kirjastojen palvelukyky turvataan.

Hankkeen tehtävänä oli lisäksi selvittää, miten korkeakoulukirjastojen ylläpito- ja muita kustannuksia voidaan vähentää vahvistamalla Kansalliskirjaston asemaa keskitettyjen palvelujen tuottajana; sekä kartoittaa korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen vaikutukset Varastokirjastoon, sekä selvittää Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhteistyön tiivistämismahdollisuudet. Hankkeessa tuli ottaa huomioon korkeakoulukirjastojen yhteistyömahdollisuudet tutkimuslaitosten kirjastojen sekä kunnallisen kirjastoverkon kanssa. Hankkeessa tuli myös ottaa huomioon pääjohtaja Jussi Nuorteva tekemä selvitys Turun seudun kirjasto- ja tietopalveluiden kehittämisestä (Nuorteva 2008) sekä käynnistynyt korkeakoulujen tietohallintohanke.

Projekti tuotti väliraportin 13.1.2009 pidettyyn ohjausryhmän kokoukseen. Loppuraportti valmistui kesäkuussa 2009.

Opetusministeriö kutsui hankkeen työryhmän puheenjohtajaksi kirjastonjohtaja Jarmo Saartin Kuopion yliopistosta sekä jäseniksi palvelupäällikkö Kristiina Hormia-Poutasen Kansalliskirjastosta, kirjastonjohtaja Iiris Kuusisen Kymenlaakson ammattikorkeakoulusta ja kirjastonjohtaja Pentti Vattulaisen Varastokirjastosta. Työryhmän toiminnassa olivat aktiivisesti mukana myös suunnittelija Aki Kangas ja sihteeri Liisa Ekebon Kansalliskirjastosta.

Opetusministeriö asetti hankkeelle myös ohjausryhmän, jonka puheenjohtajaksi kutsuttiin johtaja Leena Vestala opetusministeriöstä ja jäseniksi tietopalvelujohtaja Sirkku Blinnikka Päijät-Hämeen koulutus konsernista, ylikirjastonhoitaja, professori Kai Ekholm Kansalliskirjastosta, ylikirjastonhoitaja Ari Muhonen Teknillisestä korkeakoulusta, pääjohtaja Jussi Nuorteva Arkistolaitoksesta, kirjastonjohtaja Vuokko Palonen Vaasan yliopistosta, tieto- ja kirjastopalvelujohtaja Kaisa Sinikara Helsingin yliopistosta, tietopalvelupäällikkö Iris Tahvanainen Metropolia-ammattikorkeakoulusta, FinELib-konsortion ohjausryhmän puheenjohtaja, rehtori Mauri Ylä-Kotola Lapin yliopistosta sekä hallitussihteeri Laura Hansén, opetusneuvos Jorma Karhu ja ylitarkastaja Anne Luoto-Halvari

opetusministeriöstä. Ylitarkastaja Anne Luoto-Halvari toimi hankkeessa opetusministeriön yhteyshenkilönä.

Hankkeen työryhmä kokoontui yhteensä kymmenen kertaa ja opetusministeriön ohjausryhmä seitsemän kertaa. Yliopistokirjastojen neuvoston työvaliokunnan ja Ammatikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio (AMKIT-konsortio) johtoryhmän yhteisiä kokouksia pidettiin kaksi. Näiden lisäksi järjestettiin kokous kirjastojen esittämistä juridisista kysymyksistä sekä kirjastoverkolle suunnattu keskustelutilaisuus Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston palveluista. Kuulemistilaisuus keskeisille sidosryhmille järjestettiin ennen raportin julkaisemista.

Hankkeen aikana toteutettiin seuraavat kyselyt ja selvitykset:

Kyselyt ja selvitykset	Toteutuksen ajankohta
Asiakaskysely Kansallisista kirjastoverkkopalveluista (Kansalliskirjaston kysely ammattikorkeakoulu-, erikois-, yliopisto- ja yleisille kirjastoille)	Huhti-toukokuu 2008
Lisensiointikysely kirjastoille toimintaympäristön muutoksista	Kesä-elokuu 2008
Korkeakoulukirjastojen määrä, rakenne, rahoitus ja hallinto	Syyskuu 2008
Varastokirjastokysely	Marraskuu 2008
Selvitys keskitetyn verkkoaineiston hankinnan kustannustehokkuudesta	Tammi-Huhtikuu 2009
Selvitys keskitetyn ja hajautetun julkaisuarkistotoiminnan kustannuksista	Syysy 2009

Lisätietoja kokouksista ja kyselyistä: <http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/rake.html>

Raportin toteuttivat työryhmän jäsenet. Ohjausryhmä kommentoi raporttia. Raporttiluonnos oli lisäksi kommentoivana molemmilla korkeakoulukirjastosektoreilla. Raportin tekstistä ja siinä olevista esityksistä vastaa työryhmä. Raportti jakautuu kahteen osaan: suosituksiin ja taustoittavaan materiaaliin. Raportin sisältöön ovat vaikuttaneet myös hankkeeseen palkattu sihteeri Liisa Ekeboom ja AMKIT-konsortion suunnittelija Ulla-Riitta Lahtinen, jotka laativat analyysin kirjastojen määrää ja rakennetta koskevasta kyselystä. Kiitokset myös kaikille muille henkilöille, jotka vaikuttivat työryhmän työskentelyyn ja raporttiin. Raportin loppuun on liitetty myös keskeisille sidosryhmille 2.6.2009 pidetyn kuulemistilaisuuden yhteenveto.

Työryhmä jättää kunnioittaen muistionsa opetusministeriölle.

Helsingissä 3.6.2009

Jarmo Saarti

Kristiina Hormia-Poutanen

Iiris Kuusinen

Pentti Vattulainen

Sisältö

1	Korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen	10
1.1	Korkeakoulukirjastoverkon toimijat ja palvelujen ohjaus	10
1.2	Kohti digitaalista toimintaympäristöä – opetuksen ja tutkimuksen palvelut vuonna 2020	11
1.3	Työryhmän tehtävät ja niihin liittyvät suositukset	12
1.4	Korkeakoulukirjastojen rakenne ja ydinpalvelut	16
1.4.1	<i>Yhdistäen suuremmiksi kirjastoiksi</i>	16
1.4.2	<i>Korkeakoulukirjaston palvelut</i>	18
1.4.2.1	Tietoaineistot	19
1.4.2.2	Tietojärjestelmät	23
1.4.2.3	Tietopalvelu ja tiedonhankinnan opetus	24
1.4.2.4	Oppimisen tilat	25
1.5	Lainsäädännölliset sekä hallintoon ja rahoitukseen liittyvät kysymykset kirjasto- ja tietopalvelutoiminnassa	26
1.5.1	<i>Päätösvalta yhteiskirjastoissa</i>	26
1.5.2	<i>Tekijänoikeudet</i>	28
1.5.3	<i>Taloudellinen asema ja johtajuus</i>	29
1.6	Kansallisesti tuotetut kirjastoverkon palvelut	31
1.6.1	<i>Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhteistyön kehittäminen</i>	31
2	Perustietoa korkeakoulukirjastoverkosta sekä Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston keskitetyistä palveluista	32
2.1	Korkeakoulujen ja niiden kirjastojen kehittämislinjauksia viime vuosina	32
2.1.1	<i>Korkeakoulukirjastoverkko</i>	36
2.2	Kansalliskirjaston tuottamat kansalliset kirjastoverkkopalvelut	38
2.2.1	<i>Taustaa korkeakoulukirjastojen ja Kansalliskirjaston yhteistyölle</i>	39
2.2.2	<i>Kansalliset kirjastoverkkopalvelut – rahoitus</i>	40
2.2.3	<i>Kansalliset kirjastoverkkopalvelut – ohjaus, raportointi ja seuranta</i>	41

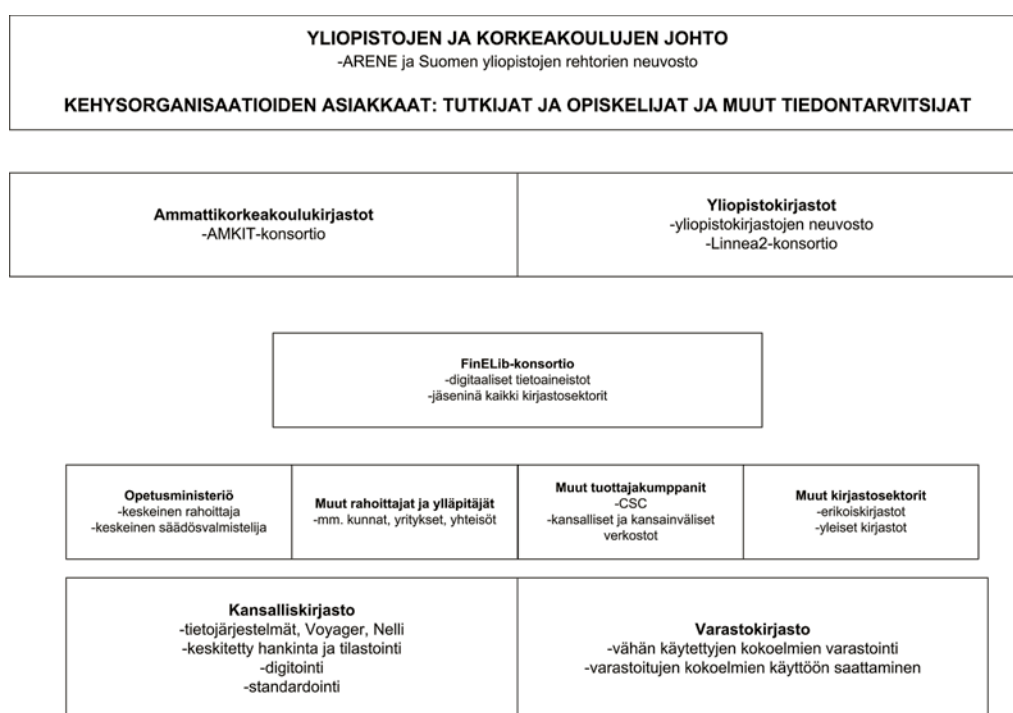
2.2.4	<i>Kansalliskirjaston keskitetyt palvelut 2009</i>	42
2.2.4.1	Kansallinen elektroninen kirjasto, FinELib – kansallinen tutkimusinfrastruktuuri	43
2.2.4.2	Korkeakoulukirjastojen yhteisten tietojärjestelmien keskitetty ylläpito ja kehittäminen	45
2.2.4.3	Kirjastotoiminnan tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden osoittaminen	46
2.2.5	<i>Nykyisten korkeakoulukirjastoille tarjottavien keskitettyjen palvelujen arviointi</i>	47
2.2.6	<i>Kansalliskirjaston keskitettyjen palvelujen kehittäminen – järjestelmäarkkitehtuurin ja tiedon infrastruktuurin kehittäminen 2010–2013</i>	49
2.3	Varastokirjaston kirjastoverkkopalvelut	50
2.3.1	<i>Rakenteellisen kehittämisen vaikutus Varastokirjaston toimintaan</i>	51
2.3.1.1	Aineistot	52
2.3.1.2	Siirtotarpeet	53
2.3.1.3	Kaukopalvelu	53
2.3.1.4	Muuta	54
3	Lähteet	55
4	Sanasto	58
	Liitteet	60
	Liite 1. Kysely yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastoille: korkeakoulukirjastojen määrä, rakenne, rahoitus ja hallinto	60
	Liite 2. Kirjastojen toimipisteiden lukumäärä paikkakunnittain, tilanne v. 2008 ja tiedossa oleva tilanne v. 2011	61
	Liite 3. Kansalliskirjaston tarjoamat palvelut kirjastoverkolle 2008	62
	Liite 4. FinELib yritysprojektin loppuraportti	64
	Liite 5. Verkkoaineistojen keskitetyn lisensioinnin uusien toimintamallien kehittäminen	97
	Liite 6. Yhteiskirjastojen sopimuksia	114
	Liite 7. Kommentit korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen hankkeen raporttiluonnoksesta (kuulemistilaisuus opetusministeriössä 2.6.2009)	123

1 Korkeakoulukirjastojen rakenteellinen kehittäminen

1.1 Korkeakoulukirjastoverkon toimijat ja palvelujen ohjaus

Korkeakoulukirjastot saavat rahoituksensa pääasiassa kehysorganisaatioidensa kautta, joiden merkittävin rahoittaja on Opetusministeriö. Tieteellisessä kirjastotoiminnassa erikoiskirjastot muodostavat tärkeän kumppanin korkeakoulukirjastoille, lisäksi korkeakoulukirjastot tekevät yhteistyötä yleisten kirjastojen kanssa.

Kansalliskirjastolla ja Varastokirjastolla on keskeinen rooli kansallisten palveluiden tuottamisessa muille kirjastoille. Varastokirjaston palvelut ovat maksuttomia, sen sijaan tietojärjestelmien kehittämisestä ja verkkoaineiston hankinnasta tulee kustannuksia myös kirjastoille. Näiden palveluiden kehittämisessä keskeisinä toimijoina ovat LINNEA2- ja FinELib-konsortiot. Molemmissa konsortioissa korkeakoulut päättävät osallistumisesta hankkeisiin, joista aiheutuu korkeakouluille merkittäviä kustannuksia. Kirjastojen yhteisten palvelujen ohjausjärjestelmää on kuvattu luvussa 2.2.3.

Kuva 1. Korkeakoulukirjastojen toimintaympäristö ja sen keskeiset toimijat

1.2 Kohti digitaalista toimintaympäristöä – opetuksen ja tutkimuksen palvelut vuonna 2020

Vuoteen 2020 mennessä Suomen korkeakoulujen opiskelijoilla, opettajilla ja tutkijoilla on käytössään kansainvälinen digitaalinen toimintaympäristö ja sen käyttämiseen liittyvät taidot. Kirjastopalvelut tuotetaan asiakaslähtöisesti verkostossa, jossa aktiivisina toimijoina ovat suomalaiset korkeakoulukirjastot ja niille keskitettyjä palveluita tuottava Kansalliskirjasto sekä kansainväliset yhteistyökumppanit. Varastokirjastosta ja Kansalliskirjastosta muodostettu kirjastoverkon palveluyksikkö tuottaa keskitettyjä palveluita kirjastoille. Korkeakoulukirjastojen tehtävänä on erityisesti oman kehysorganisaation opetuksen ja tutkimuksen palveluiden tarjonta ja tätä tukevan kokoelman muodostaminen. Kirjastoverkon palveluyksikkö tuottaa kansallisia keskitettyjä digitaalisen kirjaston palveluja ja kokoelmien säilytyspalveluja. Kansainvälinen yhteistyö on merkittävä osa kirjastojen toimintaa.

Vuonna 2020 merkittävä osa korkeakoulujen opetuksen ja tutkimuksen tarvitsemista tietoaaineistoista tuotetaan digitaalisessa muodossa. Valtaosa tieteellisistä lehdistä on saatu käyttöön lisensioinnin ja tiedeyhteisöjen Open Access -julkaisemisen kautta, e-kirjat ovat tutkimuksen ja opetuksen arkea, globaalin digitointitoiminnan ansiosta keskeisin painettu aineisto on suurelta osin digitoitu, digitoitun aineiston käytön esteitä on poistettu tekijänoikeuslainsäädäntöä kehittämällä ja myös joustavilla sopimuslissensikäytännöillä. Eri-tyisesti humanistisilla aloilla ja yhteiskuntatieteissä painetut kokoelmat muodostavat edelleen huomattavan osan kirjastokokoelmista. Kansallisena haasteena on näillä tieteenaloilla merkittävien kansallisten aineistokokonaisuuksien digitointi.

Digitalisoituminen on vaikuttanut myös tutkimustyöhön ja opiskeluun. Uudet, tutkimusta, opetusta ja opiskelua tukevat sovellusinfrastruktuurit mahdollistavat mm. pilotointi- ja simulointityöskentelyn ja tukevat verkostomaista toimintaa kansallisesti ja kansainvälisesti. Tutkimusdata on oleellinen osa tutkijan työpöydän palveluita.

Digitaalisten aineistojen hallintajärjestelmien merkitys on korostunut. Tietoaaineistot saadaan käyttöön nopeasti ja joustavasti siinä tutkimus- ja oppimisympäristössä, jossa aineistoja käytetään. Aineistojen pitkäaikais säilytysjärjestelmät ovat kehittyneet ja muodostavat yhdessä hakupalvelujen kanssa oleellisen osan kansallista infrastruktuuria. Kansalliset digitaaliset palvelut edellyttävät keskitettyjä palvelin- ja ohjelmistoratkaisuja. Palvelujen keskitetyt ratkaisut varmistavat tarkoituksenmukaisen kansallisen ja tietyiltä osin kansainvälisen työnjaon sekä kustannustehokkaat toimintamallit. Kansallisten ja kansainvälisten, toisiaan tukevien infrastruktuurien integrointi on tulevaisuuden tiedonsaannin lähtökohta.

Vuoteen 2020 mennessä korkeakoulukirjastojen määrä on merkittävästi supistunut toimipisteiden yhdistymisen seurauksena. Osa kirjastoista toimii ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen yhteisten kampusten palvelukeskuksina, mutta myös muunlaisia yhteisiä kirjastoja eri organisaatioiden välille on perustettu. Kirjastojen fyysiset kokoelmat pienentyvät e-aineistojen lisääntymisen ja painetun aineiston digitoinnin myötä. On todennäköistä, että parinkymmenen vuoden kuluttua on kirjastoja, joissa ei ole painettuja aineistoja lainkaan. Kirjastojen tilat ovat vakiintuneet oppimisympäristöiksi ja opiskelijoiden kohtauspaikoiksi. Korkeakoulujen kirjastot ovat integroituneet tutkimukseen ja opetukseen omassa kehysorganisaatiossaan. Ne opettavat ja räätälöivät digitaalisen kirjaston palveluita omille asiakkailleen toimien aktiivisesti kansallisissa ja kansainvälisissä verkostoissa. Toimintaympäristön muutos edellyttää kirjastojen henkilöstön monipuolista osaamisen ja verkostoyhteistyön toimintatapojen kehittämistä.

Korkeakoulut rahoittavat kirjastojen paikallisen perustoiminnan ja opetusministeriö kirjastoverkon yhteisiä keskitettyjä palveluja ja niiden kehittämistä. Tätä kehittämistä ja rahoittamista ohjataan vaikuttavuutta kuvaavilla indikaattoreilla. Kirjastojen kansallisia perusinfrastruktuurihankkeita viedään eteenpäin keskitetysti. Kirjastojen yhteiset palvelut tuotetaan verkostomaisesti, yhteisesti sovittujen periaatteiden mukaisesti, korkeakoulukirjastojen ja Kansalliskirjaston palveluyksikön kanssa.

Kansalliskirjastosta ja Varastokirjastosta on muodostunut digitaalisten palvelujen ja painettujen aineistojen hallinnan osaamiskeskittymä, joka toimii yhteistyössä kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden kanssa. Kirjastoverkon yhteisiä palveluja on vahvistettu erityisesti verkkoaineiston hankinnan, kirjastojärjestelmien kehittämisen ja standardoinnin osalta sekä aineiston jakelulogistiikan kehittämisessä. Yhteiset palvelut mahdollistavat myös painettujen aineistojen kohdalla kansallisen kokoelmapoliittisen yhteistyön, esimerkiksi kalliin vähänkäytetyn aineiston hankkimisen yhteiskäyttöön. Uudet palvelut rahoitetaan erikseen ja osa palveluista toteutetaan maksullisena palvelutoimintana (esim. keskitetty luettelointi, räätälöidyt hankintapalvelut).

1.3 Työryhmän tehtävät ja niihin liittyvät suositukset

Tehtävä 1. Hahmotella korkeakoulukirjastojen organisoituminen uudistuvassa korkeakoululaitoksessa siten, että korkeakoulujen yhdistymiset ja yhteistyösopimukset tulevat huomioon otetuiksi kirjastojen lukumääriä vähentäen, yhteistyötä lisäten ja toimintoja tehostaen.

Korkeakoulukirjastojen kehittäminen

- Korkeakoulukirjastojen palvelut integroituvat jatkossa yhä tiiviimmin kehysorganisaatiossaan tapahtuvaan opetukseen ja tutkimukseen. Paikalliset kirjastot ovat keskeinen toimija tiedonhankinnan opetuksessa.
- Korkeakoulukirjastojen toiminnallisesti tarkoituksenmukaisia yhdistymisiä jatketaan niin, että kirjastoista luodaan tarpeeksi suuria yksiköitä, joilla on riittävät resurssit ja osaaminen tarjota kaikki keskeiset tutkimuksen, opetuksen ja alueellisen vaikuttavuuden tieteelliset kirjasto- ja tietopalvelut. Korkeakoulukirjastojen toimipisteet supistuvat puoleen muodostettaessa suurempia yksiköitä.
- Ammattikorkeakoulu- ja yliopistokirjastot muodostavat yhden yhteisen konsortion/ neuvoston, joka toimii korkeakoulukirjastojen toiminnan yhteistyöelimenä ja palveluiden hankkijana. Se toimii myös käyttäjien ja hankkijoiden edustajana kansallisten ja kansainvälisten yhteisten palveluiden kehittämisessä korkeakoulukirjastoille.
- Kirjastojen toiminnan laatua, vaikuttavuutta ja kehysorganisaatioiden kirjastojen resursointia seurataan korkeakoulujen tulosneuvotteluissa ja Korkeakoulujen arviointineuvoston auditoinneissa sekä opetusministeriön korkeakouluille antamissa kirjallisissa palautteissa. Kunkin korkeakoulun strategia sisältää myös sen kirjastopalveluiden kehittämistavoitteet.
- Laaditaan alueelliset korkean koulutuksen kirjasto- ja tietopalvelustrategiat, joiden yhteydessä sovitaan kirjastopalveluiden toteuttamisesta hyödyntämällä erityyppisiä sopimusmalleja ja kaikkien kirjastosektoreiden järkevää yhteistyötä.
- Varmistetaan korkeakoulukirjastojen peruspalveluiden (aineistojen lainaus ja e-aineistojen käyttö kirjaston tiloissa) avoimuuden ja maksuttomuuden säilyminen kansalaisille.

Korkeakoulukirjastot kehittävät maksullisia lisäpalveluita.

- Julkisrahoitteisten tutkimushankkeiden tulee niiltä edellytetyssä tietohallintasuunnitelmassa ottaa huomioon tutkimuksen tarvitsemat kirjasto- ja tietopalvelut. Näitä ovat erityisesti lisensoitujen tietoaineistojen hankinta ja muut maksulliset palvelut. Samalla korkeakoulut kehittävät ei-julkisen rahoituksen piirissä olevan tutkimuksen ja elinkeinoelämän tarvitsemien tietopalveluiden ostopalvelumalleja ja niiden tarvitsemia aineistolisensioiteja.
- Korkeakoulukirjastot vastaavat paikallisesta ja korkeakoulun mukaisesti profiloituneesta sisällöllisestä palvelusta ja Kansalliskirjaston palveluyksikkö kirjastoverkon yhteisistä palveluista.
- Edistetään kirjastojen tilojen, tietojärjestelmien ja palveluiden käytön esteettömyyttä.

Kustannusvaikutukset, vastuut ja aikataulut

- **Korkeakoulut** selvittävät kirjastojen yhdistämisistä aiheutuvat kustannusvaikutukset ja tekevät päätökset kirjastopalveluiden järjestämiseksi.
- **Korkeakoulut ja rahoittajat** varmistavat tutkimushankkeiden kirjasto- ja tietopalvelukulujen kattamisen.
- **Korkeakoulut** laativat alueelliset korkean koulutuksen kirjasto- ja tietopalvelustrategiat viimeistään vuoteen 2012 mennessä. Nämä yhdistetään laajempiin alueellisiin korkean koulutuksen strategioihin.
- **Yliopistokirjastojen neuvosto ja AMKIT-konsortio** nimeävät vuonna 2009 työryhmän selvittämään yhteisen konsortion/neuvoston muodostamista ja yhteistyön resursointia. Tavoitteena on yhteisen konsortion toteutuminen vuonna 2011. Yhteisillä toimintatavoilla, henkilöstöllä ja asiantuntijoilla sekä kirjastojen työpanoksen yhdistämisellä voidaan saada aikaan kustannussäästöjä.
- **Kansalliskirjasto ja korkeakoulukirjastot** uusivat keskitettyjen palveluiden ohjausjärjestelmän 2010–2011. Korkeakoulukirjastojen asiantuntemus korkeakoulu yhteisön ja opiskelijoiden tarpeista tulee olla yhteisten palvelujen kokonaisuuden ja sen toimintamallin kehittämisen lähtökohtana.
- **Opetusministeriö** ottaa kirjallisiin palautteisiin yhdeksi arviointikohdaksi korkeakoulujen kirjastopalveluiden resursoinnin ja laadun vuodesta 2012 alkaen.
- **Opetusministeriö** varmistaa osaltaan, että yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kirjastojen peruspalvelut pysyvät avoimina ja maksuttomina kaikille kansalaisille.

Tehtävä 2. Selvittää erityisesti yliopistolakiuudistuksen aiheuttamat muutokset ja niiden vaikutukset korkeakoulukirjastojen toimintaan liittyvissä säädöksissä, rahoituksessa ja muissa menettelyissä siten, että kirjastojen palvelukyky turvataan.

Korkeakoulukirjastojen taloudellisen ja hallinnollisen aseman sekä tietoaineistojen käytön turvaaminen

- Kirjastot ovat korkeatasoisia asiantuntijaorganisaatioita, joiden johtajilla on vastuu palveluiden kehittämisestä, toteuttamisesta ja resurssien käytöstä.

- Tavoitteena on, että korkeakoulu käyttää vähintään 5 % kokonaisbudjetistaan kirjasto- ja tietopalveluihin. Kirjastojen toiminnan vertailtavuuden tulee perustua yhdenmukaisiin taloushallinnon käytäntöihin ja yhdenmukaisiin mittareihin. Kehitetään edelleen korkeakoulukirjastojen toiminnan määrällistä ja laadullista mittaamista sekä tilastointia.
- Kehitetään kansalliset sopimusmallit eri organisaatioiden yhteiskirjastoille.
- Kaikki korkeakoulut sitoutuvat omien tutkimusjulkaisujensa avoimeen julkaisemiseen (Open Access) vuoteen 2015 mennessä.
- Varmistetaan tekijänoikeuslainsäädännössä tutkimuksen ja opetuksen mahdollisuudet hyödyntää täysimittaisesti aineistoja ja erityisesti digitaalisten tekniikoiden hyödyntäminen aineistojen käytössä ja jakelussa.
- Varmistetaan samanlaisten kirjastopalveluiden mahdollisimman yhdenmukainen hinnoittelu.
- Varmistetaan yliopistokirjastoille yliopistolain muutoksesta johtuvien alv-kustannusten korvaaminen rahoituksessa.

Kustannusvaikutukset, vastuut ja aikataulut

- **Korkeakoulut** vahvistavat kirjastoa johtavalle henkilölle budjetti- ja henkilöstövuorot.
- **Korkeakoulut** resursoivat kirjasto- ja tietopalveluihin vähintään 5 % kokonaisbudjetistaan.
- **Korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen hanke** luo pohjan kansalliselle sopimusmallipankille 2009.
- **Opetusministeriö** seuraa korkeakoulujen kirjasto- ja tietopalveluresursointia vuodesta 2012 alkaen.
- **Opetusministeriö** huomioi tekijänoikeuslain muutosten valmistelussa opetuksen ja tutkimuksen tarvitsemien digitaalisten tekniikoiden rajoitteiden poistamisen.

Tehtävä 3. Selvittää, miten korkeakoulukirjastojen ylläpito- ja muita kustannuksia voidaan vähentää vahvistamalla Kansalliskirjaston asemaa keskitettyjen palvelujen tuottajana.

Kansalliskirjaston keskitettyjen palveluiden vahvistaminen ja tuotteiden kehittäminen korkeakoulujen perustehtäviä palveleviksi

- Kansallisella tutkimusinfrastruktuurien tiekartalla oleva ”Muistiorganisaatioiden järjestelmäarkkitehtuurihanke” vähentää paikallisten erilaisten käyttöliittymien tarvetta (asiakasliittymä), vähentää kirjastojen päällekkäistä työtä sekä vähentää useiden paikallisten järjestelmien luomista (pitkäaikaissäilytys).
- Tutkimuksen tarvitsemien tietoaineistojen joustavan ja sektorirajat ylittävän saatavuuden parantamiseksi hankitaan tutkimuksen tarvitsemat keskeiset tietoaineistot keskitetysti (tutkimuksen perusinfrastruktuuri). Aineistojen joustava saatavuus tehostaa kilpailukykyisen tutkimuksen edellytyksiä korkeakouluissa ja tutkimuslaitoksissa.
- Verkkoaineiston keskitettyä hankintapalvelua (FinELib) vahvistetaan tavoitteena, että se välittää noin 80 %:a korkeakoulujen sähköisistä aineistoista ja vähentää kirjastojen omaa aineistojen hankintatyötä. Ammattikorkeakouluissa erityisesti kotimaisen aineiston

lisensointi tuottaa lisäarvoa.

- Julkaisuarkistojen ylläpidossa toimintatapa perustuu työnjakoon, jossa palvelinten ja ohjelmiston ylläpito ja kehittäminen hoidetaan kansallisissa palvelukeskuksissa (mm. CSC, Kansalliskirjasto) ja julkaisemiseen liittyvät palvelut paikallisella tasolla. Ratkaisu varmistaa osaamisen tarkoituksenmukaisen jakamisen sekä kustannustehokkaan toimintamallin.
- Muistiorganisaatiot edistävät ja vaikuttavat omalta osaltaan tekijänoikeuslainsäädännön kehittämiseen niiden toimintaedellytyksiä tukevaksi.
- Kansalliskirjasto ja OPM edistävät 1) takautuvaa digitointia 2) kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä annetun lain kehittämistä ja 3) merkittävien kansallisten korpuksien digitointia. Laajamittaisesti toteutettuina ne vähentävät kirjastoverkon varastointi- ja henkilöstökustannuksia ja tuovat kansallisen julkaisuperinnön muun tiedeaineiston saatavuuden tasolle.
- Kansalliskirjastosta ja Varastokirjastosta muodostettavaksi esitetty palveluyksikkö mahdollistaa tilakustannusten alentamisen tarjoamalla kokoelmien säilytyspalveluja ja varmistaa tutkimuksellisesti merkityksellisen, vähän käytetyn painetun aineiston käytössä säilymisen mahdollisimman pienillä kustannuksilla. Aineistojen siirtoperiaatteista kirjastot päättävät yhdessä.
- Kirjastoverkon yhteisiä ja laajoja digitalisointumista tukevia infrastruktuurihankkeita viedään eteenpäin keskitetysti.

Kustannusvaikutukset, vastuut ja aikataulut

- **Opetusministeriö** huolehtii korkeakoulukirjastojen yhteisten keskitettyjen palvelujen toiminnan perusrahoituksen jatkamisesta.
- **Opetusministeriö** käynnistää tekijänoikeuslakia koskevan selvityksen sekä kulttuuriaineistolakia koskevan (vapaakappale)selvityksen.
- **Opetusministeriö** on varmistanut KDK-hankkeen asiakasliittymän perustamisvaiheen 2008–2011 rahoituksen. Pitkäaikaissäilytyksen rahoitus on vielä auki.
- **Uutta budjettirahoitusta tarvittaisiin seuraaviin yhteishankkeisiin:**
  - Kansallinen yhteisluettelo ja sen kansalaiskäyttö: arvioitu vuosikustannus on 400 000 euroa perustamisvaiheessa 2011–2012 ja 300 000 euroa tuotantovaiheessa 2013-.
  - Perusaineistojen hankinta. Vuosittainen kustannusvaikutus yhteensä 6,2 miljoonaa euroa (4,2 milj. euroa OPM/KTPO, 2 milj. euroa OPM/KUPO).
  - Keskitetty julkaisuarkistopalvelu. Kustannusvaikutus 100 000 euroa vuositasona.
  - Varastokirjaston tilojen laajentaminen.

Tehtävä 4. kartoittaa korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen vaikutukset Varastokirjastoon, sekä selvittää Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhteistyön tiivistämismahdollisuudet.

Kirjastoverkon palveluyksikön kehittäminen Kansalliskirjaston, Varastokirjaston ja kirjastojen työnjakoa ja yhteistyötä tiivistämällä

- Kirjastojen keskitettyjen palveluiden tuottaminen organisoidaan Kansalliskirjastoon.

- Tavoitteena on, että kirjastoverkon yhteisten peruspalveluiden budjettirahoitusta lisätään 5–10 % (300 000–600 000 euroa). Rahoitus kohdennetaan tällä hetkellä aliresursoituihin yhteisiin palveluihin: kirjastojärjestelmä, verkkoaineiston hankinta ja digitaalisen kirjaston standardien määrittely ja soveltaminen.
- Varmistetaan keskeisten keskitettyjen palveluiden suora kansallinen rahoitus. Nykyisin niihin käytetään 6 miljoonaa euroa. Tämä on 4,4 % korkeakoulukirjastojen kokonaismenoista, jotka ovat 135 miljoonaa euroa.
- Varmistetaan korkeakoulukirjastojen vaikutusvalta niitä koskevien palveluiden tuottamisessa kehittämällä yhteisten palvelujen johtamisjärjestelmää ja päätöksentekomalleja.
- Korkeakoulukirjastojen kannalta uuden palveluyksikön kehittämisen tavoitteena on hallinnon ja rahoituksen selkeys ja läpinäkyvyys.
- Varmistetaan säädöksiin erityisesti Varastokirjaston palvelujen maksuttomuus käyttäjille.

Kustannusvaikutukset, vastuut ja aikataulut

- **Kansalliskirjastosta ja Varastokirjastosta muodostettavaksi esitetty palveluyksikkö** toteuttaa palvelujen keskittämisen mahdollistaman tilojen, henkilöstön ja prosessien järkevän käytön ja mahdolliset säästöt kansallisella tasolla.
- **Opetusministeriö** aloittaa tarvittaessa kirjastoverkon keskitettyjä palveluita koskevien säädösten valmistelun korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen hankkeen raportin ja Kansalliskirjaston ulkoisen arvioinnin tulosten perusteella. Lainvalmistelussa turvataan varastokirjastotoiminnan nykyperusteinen jatkuminen.

1.4 Korkeakoulukirjastojen rakenne ja ydinpalvelut

1.4.1 Yhdistäen suuremmiksi kirjastoiksi

Hankkeen ensimmäiseen toimeksiantoon liittyen tehtiin syksyllä 2008 ammattikorkeakoulu- ja yliopistokirjastoille kysely kirjastojen määristä, rakenteesta, rahoituksesta ja hallinnosta. Nykytilan selvityksen ohella kyselyllä kartoitettiin tiedossa olevia kirjastojen muutoksia, jotka tapahtuvat vuoteen 2012 mennessä. Kyselyyn tuli vastauksia yhteensä 40 organisaatiosta, 15 yliopistokirjastosta (68 %) ja 25 ammattikorkeakoulukirjastosta (96 %). Raportin liitteessä 1 on esitetty vastaajakooste.

Kyselyä tehtäessä useilla yliopistoilla ja ammattikorkeakouluilla oli meneillään omia sisäisiä kehitysprojekteja toimipisteverkon tiivistämiseksi. Sen sijaan opetusministeriön muistiossa ”Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen suuntaviivat vuosille 2008–2011” linjattujen eri korkeakoulujen välisten alueellisten yhdistymis- ja yhteistyöliitosten suunnittelutyö oli vasta käynnistynyt. Konkreettisiin päätöksiin ja suunnitelmiin ei monessa korkeakoulussa vielä kyselyhetkellä ollut edetty, mikä vaikutti myös kirjastojen hankkeelle antamiin tulevaisuutta linjaaviin tietoihin.

Taustatietona kysyttiin korkeakoulukirjastojen ylläpitäjien organisaatiomuotoa (taulukko 1). Yliopistokirjastojen ylläpitäjiä ovat vielä tällä hetkellä yliopistot. Ammattikorkeakoulukirjastojen ylläpitäjiä ovat osakeyhtiöt, kuntayhtymät, kunnat ja säätiö. Vuoteen 2012 mennessä suurin osa yliopistoista muuttuu julkisoikeudellisiksi laitoksiksi ja ammattikorkeakouluissa osakeyhtiömuoto yleistyy.

Taulukko 1. Kyselyyn vastanneiden korkeakoulukirjastojen ylläpitäjät

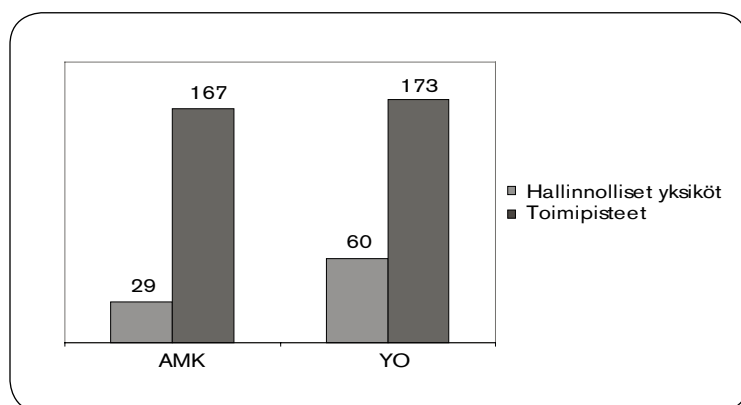
	Tilanne v. 2008			Tilanne v. 2011*		
	AMK	YO	yht.	AMK	YO	yht.
Yliopisto	0	15	15	0	0	0
Julkisoikeudellinen laitos	0	0	0	0	11	11
Kunta	6	0	6	1	0	1
Kuntayhtymä	8	0	8	3	0	3
Osakeyhtiö	10	0	10	13	0	13
Säätiö	1	0	1	1	2	3
Muu, mikä**	0	0	0	7	2	9

* Arviotieto

**Yhdellä organisaatiolla ylläpitäjänä julkisoikeudellinen laitos ja osakeyhtiö, yhdellä kuntayhtymä ja osakeyhtiö, yhdellä joko kunta tai osakeyhtiö ja yhdellä julkisoikeudellinen laitos, kunta, osakeyhtiö sekä mahdollisesti säätiö. Viidellä organisaatiolla tuleva ylläpitäjä ei ole vielä tiedossa.

Kyselyssä selvitettiin myös kirjastojen johtavien viran- ja toimenhaltijoiden toimivaltuuksia. Vastanneista yliopistokirjastojen johtajista valtaosalla (92 %) on täysi budjettivastuu. Ammattikorkeakoulujen kirjastoissa koko budjetista vastaa 72 % viran-/toimenhaltijoista.

Tieteellisten kirjastojen tilastotietokannan KITTin mukaan vuoden 2008 lopulla yliopistokirjastoilla oli 60 hallinnollista yksikköä ja 173 toimipistettä. Ammattikorkeakoulukirjastoilla vastaavat luvut olivat 29 ja 167 (kuva 2).

Kuva 2. Korkeakoulukirjastojen hallinnolliset yksiköt ja toimipisteet 31.12.2008

Hankkeen syksyllä 2008 tekemään kyselyyn vastanneista kirjastoista noin 2/3 ilmoitti, että toimintarakenteissa tapahtuu muutoksia. Muutoksia on tiedossa samassa määrin sekä yliopisto- että ammattikorkeakoulukirjastosektorilla. Rakenteellisen kehittämisen seurauksena korkeakoulukirjastojen toimipisteiden ja hallinnollisten yksiköiden lukumäärät vähenevät. Vähentämisen todellista määrää ei kuitenkaan vielä kyselyä tehtäessä tarkasti tiedetty.

Taulukossa 2 on esitetty kyselyyn vastanneiden korkeakoulukirjastojen hallinnollisten yksiköiden sekä toimipisteiden lukumäärät syksyllä 2008 sekä arvio vuoden 2011 määristä. Taulukon mukaan seuraavien kolmen vuoden aikana kirjastojen hallinnollisten yksiköiden määrä vähenee kolmanneksen ja muiden toimipisteiden puoleen. Raportin liitteenä 2 on taulukko kirjastojen toimipisteiden lukumäärästä paikkakunnittain. Liitteen taulukkoon on koottu tiedot myös niiltä korkeakouluilta, jotka eivät vastanneet kyselyyn.

Taulukko 2. Muutokset kyselyyn vastanneiden kirjastojen hallinnollisten yksikköjen ja toimipisteiden lukumäärissä

	Hallinnolliset yksiköt				Toimipisteet			
	v. 2008			v. 2011*	v. 2008			v. 2011*
	AMK	YO	yht.	yht.	AMK	YO	yht.	yht.
Yhteensä	37	43	80	52	150	122	272	141–144

* Arvio

Käynnissä oleva korkeakoulujen rakennemuutos vaikuttaa laaja-alaisesti kirjastojen organisaatioon. Korkeakoulujen kehittämisen suuntana ovat keskittäminen ja suuremmat toimintayksiköt. Vastanneista organisaatioista kahdella kolmesta on suunnitelmia kampusrakenteen tiivistämiseksi, ja kirjastoja keskitetään uusien kampusrakenteiden mukaisesti. Uusilla kampuksilla toimivat usein lähekkäin sekä yliopisto että ammattikorkeakoulu, ja osa kirjastopalveluista voidaan hoitaa keskinäisinä ostopalveluina. Suunnitteilla on myös tiiviimmin organisoitua sopimus pohjaista yhteistyötä yliopisto- ja ammattikorkeakoulu-kirjastojen kesken kuten Vaasassa, jossa Tritonian kolmen yliopiston yhteistyöhön liittyy kaksi ammattikorkeakoulua.

Keskittämisessä etenkin ammattikorkeakoulukirjastot näkevät monia etuja. Toimipisterakenteen tiivistämisen myötä kirjaston palvelutarjontaa on mahdollista monipuolistaa ja laajentaa. Työn organisointi tehostuu, kun henkilöstön osaamista voidaan hyödyntää entistä paremmin työnjakoa kehittämällä ja vastuuta jakamalla. Keskittämisellä voidaan saavuttaa kustannushyötyjä esimerkiksi kirjastojen toimitilojen rationalisointina. Keskittämisessä nähdään varjopuoliakin, muun muassa henkilöstön vähentämispaineita kustannustehokkuuden lisääntyessä.

Ammattikorkeakoulujen yhdistyminen ja kampusrakenteen keskittyminen vaikuttavat palvelusopimuksiin toisen asteen oppilaitosten kanssa. Muutaman vastaajan arvion mukaan palvelusopimukset lakkaavat, kun oppilaitokset eivät enää toimi samoissa tiloissa.

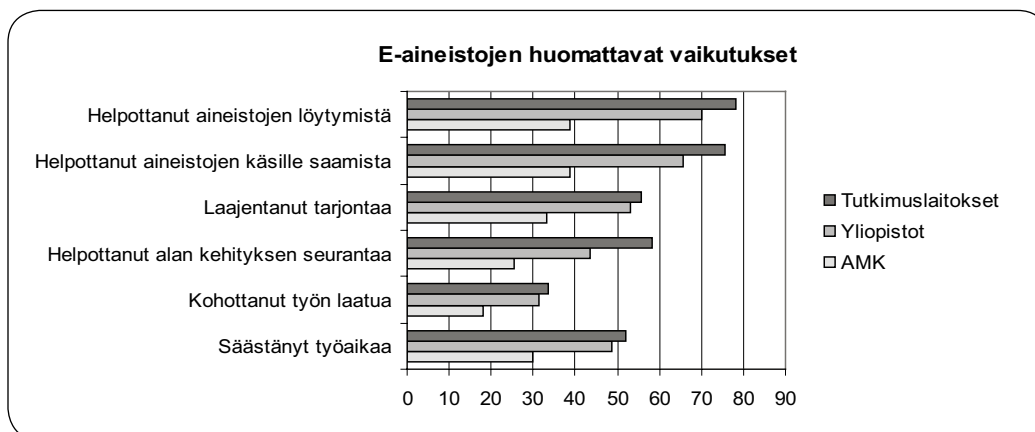
Esimerkkinä mittavasta yliopistokirjaston sisäisestä rakennemuutoksesta on Helsingin yliopiston kirjastolaitoksen yhdistyminen yhdeksi 1990-luvun 160 kirjastosta ja palveluiden tarjoaminen kampuskirjastojen kautta. Vajaa puolet kyselyyn vastanneista ilmoitti, että kirjasto tullaan yhdistämään hallinnollisesti toiseen kirjastoon/kirjastoihin tai yhteistyötä tullaan tiivistämään hallinnon toimintojen osalta.

Yhdistyvien kirjastojen hallinto- ja rahoitusmallit ovat kyselyn mukaan vielä pitkälti suunnitteilla. Hallinto ja rahoitus voivat määräytyä monin tavoin kehysorganisaatioiden sopimusten mukaisesti. Esimerkiksi henkilöstö voi olla yhteisen kirjaston johtajan hallinnoitavissa, mutta budjetti päätetään kehysorganisaatioissa. Useamman ylläpitäjän mallissa joudutaan laatimaan yhteinen johtosääntö ja nimeämään uusi johtokunta.

1.4.2 Korkeakoulukirjaston palvelut

Korkeakoulujen tieto- ja viestintätekniikan kehitys viimeisen parinkymmenen vuoden aikana on johtanut siihen, että merkittävä osa tutkimukseen liittyvistä dokumenteista julkaistaan ja dokumentteja käytetään digitaalisessa muodossa. On todennäköistä, että tämä muutos jatkuu ja seuraavana vuosikymmenenä näemme voimakkaan digitoitumisen toisaalta takautuvan painetun aineiston kohdalla ja toisaalta painetun kirja-aineiston digitaalisen käyttökulttuurin ja sitä tukevan teknologian syntymisenä. Suomessakin on jo selvää näyttöä siitä, että siirtyminen digitaaliseen jakeluun tehostaa ja parantaa tutkimuksen edellytyksiä (Vakkari 2008).

Vuonna 2007 tehdyssä FinELibin käyttäjäkyselyssä selvitettiin mm. e-aineistojen tarjonnan vaikutuksia tutkijoiden työhön (FinELib-käyttäjäkysely 2007). Kyselyn vastausten mukaan e-aineistojen tarjonta on helpottanut aineistojen löytymistä ja käsille saamista sekä oman alan seurantaan erityisesti tutkijoiden osalta. Se on myös useissa tapauksissa laajentanut aineistotarjontaa ja säästänyt työaikaa (ks. kuvio 3).

Kuvio 3. E-aineistojen tarjonnan vaikutuksia korkeakouluissa ja tutkimuslaitoksissa (Late & Mikkonen 2008)

Tutkimuksen ja opetuksen korkean tason ja kilpailukyvyn varmistamiseksi tulee Suomessa olla valmius sekä paikallisesti että kansallisesti kehittää kattava digitaalisten kirjasto- ja tietopalveluiden verkko palvelemaan suomalaista korkeakoululaitosta ja sen perustehtäviä. Tässä on tavoitteena, että Suomessa toteutetaan vuoteen 2020 mennessä digitaalinen kirjasto kaikille opiskelijoille, opettajille ja tutkijoille ja että tämä kirjasto toteutetaan työnjalla ja yhteistyöllä paikallisten ja kansallisten toimijoiden kesken.

Kehysorganisaationsa kannalta korkeakoulukirjasto varmistaa, että kullakin korkeakoululla on käytössään ne kirjasto- ja tietopalvelut ja niihin liittyvät resurssit, joita korkeakoulu tarvitsee hoitaessaan perustehtävänsä: tutkimusta, opetusta, aluekehitystä ja yhteiskunnallista vuorovaikutusta. Korkeakoulukirjastojen ydintehtävä liittyy myös tieteellisen tutkimuksen keskeisen periaatteen eli julkisuuden toteuttamiseen, se vastaa osaltaan dokumentoidun (tieteellisen) tiedon hankinnasta, järjestämisestä ja käyttöön saattamisesta. Kirjasto vastaa siis osaltaan tieteen julkisuudesta. Korkeakoulukirjastojen yhteiskunnallisena perustehtävänä on taata, että kaikilla suomalaisilla on mahdollisuus käyttää tieteellisiä kirjastoaineistoja. Siirtyminen monimediaiseen ja useilla erilaisilla julkaisualueilla tapahtuvaan julkaisemiseen on lisäksi korostanut kirjaston roolia käyttäjien kouluttamisessa ja opettamisessa. Toimintaympäristön muutos edellyttää kirjastojen henkilöstön monipuolista osaamisen ja verkostoyhteistyön toimintatapojen kehittämistä. Verkostoyhteistyö merkitsee jatkossa yhteistyötä erityyppisten toimijoiden kesken ja resurssien yhteiskäyttöä. Tämä edellyttää uusien tieto- ja viestintäteknologioiden hyödyntämistä yhteistyössä ja johtamisessa sekä tähän liittyvien pelinsääntöjen sopimista.

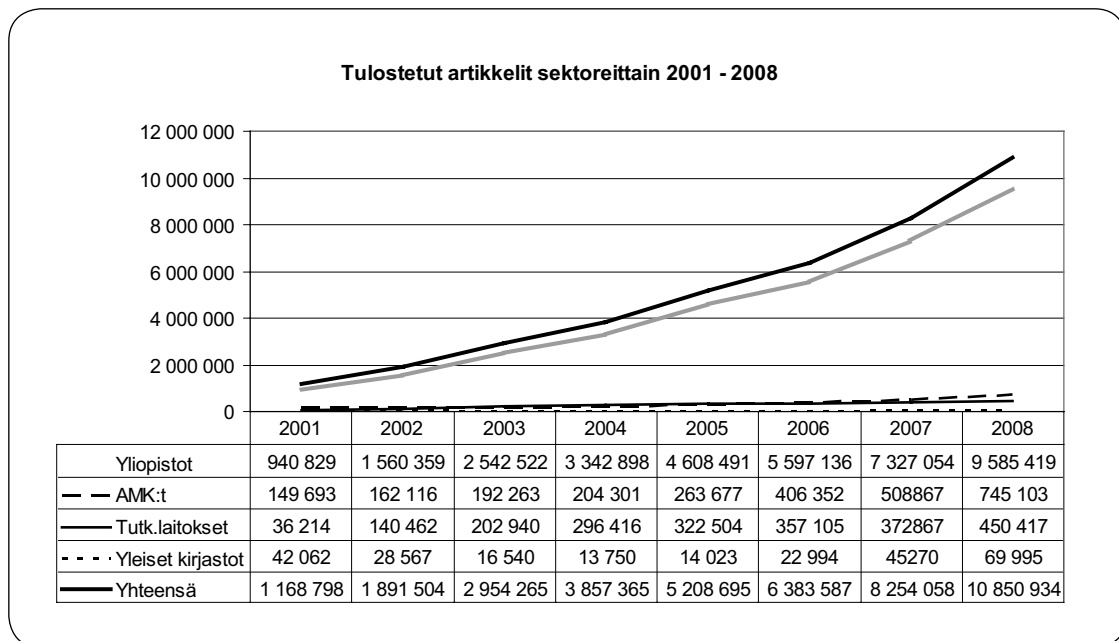
1.4.2.1 Tietoaineistot

E-aineistot ja julkaisuarkistot

Viime vuosikymmenen suurin muutos on ollut sarja- ja kausijulkaisujen siirtyminen digitaaliseen muotoon ja niiden jakelun automatisoituminen tietoverkon välityksellä.

Samalla korkeakoulukirjastot ovat ulkoistaneet merkittävän osan kokoelmistaan ja niiden hallinnoinnista ulkoisille tuottajille. Kirjastojen tehtäväksi on jäänyt sähköisten aineistojen jakeluun liittyvien tietojärjestelmien räätälöinti omaan organisaatioon, näiden aineistojen hankinta ja käytön opettaminen. Tässä on noussut merkittävään asemaan aineistojen keskitetty hankinta FinELibin kautta. FinELib hankkii kansainvälisiä ja kotimaisia elektronisia aineistoja tutkimuksen, opetuksen ja oppimisen tueksi sekä edistää laadukkaan tiedon saantia ja käyttöä yhteiskunnassa. FinELib neuvottelee keskitetysti jäsenyhteisöilleen käyttöoikeussopimuksia elektronisiin aineistoihin. Korkeatasoisten verkkoaineistojen tarjonta ja asettaminen käyttöön (FinELib) on lisännyt merkittävästi tiedonsaantia korkeakouluissa, tutkimuslaitoksissa ja yleisten kirjastojen asiakaskunnassa.

Vuonna 2008 sopimukset kattavat n. 20 000 e-lehteä, 300 000 e-kirjaa, 130 viitetietokantaa sekä satoja hakuteoksia. Kukin FinELib-konsortion jäsenorganisaatio päättää itse, minkä aineistojen hankintaan osallistuu, joten eri organisaatioiden hankkimien aineistojen määrä vaihtelee. Aineistojen käyttö on erittäin vilkasta. Vuonna 2008 koko konsortiossa tehtiin n. 11 miljoonaa artikkelilatausta ja 43 miljoonaa hakua. Kokotekstiaineistojen käyttö kasvoi yliopistoissa 31 % ja ammattikorkeakouluissa 46 % edelliseen vuoteen verrattuna (FinELib-raportti 2008).

Kuva 4. Tulostettujen artikkelilatausten trendi 2001–2008

Tällä hetkellä korkeakoulujen välistä epätasa-arvoa aiheuttaa se, että kaikilla korkeakouluilla ei ole taloudellista mahdollisuutta hankkia kaikkia tarvitsemiaan sähköisiä aineistoja. Lisäksi erityisesti ammattikorkeakoulut tarvitsisivat enemmän suomalaisia e-aineistoja. Suomalaisten aineistojen käyttöön saannissa haasteen muodostavat suomalaisten kustannusmarkkinoiden pienuus ja hitaampi siirtyminen erityisesti e-kirjoihin kuin kansainvälisesti.

Sektorikohtaiset rajat estävät verkkoaineistojen laajaa saatavuutta. Yliopistoissa on keskimäärin merkittävästi paremmat verkkoaineistojen saantimahdollisuudet kuin sektoritutkimuslaitoksissa. Kansalliskirjaston ja kirjastoverkon tekemä esitys kilpailukykyisen tutkimuksen tarvitsemista tietoaineistoista (ns. perusaineistoesitys) poistaa esteitä aineistojen laajalle käytölle ja tukee kansainvälisesti kilpailukykyisen tutkimuksen edellytyksiä Suomessa. Esityksen toteuttaminen parantaisi myös eri organisaatioiden välisten tutkimusryhmien tiedonsaantia.

Taulukko 3. Perusaineistoesityksen kustannusvaikutus

	Kokonaishinta (euroa)	Esitys keskitetyn rahoituksen määräksi (euroa)
Kilpailukykyisen tutkimuksen tarvitsemat aineistot	8 300 000	4 150 000
Kansalaisen perustietopaketti (OPM/ KUPO)	1 900 000	1 900 000
Henkilötyö ja muut kustannukset (1 htv)		75 000
<i>Yhteensä</i>		6 125 000

Kirjastot hankkivat merkittävän osan verkkoaineistoistaan FinELib-palveluyksikön kautta. Keskitetyn verkkoaineiston hankinnan (FinELib) osuus kirjastojen verkkoaineistojen hankinnasta (euroa) oli 2007 tilastojen perusteella (KITT) yliopistoissa 81 % ja ammattikorkeakouluissa 58 %. Vuonna 2008 verkkoaineiston hankinnan kokonaisbudjetti, joka sisältää keskitetyn rahoituksen ja organisaatioiden omarahoitusosuuden oli n. 15,1 milj. euroa.

Erityisen suuri muutospainne kohdistuu keskitettyyn verkkoaineiston hankintaan. Tällä hetkellä FinELib lisensioi verkkoaineistot koko organisaation käyttöön. Aineistot ovat näin mahdollisimman suuren käyttäjäkunnan saavutettavissa. Kesällä 2008 kirjastoille tehdyn verkkokyselyn perusteella korkeakoulukirjastot toivovat mahdollisuutta hankkia verkkoaineistoja nykyistä pienemmille käyttäjäryhmille (esim. tiedekunnille, koulutusaloille tai tutkijaryhmille), uusille käyttäjäryhmille sekä ryhmille, joissa on jäseniä useista organisaatioista. Tällaisia ovat mm. tutkimusryhmät, joissa työskentelee useiden eri organisaatioiden tutkijoita. Näissä tapauksissa aineistolisenssi on saatettu solmia vain osalle organisaatioista ja näin kaikilla tutkijoilla ei ole pääsyä aineistoihin omilta työasemiltaan. (Katso liite 5.)

Korkeakoulujen toiveen taustalla on ajatus siitä, että aineistojen hankinta nykyistä pienemmille käyttäjäryhmille toisi kustannussäästöjä lisenssien hinnoissa. Verkkoaineiston hankinnan räätälöinti lisää hallinnointikustannuksia sekä Kansalliskirjastossa että korkeakoulukirjastoissa. Aineistojen tarjonta esim. tiedekunnille tai koulutusaloille edellyttää uusia käyttäjätunnistusratkaisuja korkeakoulujen tietohallinnossa sekä kustantajien palveluissa. Mikäli aineistoja lisensioidaan pienemmille käyttäjäryhmille ja räätälöinti aiheuttaa lisäkustannuksia kustantajille (käyttäjätunnistus, uudet hinnoittelumallit), kustantajat voivat nostaa lisenssien hintoja.

Kansallisissa linjauksissa korostetaan tutkimustiedon avointa saatavuutta ja joustavaa käyttöä (Opetusministeriön hallinnonalan tietohallintostrategia 2006). Kehitettäessä kansallista lisensiointia on huomioitava toisaalta kansalliset tiedon avoimuutta korostavat linjaukset ja toisaalta korkeakoulujen tarve kohdentaa palvelut tietyille käyttäjäryhmille. Tiedonsaannin rajaaminen ei ole kansallisten etujen mukaista.

Painettujen kirja-aineistojen kohdalla siirtymä digitaaliseen jakelumuotoon on tapahtumassa, mutta sen toteutuminen kestää todennäköisesti kauemmin. Varastokirjaston kyselyn mukaan yliopistokirjastot arvioivat e-kirjojen muodostavan puolet kirjahankinnasta noin viiden vuoden kuluessa ja ammattikorkeakouluissa parin kymmenen vuoden kuluessa. Suomessa merkittävät painetut kokoelmat ovat keskittyneet Kansalliskirjastoon, muihin vapaakappalekirjastoihin ja Varastokirjastoon. Käyttäjät ovat selvästi siirtyneet käyttämään digitaalisia aineistoja. Kirjastojen haasteena on hallittu ja tehokas painettujen aineistojen takautuva digitointi ja niiden käytön mahdollistaminen juridisesti.

Suomen valtio ja EU ovat ottaneet voimakkaan kannan tieteellisen tutkimuksen tulosten jakelun Open Access eli avoimen saatavuuden käytännölle. Onnistuessaan tämä mahdollistaa tutkimustulosten laajan ja halvan jakelun suoraan käyttäjille. Kynnyskysy-

myksenä on tutkimuksen rahoituksen käytäntöjen muuttaminen OA:ta suosivaksi. Tässä merkittävä päänavaus on Helsingin yliopiston kannanotto, jossa tutkijalta edellytetään tutkimusartikkelien rinnakkaistallentamista yliopiston avoimeen arkistoon 1.1.2010 alkaen. Myös suomalaiset tieteelliset seurat ovat tukeneet voimakkaasti OA julkaisemisen lisäämistä ja sen mahdollisuuksien varmistamista suomalaisessa lainsäädännössä.

Kirjastojen rooli julkaisuarkistojen luomisessa on merkittävä. Kirjastoilla on jo meneillään tätä koskevia hankkeita, mm. yliopistojen julkaisuarkistojen infrastruktuurihanke (Kansalliskirjasto, HY ja OY) sekä ammattikorkeakoulukirjastojen verkkokirjasto Theseus. Julkaisuarkistojen kehittämisessä tulee määritellä järkevä työnjako kansallisten ja paikallisten toimijoiden välillä.

Painettu aineisto

Kirjastojen tulevaisuuden haasteena on, että myös painetut aineistot ovat yhtä vaivattomasti käytettävissä kuin sähköiset aineistot ja että niiden jakelussa ryhdytään käyttämään uusinta teknologiaa sekä aineistojen siirtämisessä paikasta toiseen että aineistojen hallinnassa paikallisesti. *Huomispäivän kirjaston logistiset ratkaisut* -raportissa (Pajunen-Muhonen, Laukala & Löfgren 2004, 8) esitetään muun muassa seuraavia palveluja kirjastojen uusiksi logistisiksi ratkaisuuksi:

- Joustava lainatun aineiston palauttaminen
- Joustava lainattavan aineiston hakeminen
- Kirjastoaineiston toimituspalvelu suoraan käyttäjille
- Kirjastoautomaatit
- Rääätälöidyt internet-palvelut
- Yksilöllisesti määritellyt lainausajat
- Aineiston uusimuotoinen lahjoitus
- Harvinaisen ja vähän kiertävän aineiston erikoiskirjasto

Korkeakoulujen yhdistyessä merkittävän logistisen ja siitä aiheutuvien kustannusten kattamisen haasteen aiheuttavat laajalla maantieteellisellä alueella toimivien korkeakoulujen kirjastojen väliset aineistojen siirtämiset. Rakennemuutoksen myötä syntyvissä erilaisissa alliansseissa ja yhteistyömuodoissa kirjastojen väliset etäisyydet voivat olla jopa useita satoja kilometrejä. Ammattikorkeakoulukirjastoille, jotka ovat tähän saakka toimineet oman organisaationsa hajautetussa toimipisteverkossa, rakennemuutos merkitsee entistä laajemmalle ulottuvaa logistiikkaa. Korkeakoulukirjastojen on ratkaistava, mitä aineistoa on asiakaspalvelun ja kustannustehokkuuden näkökulmasta järkevä säilyttää paikalliskampusten kokoelmissa ja mitä kierrättää. Keskeistä on, että asiakkaat eivät joudu eriarvoiseen asemaan oman oppilaitoksensa toimipisteen sijainnin vuoksi.

Korkeakoulukirjastojen yhdistyminen yhteisiksi kirjastoiksi vähentää fyysisten tilojen, erityisesti kokoelmatilojen, tarvetta. Tässä yhteydessä tulee mietittäväksi, mitä aineistoa on tarkoituksenmukaista säilyttää omissa tiloissa ja mitä siirtää Varastokirjastoon. Varastokirjastolla on jo tällä hetkellä merkittävä rooli vähän käytettyjen painettujen aineistojen säilyttämisessä. Korkeakoulujen tilojen käytön ja koko kansantalouden kannalta olisi järkevää kehittää Varastokirjastosta entistä merkittävämpi painetun aineiston keskitetty säilytyspaikka ja kaukopalvelun toimija.

Pitkän ajan vaikuttavuutta tiloihin voidaan arvioida esim. suljettujen varastotilojen määrää seuraamalla. Seuraavassa taulukossa eritellään kirjastotilojen muutosta vuodesta 1990 vuoteen 2008 yliopistokirjastoissa yhteistilaston pohjalta.

Taulukko 4. Kirjastotilojen muutos 1990–2008

m ²	Kirjastotilat		Suljetut varastot	
	1990	2008	1990	2008
Yliopistokirjastot yhteensä	134 796	165 880	39 557	40 757
Vapaakappalekirjastot	52 231	88 010	28 649	32 700
Muut yliopistokirjastot	82 565	77 870	10 908	8 057

Vain vapaakappalekirjastoissa kirjastotilat ovat kasvaneet. Varastokirjaston vaikutus näkyy suoraan muiden yo-kirjastojen varastotilatarpeen vähenemisenä. Vuoden 2008 lopussa kirjastoon oli siirretty yhteensä 105 500 hyllymetriä aineistoa. Avohyllymitoituksen mukaan (Hagman, Kirjaston mitoitus) tieteellisissä kirjastoissa aineistoa on 4,33 hm/m². Tämän pitäminen kirjastoissa vaatisi noin 24 400 neliometriä avokokoelmatiloja. Yliopistokirjastoista on siirretty aineistoa 65 000 hyllymetriä. Täten tilansäästö yliopistokirjastoissa on minimissään 15 000 neliometriä. Koska siirtojen lisäksi kirjastot voivat paikallisesti poistaa Varastokirjastossa jo olevaa aineistoa, tilansäästöt ovat huomattavasti suuremmat.

Vuoden 2008 yhteistilaston mukaan yliopistokirjastojen tilakulut olivat keskimäärin 16,58 euroa/m². Varastokirjaston tilakulut olivat 5,57 euroa/m². Siirtojen ansiosta yliopistokirjastojen on ollut mahdollista saada säästöä tilakuluissaan vuoden 2007 kustannustasolla vähintään 245 000 euroa.

Painetun aineiston säilyttäminen ja jakelu on tulevaisuudessa tarkoituksenmukaista toteuttaa kansainvälisellä työnjaolla, esimerkiksi Euroopan tasolla.

1.4.2.2 Tietojärjestelmät

Kirjastojen tietojärjestelmien kehittäminen suomalaisissa korkeakoulukirjastoissa on ollut hyvin keskittynyttä ja rationaalista ja niinpä sen kautta on voitu saada selkeitä tehokkuus- ja taloudellisuusvaikutuksia. Kansalliskirjasto on yhdessä korkeakoulukirjastojen kanssa hankkinut ja ottanut käyttöön keskeiset kansalliset kirjastosovellukset, joilla voidaan hallita painettujen ja sähköisten aineistojen käyttö ja saatavuus suomalaisissa korkeakoulukirjastoissa. Laitehankinnoissa on tehty yhteistyötä CSC:n kanssa, jolla on päästy tehokkaisiin keskitettyihin palvelinratkaisuihin.

Kansalliskirjasto koordinoi, ylläpitää ja kehittää korkeakoulukirjastojen kirjastojärjestelmää sekä kirjastojärjestelmään perustuvia muita tietokantoja, korkeakoulujen ja yleisten kirjastojen Nelli-tiedonhakuportaalia sekä tarjoaa maksullisena palveluna julkaisuarkistopalveluja kaikille ammattikorkeakouluille ja usealle yliopistolle. Standardisointityö ja formaattien kehittäminen ovat oleellinen osa digitaalisen kirjaston toiminta- ja kehittämisedellytysten varmistamista. Kirjastoverkko osallistuu tietojärjestelmien kehittämiseen sovitun ohjausjärjestelmän puitteissa.

Korkeakoulujen omat tietokannat, joissa on tiedot korkeakoulukirjastossa olevista kokoelmista, ovat vapaasti käytettävissä. Sen sijaan yliopistokirjastojen ja suurimpien erikoiskirjastojen tuottamat yhteistietokannat, kuten Linda-tietokanta ovat maksullisia tietokantoja. Yhteistietokantojen vapaa kansalaiskäyttö on yksi tietoyhteiskunnan peruspalveluista ja näiden tietokantojen vapaa käyttö pitää toteuttaa myös Suomessa.

Suomessa on tehty monia kansainvälisesti poikkeuksellisia ratkaisuja tehokkuuden lisäämiseksi. Esimerkkeinä voi mainita kirjastokonsortioiden yhteisen palvelinratkaisun sekä korkeakoulukirjastojen yhteisen kirjastojärjestelmän. Kansalliskirjasto on kehittänyt ja välittänyt kirjastoille kirjastojärjestelmään integroitua apuvälineitä tehokkaampaa ja kustannuksiltaan edullista poimintaluettelointia varten, joiden ansiosta olemme kansainvälisesti eturintamassa tässä toiminnassa.

Markkinoilla tarjolla olevat kirjastojärjestelmät tulevat muuttumaan seuraavien 3–5 vuoden aikana. Suomessa kirjastojärjestelmien uudistaminen ja valmistautuminen uuden kirjastojärjestelmän valintaan on aloitettu tulevaisuudessa tarvittavien keskeisten osa-alueiden kehittämiseksi. Painopistealueita ovat kansallinen yhteisluettelo, siirtyminen kansainväliseen MARC21-formaattiin sekä kaukopalvelun automatisointi.

Kansallinen yhteisluettelo luo edellytyksiä kirjastojärjestelmäarkkitehtuurin muutokselle ja on osa uuden kirjastojärjestelmän valinnan valmistelua. Se myös tehostaa edelleen kirjastojen luettelointia ja parantaa tiedonsaantiedellytyksiä. Yhteisluettelon perusta on muodostettu Linnea2-konsortiolle vuoden 2009 alussa. Yhteisluettelon laajentaminen koskemaan ammattikorkeakouluja ja yleisiä kirjastoja edellyttää lisärahoitusta perustamisvaiheessa ja ylläpitovaiheessa ja kirjastojen päätöstä siihen liittymisestä. Kansallisten tietokantojen vapaa käyttö/kansalaiskäyttö voitaisiin kytkeä kaikkien kirjastosektoreiden yhteisen kokoelmatietokannan eli kansallisen yhteisluettelon toteutuksen ja ylläpidon rahoitukseen.

Haasteena tällä hetkellä on selkeästi siirtyminen sisällöllisiin teknologioihin tiedonjärjestämisessä, joita ovat mm. web 2.0 ja ontologioiden hallintateknologiat, joiden avulla toisaalta pystytään järjestämään paremmin digitaalista informaatiota ja toisaalta pystytään integroimaan erilaiset yhteisöt tiedon tuottamiseen, järjestämiseen ja käyttöön (ns. sosiaalisen median ajattelutapa). Tässä korkeakoulujen tietojärjestelmät ovat vielä suuren kehittämistarpeen edessä. Yksittäisiä sovelluksia alkaa olla, hyvänä esimerkkinä mm. Terkon terveystieteelliset palvelut ja Kansalliskirjaston aktiivinen osallistuminen ontologioiden kehittämiseen.

Tietojärjestelmien kehittäminen on hyvin kilpailtu ala ja näkyvissä on, että automaattinen datan käsittely kehittyy vielä paljon. Tämä todennäköisesti vähentää kirjastojen työtä. Kirjastojen osaaminen on ja tulisi olla tiedonjärjestämisessä ja tähän liittyvien työkalujen kehittämisessä, jossa kumppanuus tietojärjestelmäosajien kanssa ja keskitettyjen palveluiden tekijöiden kanssa on keskeistä. Karkeasti voidaan sanoa, että google-tyyppiset ratkaisut hoitavat massapalvelut ”ilmaiseksi” – räätälöidyistä järjestelmistä halutaan maksaa, jos niillä saadaan tutkimukseen aidosti lisäarvoa. Selkeän haasteen tarjoaa järjestelmien ja niiden käyttöliittymien räätälöinti paikallisille käyttäjille ja korkeakoulujen omille tieteenaloille.

1.4.2.3 Tietopalvelu ja tiedonhankinnan opetus

Sähköisten tietojärjestelmien kehittymisen ja yleistymisen myötä perinteinen, toimeksi-antoina tehtävä tietopalvelu on vähentynyt korkeakoulukirjastoissa. Sen sijaan on tullut asiakkaiden opettaminen ja opastaminen tietojärjestelmien hyödyntämiseen ja itsenäiseen käyttöön. Tiedon tallennus- ja hakujärjestelmiin voidaan integroida nykyistäkin enemmän asiantuntijaosaamista, jolloin entistä suurempi osa tietopalvelun ihmistyöstä on mahdollista automatisoida.

Toimintona perinteinen tietopalvelu säilyy kuitenkin korkeakoulukirjastoissa tulevaisuudessakin. Vaikeat ja hankalat tiedonhaun toimeksiannot vaativat edelleen ammatti-informaattikon työtä. Lisäksi osa asiakkaista haluaa edelleen ostaa palveluita säästääkseen

aikaa ja vaivaa. Korkeakoulujen kirjastojen rooli elinkeinoelämän ja mm. sektoritutkimuslaitosten tietopalveluiden kehittäjänä on ollut merkittävää ja on todennäköistä, että tämä tehtävä jatkuu.

Yhtenä tietopalvelun vahvana kehityssuuntana on tarve erikoistua kehysorganisaation tutkimus- ja koulutusaloille. Erityisesti laadukkaan tutkimuksen tueksi tarvitaan erikoisinformatikkoja. Tällaisen henkilön rooliin kuuluu osallistuminen tutkimusryhmän toimintaan, laajojen tietomassojen suodattaminen sen käyttöön ja mahdollisuuksien mukaan oman tutkimustyön tekeminen. Tämä vaatii näiltä henkilöiltä hyvää tietoa tutkimuksesta ja tutkimusalasta.

Opettaminen ja opastaminen ovat nousseet kirjastoissa viimeisenä parina vuosikymmenenä ehkä merkittävimmäksi tehtäväksi. Tämä sen vuoksi, että entistä enemmän tutkimusaineistot ja julkaisut tarjotaan tietoverkkojen kautta välineillä, joiden hyödyntäminen vaatii osaamista. Informaation hankintaan ja käyttämiseen liittyvien taitojen kokonaisuudesta on käytetty nimitystä informaatiolukutaidot. Kirjastojen ja niiden henkilökunnan tehtäväksi on nähty entistä enemmän osallistuminen näiden taitojen opettamiseen. Tämä sen vuoksi, että informaatioyhteiskuntakehitys on merkinnyt toisaalta informaation tuotannon lisääntymistä ja samalla itsenäiskäyttöisten tietopalveluiden määrän rajua kasvua. Yliopisto- ja ammattikorkeakouluympäristössä tähän liittyy erityisesti kriittisen lukutaidon ja tiedon hyödyntämisen taitojen opettaminen.

Korkeakoulukirjastoissa vuonna 2008 annettuun kirjastonkäytön opetukseen osallistui ammattikorkeakouluissa noin 81 000 henkilöä ja yliopistoissa noin 58 000 henkilöä, opetukseen käytetyt tuntimäärät olivat niin ammattikorkeakouluissa kuin yliopistoissakin 11 000. Vuosittain tarjottuun koulutukseen osallistuu yli satatuhatta henkilöä, joten opetuksen kattavuus on hyvä.

Kirjastoasiantuntijoilta vaaditaan entistä enemmän pedagogista osaamista: sekä oppimiseen että opettamiseen liittyvien tekniikoiden ja lainalaisuuksien tuntemusta; että itse opettamiseen liittyvää käytännön harjaantumista ja kokemusta. Oppiminen on muodostumassa myös entistä enemmän monitoimijaiseksi ympäristöksi, jossa erilaiset asiantuntijat ja oppijat tukevat opiskelijoiden omaa oppimisprosessia. Pedagogisen osaamisen painottaminen kirjastoasiantuntijuudessa on huomioitava myös alan valtakunnallisessa koulutuksessa.

Molemmat korkeakoulukirjastosektorit ovat kehittäneet informaatiolukutaidon opetusta ja sen tavoitteita. AMKIT-konsortion pedagogiikkaryhmän raportissa (2006) korostetaan markkinoinnin ja opettamiseen liittyvän osaamisen kehittämistä sekä erityisesti yhteistyötä opettajien ja kirjaston henkilöstön kanssa IL-opetuksen toteuttamisessa. Yliopistokirjastot ovat laatineet puolestaan IL-opintosuunnitelmaan liittyvän suosituksen (Suositus yliopistoille informaatiolukutaidon oppiainesten sisällyttämiseksi uusiin tutkintorakenteisiin 2004), jossa suositellaan opintojen jaksottamista ja integroimista. Selkeän mahdollisuuden tarjoaa ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen IL-opetusta antavan henkilöstön yhteiskäyttö paikallisesti ja verkko-opetuksen kehittämisessä. Se antaa henkilöstölle myös mahdollisuuden erikoistua paremmin omaan tieteen- ja koulutusalaansa.

1.4.2.4 Oppimisen tilat

Oppimisen tilojen tarjoaminen erityisesti opiskelijoille on ollut keskeisenä suunnittelun tavoitteena viime vuosina rakennetuissa kirjastoissa ja oppimiskeskuksissa. Kirjastojen tiloilla on kaksi perustarkoitusta. Toisaalta ne toimivat säilytyspaikkoina erityyppisille dokumenteille ja toisaalta ne tarjoavat tilat, joissa asiakkaat voivat hyödyntää näitä dokumentteja omassa toiminnassaan. Siirtyminen aktiivisempaan näkemykseen oppimisesta ja

siirtyminen entistä enemmän digitaalisiin tietoaaineistoihin on korostanut varastomaisen tilan vähentämisen tarvetta ja sitä, että kirjastotiloista tehtäisiin entistä enemmän oppimisen paikkoja opiskelijoille ja tapaamisen paikkoja korkeakouluyhteisön jäsenille.

McDonald (2007) listaa seuraavat ominaispiirteet moderneille kirjastotiloille:

- toimivuus
- mukautuvuus
- saavutettavuus
- vaihtelevuus
- vuorovaikutteisuus
- ohjaavuus
- ympäristöystävällisyys
- turvallisuus
- tehokkuus
- tietotekniikkaystävällinen
- ihastusta herättävä

Kirjastot ovat merkittäviä oppimisen mahdollistajia tarjoamalla luku- ja työskentelypaikkoja ja työasemia asiakkaidensa käyttöön. Ammattikorkeakouluissa lukupaikkoja on noin 7 000 ja yliopistoissa 12 000; työasemien luvut ovat 2 300/2 500.

Kirjastojen rooli digitaalisen toimintaympäristön tarjoamisessa niille asiakkaille, joilla ei ole omia tietokoneita ja tarpeeksi tehokkaita tietoyhteyksiä, on edelleen tärkeä tiloihin liittyvä palvelu. Ryhmätyötiloista on tulossa myös entistä keskeisempi osa kirjastojen tiloja. (Ks. esim. Niegaard 2007). Kirjastot toimivat hyvin suunniteltuina myös kampusten keskeisinä sosiaalisina tiloina ja mahdollistavat kohtaamispaikan eri koulutus- ja tieteenalojen edustajille.

Merkittävänä haasteena on digitaalisen kirjaston toimintaympäristön, digitaalisen kirjastotilan kehittäminen. Tässä on erityisesti hyödynnettävä uusia, sosiaalisen median teknologioita (nk. Web 2.0.)

1.5 Lainsäädännölliset sekä hallintoon ja rahoitukseen liittyvät kysymykset kirjasto- ja tietopalvelutoiminnassa

1.5.1 Päätösvalta yhteiskirjastoissa

Erityisesti yhteiskirjastojen luomisessa on keskeistä määritellä, millainen juridinen henkilö mahdollinen yhteiskirjasto on tai miten päätösvalta delegoidaan yhteisen kirjaston johdolle. Tällä hetkellä sähköisiä kirjastoaineistoja voi hankkia vain omaan kehysorganisaatioon kuuluville opiskelija-, opettaja- ja tutkija-asiakkaille. Organisaatioiden yhteisten kirjastojen toteuttamismalleja on tällä hetkellä ainakin seuraavat kolme:

Malli 1. Sopimusperustainen yhteistyö

Toimijat solmivat sopimuksen, jossa määritellään yhteiset resurssit (henkilöstö, tilat, aineisto, kalusteet ja laitteet), hallintomalli, hankinta- ja kustannustenjakoperiaatteet sekä laitteiden ja järjestelmien ylläpitoperiaatteet. Perustetaan yhteiskirjaston hallintoelimet (johtokunta, johtoryhmä). Yhteiskirjaston johtamista ja toimintaa varten laaditaan säännöt (johtosääntö, työjärjestys, käyttösäännöt, maksut).

Mallin 1 etuina ovat esimerkiksi käytettävissä olevien resurssien kasvu ja sen myötä mahdollisuus tarjota monipuolisempia palveluja. Mallin heikkoutena puolestaan voivat olla hallinnollisten käytänteiden erilaisuus yhteistyöorganisaatioissa ja johtajan toimivallan kapeus.

Mallin 1 SWOT-analyysi

Edut	Haitat
Kasvavat resurssit Laajemmat ja monipuolisemmat palvelut Kustannussäästöt päällekkäishankintojen poistuessa Sopimus voidaan irtisanoa Kirjaston itsenäinen asema voi kasvaa Kasvava henkilöstömäärä voi lisätä osaamis pohjaa ja ymmärrystä erilaisista kulttuureista ja toimintatavoista	E-aineistojen lisenssit organisaatiokohtaisia; yhteislisensseistä neuvoteltava kustantajien kanssa Toimijoiden hallinnollisten käytänteiden erilaisuus voi monimutkaistaa ja lisätä työtä. Toiminnan lyhytjänteisyys – sopimuksen voi irtisanoa. Johtajan toimivalta voidaan määrittellä liian kapeasti. Kehysorganisaatioiden tietojärjestelmien erilaisuus voi hankaloittaa toimintaa
Mahdollisuudet	Uhat
Osaamisen laajentuminen/syventyminen Uudet innovatiiviset ratkaisut Alueellisen yhteistyön kehitys monimuotoisen yhteistyön myötä	Hallinnollisten asioiden hoito voi olla byrokraattista, mikäli asiat joudutaan hyväksyttämään kaikilla toimijoilla. Toimijoiden sisäiset taloudelliset muutokset voivat heijastua yhteistyöhön. Toimijoiden erilaisuudesta johtuvat ristiriidat. Johtaja voi olla pelkkä keulakuva ilman toimintavaltuuksia.

Malli 2. Yhtiötetty kirjasto

Toimijat perustavat yhtiön tai muun vastaavan juridisen toimijan kirjastopalvelujen hoitoa varten (ilmoitukset Patentti- ja rekisterihallitukselle ja verohallinnolle, osakepääoman määritys) ja valitsevat henkilöt yhtiön toimielimiä varten.

Mallin 2 edut ovat vastaavat kuin mallissa 1. Mallin 2 heikkouksia puolestaan ovat yhtiön perustamisesta aiheutuvat lisäkustannukset sekä henkilöstön palkkaus- ym. etujen määrittämisperusteet.

Mallin 2 SWOT-analyysi

Edut	Haitat
Kasvavat resurssit Laajemmat ja monipuolisemmat palvelut Kustannussäästöt päällekkäishankintojen poistuessa Johtajalla selkeät toimivaltuudet Hallinnollisten asioiden hoito selkeää	Kustantajien tulkinnat E-aineistojen lisensioinnista liikelaitokselle Sopimusten uudistaminen. Lisäkustannukset yhtiömuotoisen yrityksen perustamisesta (osakepääoma) Minkä työehtosopimuksen mukaan määräytyy henkilöstön palkkaus ym. edut yhtiössä?
Mahdollisuudet	Uhat
Osaamisen laajentuminen/syventyminen Uudet innovatiiviset ratkaisut Alueellisen yhteistyön kehitys monimuotoisen yhteistyön myötä Pitkäjänteinen kehitys organisaatiomuodon stabiiliuden vuoksi Asiantuntija johtaja muuttuu business-johtajaksi.	Taustaorganisaatioiden sisäiset taloudelliset muutokset voivat heijastua yhtiön toimintaan. Kustannusten kasvu yhtiömuotoisen yrityksen vuoksi Asiantuntija johtaja muuttuu business-johtajaksi.

Malli 3. Yhden organisaation kirjastolaitos alkaa hoitaa muiden organisaatioiden kirjastotoiminnan

Toimijat solmivat sopimuksen, jossa sovitaan kustannuksista ja omaisuuden siirrosta/hallinnoinnista. Perustetaan tarvittavat hallintoelimet tai sopimuksen toteutumisen seuranta-käytännöt. Yhteiskirjaston johtaminen ja toimintaa sovitaan sopimuksessa.

Mallin 3 edut ja haitat ovat pitkälti samat kuin mallissa 1.

Mallin 3 SWOT-analyysi

Edut	Haitat
Olemassa olevien rakenteiden hyödyntäminen toiminnassa ja päätöksenteossa Kustannussäästöt päällekkäistoimintojen poistuessa Sopimus voidaan irtisanoa	E-aineistojen lisenssit organisaatiokohtaisia; yhteislisensseistä neuvoteltava kustantajien kanssa. Toiminnan lyhytjänteisyys – sopimuksen voi irtisanoa. Omaisuuden omistus
Mahdollisuudet	Uhat
Nopea käyttöönotto Erikoistuminen Uudet innovatiiviset ratkaisut Alueellisen yhteistyön kehitys yhteistyön myötä	Hallinnollisten asioiden hoito voi olla byrokraattista Toimijoiden sisäiset taloudelliset muutokset voivat heijastua yhteistyöhön. Toimijoiden erilaisuudesta johtuvat ristiriidat. Johtaja voi olla pelkkä keulakuva ilman toimintavaltuuksia. Saavutetaanko kaikkien toimijoiden sitoutuminen?

Mallit 1. ja 3. ovat tällä hetkellä riskittömimmät ja niihin liittyviä sopimusmalleja ja käytänteitä on jo Suomessa olemassa.

1.5.2 Tekijänoikeudet

Siirtyminen digitaaliseen julkaisujen jakeluun on selkeästi muuttanut myös kirjastojen toimintamahdollisuuksia. Painetussa maailmassa painettujen aineistojen lainaamista ja kopioimista ei juuri kukaan asettanut kyseenalaiseksi ja oppilaitosten paperikopioinnille on pystytty luomaan menettelytavat. Digitaaliseen toimintaympäristöön ja erityisesti digitaalisten aineistojen kopioinnin ja säilyttämisen oikeuksiin liittyy voimakkaita kaupallisia intressejä, jotka saattavat vaikeuttaa kirjastojen ja erityisesti tutkijoiden toimimista.

Tämän vuoksi akateemiset kirjastot ja tieteelliset järjestöt ovat esittäneet, että akateemiseen maailmaan taattaisiin tekijänoikeuslainsäädännössä ns. reilun käytön mahdollisuudet erityisesti tutkimustarkoituksessa toimiville toimijoille. Suomessa FinnOA esitti lausunnossaan tekijänoikeudesta (FinnOA 2007, 7), että ”tekijänoikeudellisesti suojattujen tuotteiden käyttö opetukseen ja tutkimukseen on sallittava suoraan lain perusteella. Alun perin oppimateriaaliksi tehty aineisto voidaan rajata tästä pois, ja siihen hankitaan oikeudet normaalisti. Tekijänoikeuslain on myös yksiselitteisesti mahdollistettava avoimessa verkkoympäristössä tapahtuva tutkimus- ja opetustoiminta. Yksityinen tutkimuskäyttö on sallittava laissa ja tekijänoikeuslain 11.5 §:n ns. laillisen lähteen vaatimus on kumottava”.

Amerikan tutkimuskirjastojen järjestö julkaisi 26.1.2005 vastaavankaltaiset päämäärät (alkuperäiset löytyvät osoitteesta: <http://www.arl.org/info/frn/copy/intl/wipopprinciples.html>, tässä käytetty lähteenä Saarti 2005b), joilla he pyrkivät turvaamaan korkeakoulujen tutkimuksen ja opetuksen mahdollisuuksia digitoituvassa maailmassa. Tässä korostuu digitaalisten aineistojen yhdysvaltalaisen oikeuskäytännön mukaisen reilun käytön (fair use) oikeus akateemisessa toiminnassa. Kaupallisin intressein luotu digitaalista kopiointia rajoittava tekijänoikeusajattelu uhkaa selkeästi jo nyt akateemista toimintaa, kun tutki-

muksessa ja tutkimusaineistojen jakelussa ei voida optimaalisesti hyödyntää digitaalisia tekniikoita. Vaatimuksissa on keskeistä ensinnäkin se, että kaikki julkisilla varoilla tuotettu tutkimus tulee olla vapaasti käytettävissä ja ettei tekijänoikeudellista suojaa jatketa ylipitkiksi ajanjaksoiksi. Lisäksi se, ettei eri dokumenttien jakelutekniikoille luoda erilaisia säännöstöjä. Eurooppalaisen kirjastoajattelun tavoitteena on ollut se, että tekijänoikeudellisesti suojattujen tuotteiden käyttö opetukseen ja tutkimukseen tulee sallia suoraan lainsäädännön perusteella.

Nykyisen TekijäL-lain 16§:n kokonaisuus ”kirjastokopiointi”, jota mm. tekijänoikeusneuvoston enemmistö piti digitaalisten kopioiden lähettämisen laillisuusperustana, on laadittu kirjaston sisäisten tarpeiden perusteella mm. kokoelmienhoidon tarpeisiin. Se ei koske kaikkia kirjastoja eikä kaikkia aineistoja.

Sen paikkaamiseksi luotu sopimuslissenssipykälä 16d ei näytä toimivan siksi, että monissa asioissa ei ole neuvottelukumppania - järjestöt eivät kykene monista asioista neuvottelemaan mm. siksi että käyttövolyymit ovat liian pieniä. Esim. digitoidun aineiston toimittaminen loppukäyttäjälle on todellinen ongelma, mikäli pidetään lain 16§:ää kaukopalvelun juridisena perusteena.

Toinen mahdollisuus on pitää laillisuusperustana lain 12§:ä ”kopiointi yksityiseen käyttöön”. Yksityiseen käyttöön saa kopioida millä tekniikalla tahansa ja kopioinnin voi antaa ulkopuolisen tahon tehtäväksi.

Perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan TekijäL:n uudistamisen yhteydessä, että on otettava huomioon kansalaisen perusoikeudet:

- oikeus sivistää itseään varattomuuden estämättä, vastaanottaa tietoa jne.
- muillakin on intressejä to-lain suhteen kuin oikeuksien omistajilla

Nykyinen laki on siten epämääräisesti laadittu ja avoin tulkinnoille ja selkein ratkaisu olisi muuttaa nykyistä lakia. Tutkimuksen kehittymisen kannalta korkeakoulukirjastojen ja niiden asiakkaiden mahdollisuus hyödyntää mahdollisimman tehokkaasti digitaalisia aineistoja ja uusia digitoimistekniikoita selvästi nostaa tutkimuksen tehokkuutta ja todennäköisesti vaikuttaa myös opiskelijoiden valmistumisaikoihin. Tämän vuoksi on keskeistä, että tekijänoikeuslainsäädäntöä laadittaessa otetaan huomioon korkean opetuksen ja tieteellisen tutkimuksen tarpeet. Erityisen tärkeää on, että julkisella rahoituksella tuotettu tutkimus ja tutkimusaineisto saadaan vapaaseen käyttöön julkisia toimijoita, mm. kirjastoja ja arkistoja hyödyntäen.

On hyvä muistaa, että koska suuri osa tieteellisistä lehdistä ja tietokannoista on siirtynyt verkkoon, on lissenssipimuksilla nykyään suuri rooli käyttäjien oikeuksia määriteltäessä. Monet elektroniset aineistot ovat maksullisia palveluja, jotka toimivat vain suljetuissa ympäristöissä. Aineiston saamiseksi käyttöön on solmittava aineiston tarjoajan kanssa lissenssipimus, jossa määritellään myös aineiston käyttöoikeudet. Lissenssipimuksella aineiston tarjoaja voi rajoittaa niitä mahdollisuuksia, jotka aineiston käyttäjällä tekijänoikeuslain perusteella olisi. Sopimuksia solmittaessa tulisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, että käyttäjillä olisi lissensioituihin aineistoihin riittävät ja selkeästi muotoillut käyttöoikeudet.

1.5.3 Taloudellinen asema ja johtajuus

Johtamisen haasteet kasvavat korkeakoulujen koon ja niiden kattamien maantieteellisten alueiden mukana. Lisäksi johtamisen merkitys korostuu jatkuvasti muuttuvassa ja erittäin kilpaillussa toimintaympäristössä. Jos julkisten toimijoiden merkitystä jatkossakin vähen-

netään ja palveluiden tuottamista siirretään edelleen kaupallisille toimijoille, muodostuu johtamisen merkitys entistä haasteellisemmaksi.

Asiantuntijaorganisaatioissa ovat viime vuosina nousseet keskeisiksi haasteiksi henkilöstön ja sen osaamisen johtaminen. Korkeakoulukirjastoissa tähän on liittynyt myös mahdollisuus maksaa kilpailukykyisiä palkkoja ja tarjota riittävät resurssit työssä kehittymiseen mm. henkilöstökoulutuksen avulla. Tähän tulee jatkossa panostaa selkeästi nykyistä enemmän. Asiantuntijoiden ja asiantuntijuuden johtamisen lisäksi korkeakoulukirjastojen johtajuudessa tullaan vaatimaan kansallisten ja kansainvälisten verkostojen johtamista. Verkostojen johtaminen nousee ajankohtaiseksi myös niissä korkeakouluissa, joiden kattama maantieteellinen alue on laaja ja joissa johtaja/johtajuus voi jäädä etäiseksi.

Johtaminen perustuu tulevaisuudessa aiempaa konkreettisemmin näyttöön. Korkeakoulukirjastojen johtajien on kyettävä osoittamaan erilaisilla mittareilla toiminnan taloudellisuus, tehokkuus ja vaikuttavuus. Ammattikorkeakoulukirjastoissa taloudellisuus- ja tehokkuusvaade nousee entistä keskeisemmäksi koulutuksen volyymin supistuessa rakennemuutoksen seurauksena. Yliopistoympäristössä vain faktoilla ja tutkimuksella tai selvitystyöllä pystytään perustelemaan kirjastojen ja tietopalvelun merkitys kehysorganisaation toiminnalle. Vastaavasti opetusministeriön ja KKA:n arviointien tulee jatkossa perustua selkeisiin mittareihin ja niiden pohjalta korkeakouluille annettavaan palautteeseen. Kirjastojen toiminnan vertailtavuuden tulee perustua yhdenmukaisiin taloushallinnon käytäntöihin ja yhdenmukaisiin mittareihin. Kirjastopalveluiden rahoituksen taso tulee olla vähintään 5 % korkeakoulun kokonaisrahoituksesta.

Koska taloudellisten resurssien jakaminen on jatkossa entistä enemmän poliittista toimintaa, korostuvat johtajien tehtävässä yhä enemmän markkinointi, lobbaaminen ja poliittinen vaikuttaminen sekä taloudellisuuteen, tuottavuuteen ja toiminnallisuuteen liittyvien käsitteiden hallinta ja soveltaminen omassa yksikössään. Se, miten kirjastot näyttäytyvät julkisuudessa, on entistä tärkeämpää mielikuvayhteiskunnassa. Ovatko ne museoita, joihin tutkimus arkistoidaan kun sitä ei enää tarvita, vai uuden tutkimuksen ja innovaatioiden kehoja ja viihtyisiä oppimisympäristöjä?

Yliopistokirjastoissa taloudessa tapahtuu suuri muutos siirryttäessä uuden yliopistolain myötä uuteen taloudelliseen asemaan. Koska arvonlisäverotuksen kustannukset tulevat jatkossa reaalikustannuksiksi, on tärkeää että niitä vastaavat määrärahat myönnetään kirjastojen käyttöön. Erittäin keskeinen kuluerä tämä on aineistonhankinnassa. Aineistojen hankinnan kustannusten nousu tulee sisällyttää yliopistojen yliopistoindeksin mukaiseen rahoitukseen.

Keskeinen selvittävä asia uuteen yliopistolakiin siirryttäessä on valtion omaisuuden omistussuhteiden selkeä määrittely. Yliopistokirjastoissa tämä tarkoittaa vapaakappalekokoelmia, Kansalliskirjastossa kansalliskokoelmaa.

Korkeakoulukirjastot ovat voineet toteuttaa opetusministeriön hankerahoituksilla hankkeita, joilla on kehitetty kirjastojen palveluita, niiden toimintaa ja yhteistyötä. Tämän rahoituslähteen poistuessa korkeakoulujen ja yliopistojen vastuu osallistua myös yhteistyöhankkeiden rahoitukseen kasvaa. Samalla tulee harkita tutkimuksen ja erityisesti niiden infrastruktuurien investointeja koskevien rahoituslähteiden avaamista kirjastojen käytettäväksi.

Yhteistyön kehittämisen tehostamiseksi on keskeistä muodostaa ammattikorkeakoulu- ja yliopistokirjastoille yhteinen neuvosto. Eräänä syynä tähän on se, että yhä useampi korkeakoulukirjasto palvelee molempia sektoreita tai on molempien sektoreiden yhteinen. Keskitettyjen kirjastoverkkopalveluiden tuottajan kannalta on selkeämpää, että on yksi taho, jonka kanssa neuvotellaan palvelujen toteuttamisesta ja kehittämisestä. Yhdistetty malli säästää myös osallistujien aikaa ja resursseja. Yhteinen neuvosto lisää sen vaikutusvaltaa ja mahdollisuutta toteuttaa omia hankkeita.

1.6 Kansallisesti tuotetut kirjastoverkon palvelut

1.6.1 Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhteistyön kehittäminen

Työryhmä ehdottaa, että korkeakoulukirjastojen kansalliset keskitetyt palvelut keskitetään yhteen palveluyksikköön. Tämä edellyttää kuitenkin kaikkien keskeisten toimijoiden asettamien reunaehtojen toteuttamista.

Korkeakoulukirjastojen kannalta on keskeistä nykyisten kansallisesti keskitettyjen palveluiden jatkuva kehittäminen, kustannustehokkuus ja läpinäkyvyys. Erityisen tärkeää on, että varmistetaan korkeakoulukirjastojen vaikutusvalta niitä koskevien palveluiden tuottamisessa ja siihen suunnatun keskitetyn rahoituksen kohdentamisessa. Lisäksi on tärkeää säilyttää Varastokirjaston nykyisen kaltainen palveluiden maksuttomuus käyttäjille.

Kansalliskirjaston kannalta palveluiden kehittämiseen ja toteuttamiseen tulee saada riittävät resurssit. Kirjaston vuonna 2010 toteutettava kansainvälinen arviointi ja sen tulokset tulee huomioida yhteistyöstä päätettäessä.

Varastokirjaston kannalta on keskeistä säilyttää palveluiden maksuttomuus käyttäjille. Jos tässä ei onnistuta, on todennäköistä, että kirjaston palveluiden käyttö vähenee merkittävästi. Tekijöiden ja käyttäjien oikeuksiin liittyvän lainsäädännön kehittäminen niin, että korkeakoulujen tutkimuksen ja opetuksen mahdollisuuksia toimia digitaalisessa toimintaympäristössä mahdollisimman tehokkaasti kehitetään, mahdollistaa kaikille toimijoille digitalisoitumisesta saatavat hyödyt. Näiden säädösten nykyaikaistaminen selkiyttää myös Varastokirjaston mahdollisuuksia toimia digitaalisessa toimintaympäristössä.

Keskitetyt kirjastoverkkopalvelut voidaan organisoida ainakin neljällä tavalla:

- 1 Nykyinen malli – Kansalliskirjasto edelleen osa Helsingin yliopistoa ja Varastokirjasto OPM:n alainen virasto
- 2 Kansalliskirjaston keskitetyistä palveluista ja Varastokirjastosta muodostetaan uusi, itsenäinen kirjastojen palvelukeskus
- 3 Varastokirjaston yhdistäminen Kansalliskirjastoon Helsingin yliopiston osaksi
- 4 Kansalliskirjaston eriyttäminen Helsingin yliopistosta itsenäiseksi laitokseksi ja Varastokirjaston yhdistäminen siihen

Työryhmän sisäisen analyysin pohjalta on päädytty esittämään järkeväksi vaihtoehdoksi, että **Varastokirjasto ja Kansalliskirjasto yhdistetään ja että nykyisistä Kansalliskirjaston keskitetyistä kirjastoverkkopalveluista ja Varastokirjaston palveluista muodostetaan yksi palveluyksikkö**. Tämä palveluyksikkö toimisi esimerkiksi FinELibin palveluperiaatteella siten, että korkeakoulukirjastojen vaikutusvalta varmistetaan kirjastoverkon palveluiden kehittämisessä ja niihin suunnattujen määrärahojen kohdentamisessa (erityisesti keskitetty verkkoaineistojen hankinta ja kirjastojen tietojärjestelmät). Edellytyksenä tälle on nykyisten keskeisten säädösten tarkastelu. Lisäksi on tarve erilliselle kustannushyötyanalyysin tekemiselle yhdistämisestä sekä palveluyksikön toiminnallisuuden arvioinnille. Selvitystyössä tulee olla mukana kaikki kirjastosektorit ja kehysorganisaatiot.

2 Perustietoa korkeakoulukirjasto- verkosta sekä Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston keskitetyistä palveluista

2.1 Korkeakoulujen ja niiden kirjastojen kehittämislinjauksia viime vuosina

Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen tavoitteena on koulutus- ja tutkimustoiminnan laadun parantaminen ja vaikuttavuuden lisääminen tiivistämällä korkeakouluverkkoa sekä vahvistamalla korkeakoulujen profiloitumista ja painoaloja. Korkeakoulujen kirjastot ovat keskeinen opetuksen ja tutkimuksen infrastruktuuri ja niiden toiminnan laadun takaaminen korkeakoululaitoksen kehittämisessä ensiarvoisen tärkeää. Tieto- ja viestintäympäristön rakentuessa enenevästi digitaalisten prosessien varaan myös kirjastojen rooli palvelujen tuottajana on voimakkaasti muuttumassa. Yliopistojen lainsäädännön ja korkeakoulujen rakenteiden muutos samoin kuin muut toimintaympäristön muutokset edellyttävät korkeakoulukirjastoilta ennakkoluulotonta yhteistyö- ja kehittymistahtoa.

Viime vuosina korkeakoulujen ja niiden kirjasto- ja tietopalveluiden kehittämisestä on julkaistu useita linjaavia asiakirjoja. Seuraavassa esitetään tiivis yhteenveto niistä. Kirjastot liittyvät keskeisesti Suomen innovaatiojärjestelmän infrastruktuuriin. Valtioneuvosto hyväksyi syksyllä 2008 innovaatiopoliittisen selonteon (Valtioneuvoston innovaatiopoliittinen selonteko eduskunnalle 2008), joka sisältää keskeisiä linjauksia Suomen innovaatiopoliitiikan kehittämiseksi ja uudistamiseksi. Vuoden 2008 aikana toteutettu tutkimuksen infrastruktuurin kartoitusprojekti ja sen tulokset liittyvät läheisesti innovaatiopoliitiikan laatimiseen.

Opetusministeriön korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen suuntaviivoissa vuosille 2008–2011 (2008) käsitellään kirjasto- ja tietopalveluita luvussa 6. Siinä keskeiseksi tavoitteeksi asetetaan kirjastojen kehittäminen palvelukeskustyyppisiksi vahvoiksi fyysisiksi kampuskirjastoiksi. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kirjastojen kehittämistavoitteet asiakirjassa ovat kootusti seuraavat (emt. 25):

- Siirrytään nykyisistä laitos- ja tiedekuntakohtaista kirjastoista suurempiin kirjasto- ja tietopalvelukeskuksiin, joita perustetaan korkeintaan muutama yliopistoa kohden. Pyritään yhdistämään tieteenalojen kirjastoja ja edistämään kirjastoyhteistyötä eri yliopistojen ja tutkimuslaitosten kesken. Kehittämisessä otetaan huomioon myös yhteistyömahdollisuudet kunnallisen kirjastoverkon kanssa.

- Kirjastojen keskittämisessä otetaan huomioon alojen ja korkeakoulujen erilaiset tarpeet ja kehittämisessä voidaan edetä erilaisessa aikataulussa.
- Opetusministeriö asettaa hankkeen edistämään ja koordinoimaan korkeakoulukirjastojen rakenteellista kehittämistä.
- Kansalliskirjaston asemaa kaikkien kirjastojen palvelukeskuksena vahvistetaan.
- Kansalliskirjaston Mikkelissä sijaitsevan Mikrokuvaus- ja konservointilaitoksen digitointitoiminta vakinaistetaan.
- Perustetaan vuoteen 2012 mennessä kansallinen digitaalinen kirjasto.

Jussi Nuortevan selvitys Turun korkeakoulujen kirjasto- ja tietopalveluiden kehittämisestä (2008) jatkaa näiden tavoitteiden erittelyä. Hänenkin toimenpide-ehdotusten lähtökohtana on korkeakoulujen kirjasto- ja informaatiopalveluiden mahdollisimman pitkälle menevä yhdistäminen ja tehokas koordinaatio. Nuortevan raportin keskeisenä tavoitteena voidaan nähdä kirjastojen palvelujen laadun parantaminen ja niiden tiiviimpi integrointi korkeakoulujen perustoimintoihin luomalla laaja-alaisia kirjasto- ja tietopalvelukeskuksia Turun kampuksille.

Korkeakoulukirjastosektoreiden strategioissa otetaan esille niitä asioita, joita kirjastot pitävät tärkeinä omien alueidensa kehittämisessä. Ammattikorkeakoulukirjastojen yhteistyön strategiassa ”Etsi, opi ja oivalla yhdessä” vuosille 2007–2010 (2007) esitetään strategisiksi linjauksiksi seuraavat (emt. 3):

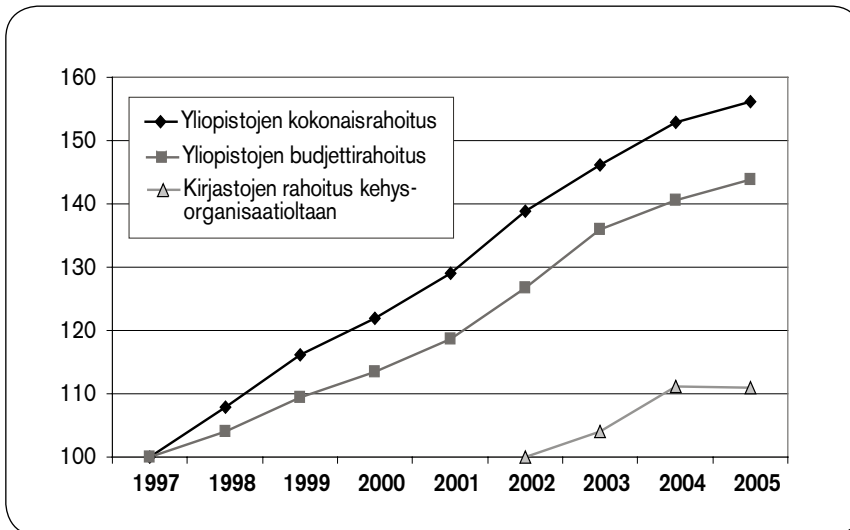
- Joustava palvelujen tuottaminen
- Ydintavoitteena on aito asiakaslähtöisyys.
- Strateginen kumppanuus
- Kirjastot ovat osa kansallista ja kansainvälistä kirjastoverkkoa ja niillä on tunnustettu asema yhteistyökumppanina.
- Kirjasto- ja tietopalvelutyön asiantuntijuus
- Kirjastolla on laadullisesti ja määrällisesti riittävä henkilökunta, joka on sitoutunut ammattikorkeakoulujen päämääriin ja joka kehittää asiantuntijuuttaan.
- Käyttäjälähtöiset tieto- ja viestintätekniset ratkaisut
- Tavoitteina ovat yhteensopivat tietojärjestelmät sekä yhteistyö tieto- ja viestintäteknisissä ratkaisuissa.
- Laatu ja vaikuttavuus
- Laaturjärjestelmä mittareineen antaa välineet näyttöön ja arviointiin perustuvan toiminnan kehittämiselle.

Suomen yliopistokirjastojen neuvoston vastaavassa asiakirjassa (2007) asetetaan tavoitteiksi vuosille 2007–2012 (emt. 1):

- yliopistokirjastojen vaikuttavuuden edistäminen yliopistojen perustehtävien suorittamisessa
- yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja julkiseen keskusteluun vaikuttaminen erityisesti tietoineistojen saannin varmistamiseksi
- neuvoston kansallisen ja kansainvälisen näkyvyyden lisääminen
- yhteisten toimintatapojen kehittäminen
- toimialan tuottavuuden parantaminen

Yliopistokirjastojen neuvoston tilaamassa rahoitus selvityksessä, jonka laati Sinikka Koskiala (2007) tuli selkeästi ilmi jo alkanut yliopistokirjastoyksiköiden lukumäärän väheneminen ja niiden keskittäminen suuremmiksi yksiköiksi sekä toisaalta erilaisten yhteiskirjastojen syntyminen. Samalla kirjastojen tehtäväkenttä on laajentunut ja monipuolistunut. Rahoituksen haasteina Koskiala esittää seuraavat (emt. 70–71):

- digitaalisten tietoaisteiden kustannusten kasvu on nopeaa ja kirjastojen käytettävissä olevien resurssien tulisi kasvaa samassa suhteessa,
- tilakulut syövät runsaasti kirjastojen resursseja – kirjastoista on tullut entistä enemmän oppimisen tiloja, jotka ovat keskeinen osa peruspalveluita kampuksilla,
- rahoituskäytännöt ovat monimutkaisia ja pirstaloituneita, erityisesti nk. täydentävän rahoituksen allokoinnissa kirjastojen palveluihin on kehittämistä,
- palvelusopimusmallien kehittäminen yhteisten palveluiden rahoittamiseen sekä
- yhteistyön vahvistaminen ja jatkokehittäminen myös sitä rahoittamalla.

Kuva 5. Yliopistojen kokonaisrahoituksen ja budjettirahoituksen muutos sekä kirjastojen rahoituksen ja budjettirahoituksen muutos indeksimuodossa esitettyinä (Koskiala 2008, 11)

Koskialan mukaan (ks. kuva 4) yliopistojen kirjastojen rahoitus ei ole kasvanut samassa suhteessa kuin yliopistojen rahoitus. Yliopistojen rahoituksessa entistä merkittävämpään osaan on tullut ns. täydentävä rahoitus ja näyttää siltä, että kirjastot eivät ole päässeet hyötymään tästä kasvusta, vaikka erityisesti ulkopuolisella rahoituksella tehtävä tutkimus käyttää runsaasti kirjastojen palveluita.

Ammattikorkeakoulu- ja yliopistokirjastosektorit korostavat molemmat yhteistyötä, palveluiden kehittämistä ja erityisesti tuottavuuden ja palveluiden parantamista hyödyntämällä uusinta tieto- ja viestintäteknologiaa. Viimeinen tavoite tukee Korkeakoulujen yhteisen tietohallintohankkeen tavoitteita, jossa kirjastojen yhteiset järjestelmä- ja laitehankintahankkeet ovat olleet esimerkkinä tuottavuuden ja taloudellisuuden kehittämisestä.

Kansalliskirjaston tietohallinnon toimenpideohjelma (2008) puolestaan linjaa Kansalliskirjaston kirjastoille ja muille muistiorganisaatioille suunnattujen palvelujen kehittämisen vuosina 2008–2012. Toimintaympäristön muutoksista käyttäjien muuttuvat tarpeet, elektronisen julkaisemisen jatkuva kasvu, tietotekniikan nopea kehittyminen sekä tehok-

kuusvaateet ovat toimenpideohjelman keskeisiä taustatekijöitä. Keskeisenä toimenpideohjelmassa on muistiorganisaatioiden yhteisen hakujärjestelmän kehittäminen, digitaalisen aineiston pitkäaikaissäilytyksen organisointi sekä kansallisen yhteisluettelon kehittäminen.

FinELib-konsortion strategiassa vuosille 2007–2015 (2007) asetetaan toiminnan strategiseksi päämääräksi seuraavat (emt. 3):

- Asiakkaiden palvelutarpeisiin vastaaminen
- Tiedonsaannin varmistaminen
- Teknologian innovatiivinen soveltaminen
- Tunnettuus
- Huippuosaaminen

Merkittävä FinELibiin liittyvä linjaus tehtiin Infrastruktuurikartoitus- ja tiekarttahankkeen johtoryhmän loppuraportissa (Kansallisen tason tutkimusinfrastruktuurit: nykytila ja tiekartta 2008, 27), jossa johtoryhmä nimeää Kansallisen elektronisen kirjaston (The National Electronic Library, FinELib) yhdeksi niistä 24 hankkeesta, jotka ovat merkittäviä kansallisen tason tieteen infrastruktuureita. Johtoryhmä suosittelee myös laajamittaista aineistojen digitointia ja aineistojen käytön mahdollistamista mm. käytön maksullisuuden minimoinnilla ja yhteiskäytön edistämällä (emt. 35). Keskeistä on myös infrastruktuurien ja niiden käytön rahoittamisen takaaminen yliopistolain uudistuessa. Käytännössä tämä tarkoittaa lisärahoitusta korkeakouluille. Muita kirjastoja koskevia hankkeita tässä esityksessä ovat kansalliskirjaston kokoelmat ja tiekartalle mukaan otettu muistiorganisaatioiden järjestelmäarkkitehtuurihanke.

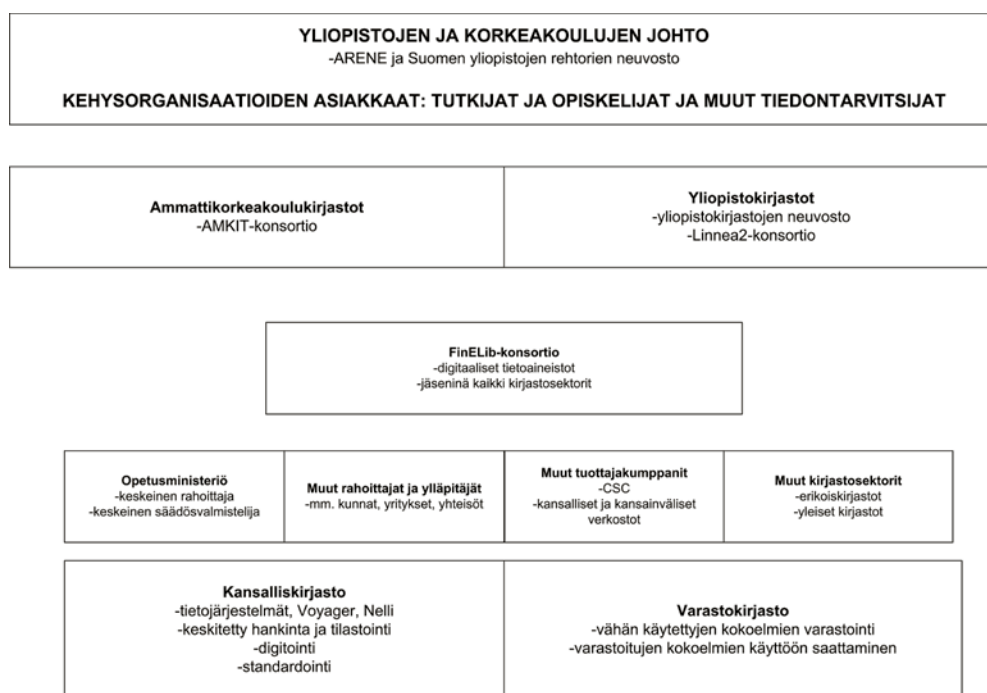
Selvitysmies Sauli Laitisen vuonna 2005 tekemässä Varastokirjaston arvioinnissa korostetaan, että Varastokirjasto on vastannut kaikkia sen perustamisessa asetettuja tavoitteita ja vakiintunut koko kirjastolaitoksen yhteiseksi varastointi- ja palvelukeskukseksi. Erityisenä haasteena arvioinnissa nähdään tekijänoikeuslainsäädännön kehitys ja sen vaikutukset erityisesti digitaalisen aineiston säilyttämisessä ja käyttöön saattamisessa. Lisäksi raportissa esitetään uusien palveluiden kehittämiseksi – esim. kaukopalvelutoiminta, vaihtotoiminta – strategista työtä ja nykyisten palveluiden toimivuuden varmentamiseksi asiakaspalautteen systemaattista keräämistä. (Emt. 19–23.)

Kaiken kaikkiaan kirjastojen suunnittelutyössä on nähtävissä ensinnäkin se, että Suomessa on tehty runsaasti hyviä palveluiden keskitettyyn tuottamiseen tähtäviä ratkaisuja, joista on jo runsaasti myönteisiä kokemuksia. Sekä Kansalliskirjasto että Varastokirjasto ovat olleet tässä keskeisiä toimijoita (ks. lisää Saarti 2005a). Keskitettyjen palveluiden tuottamiselle Suomessa on ollut ominaista niiden verkostomaista tuottamistapa, jolla on varmistettu kirjastoverkon ja sen kautta asiakkaiden tarpeellisten ja sopivien palvelujen saanti. Tässä on hyödynnetty runsaasti uutta tieto- ja viestintäteknologiaa, jolla on saavutettu sekä taloudellista että toiminnallista tuottavuutta, jopa selkeitä säästöjä esim. keskiteyillä laite- ja aineistohankinnoilla.

Painettujen aineistojen valtakautena Suomeen on syntynyt runsaasti kirjastoja. Siirtyminen hybridiin kirjastoaineistoon merkitsee sitä, että tarve keskittää pieniä kokoelmia suuremmiksi kasvaa. Keskittämisen myötä on mahdollista vapauttaa henkilöstöä rutiinitehtävistä ja kehittää asiantuntijapalveluja. Keskeisenä haasteena seuraavalle kymmenelle vuodelle on hallittu siirtyminen digitaaliseen kirjastoverkkoon ja sen tarvitsemasta työnjaoista sopiminen.

2.1.1 Korkeakoulukirjastoverkko

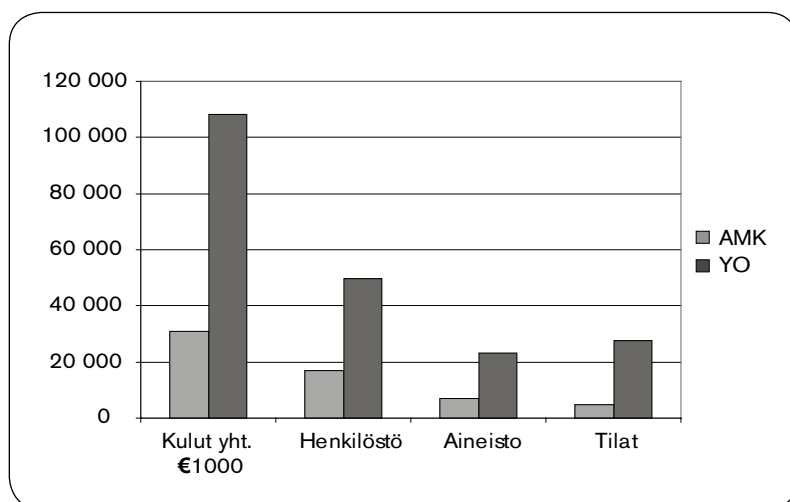
Korkeakoulukirjastot jakautuvat kahteen järjestäytyneeseen verkostoon, joista vanhempi on yliopistokirjastojen verkosto ja nuorempi ammattikorkeakoulujen. Kirjastot muodostavat asiantuntija- ja palveluverkoston, jonka avulla kaikki suomalaiset voivat käyttää kirjastojen palveluita ja joiden kautta myös kansainväliset kirjasto- ja tietopalvelut ovat hyödynnettävissä. Kuvassa 1 esitetään korkeakoulukirjastojen toimintakenttä ja sen keskeiset toimijat.

(Kuva 1. katso sivu 8)

Kansalliskirjastolla ja Varastokirjastolla on keskeinen rooli kansallisten palveluiden tuottamisessa muille kirjastoille. Palveluiden tuottamisessa on useita muita kumppaneita ja toimijoita. Digitaalisen kirjaston palveluiden kehittämisessä keskeisinä toimijoina ovat LINNEA2- ja AMKIT-konsortiot sekä FinElibin ohjaus- ja työryhmät. Tieteellisessä kirjastotoiminnassa erikoiskirjastot muodostavat tärkeän kumppanin korkeakoulukirjastoille, lisäksi kirjastot tekevät yhteistyötä yleisten kirjastojen kanssa.

Kirjastot saavat rahoituksensa pääasiassa kehysorganisaatioidensa kautta, joiden merkittävin rahoittaja on Opetusministeriö. Seuraavassa esitetään korkeakoulukirjastojen keskeistä toimintaa niiden vuoden 2008 tunnuslukujen mukaisesti. Tilastoluvut on saatu tieteellisten kirjastojen tilastotietokannasta (KiTT, <https://yhteistilasto.lib.helsinki.fi/>).

Kuva 6. Korkeakoulukirjastojen kulut sektoreittain vuonna 2008 korkeakoulukirjastojen yhteistilastossa

Ammattikorkeakoulujen vuosittaiset toimintakulut ovat noin 30 miljoonaa euroa ja yliopistojen vastaavasti noin 108 milj. euroa. Korkeakoulukirjastojen suurimmat menoerät (ks. kuva 5) ovat henkilöstön palkat (17/50 milj. euroa), kirjastoaineistokulut (7/23 milj. euroa) ja tilavuokrat (5/28 milj. euroa). Ammattikorkeakouluissa suoran budjettirahoituksen merkitys on hieman suurempi kuin yliopistokirjastoissa – molemmissa suora budjettirahoitus on merkittävin rahoituslähde. Henkilötyövuosien osuus on yliopistokirjastoissa merkittävästi suurempi, noin 1 300, kuin ammattikorkeakoulukirjastoissa, noin 450.

Kansalliskirjastolle kohdennettu keskitettyjen kirjastoverkkopalveluiden sektorirahoitus on vuonna 2009 yhteensä noin 5 200 000 euroa. Yliopistosektorin keskitettyjen palvelujen rahoitus on 3 300 000 euroa, ammattikorkeakoulusektorin rahoitus on hieman vajaa 1 100 000 euroa ja yleisten kirjastojen rahoitus noin 780 000 euroa. Varastokirjaston vuosibudjetti on 1,6 miljoonaa euroa.

Kirjastojen toiminnan laajuutta kuvaavat niiden käyttäjien ja lainojen lukumäärät. Korkeakoulukirjastoissa on rekisteröityneitä käyttäjiä noin miljoona ja näistä aktiivisia noin kolmasosa. Molempien kirjastosektoreiden käyttäjistä noin neljännes on oman organisaation ulkopuolelta. Kirjastokäyntien vuotuinen määrä on korkeakoulukirjastoissa noin 14 miljoonaa, ja kirjastoista annetaan vuosittain noin parikymmentä miljoonaa lainaa. Kirjastokäyntien ja primäärilainojen määrä on yliopistokirjastoissa noin 30 prosenttia suurempi kuin ammattikorkeakoulukirjastoissa. Uusintojen osuus lainauksista on yliopistoissa suhteellisesti suurempi kuin ammattikorkeakouluissa.

Yhteistilaston vuoden 2008 perustunnuslukuja vertaillaessa nähdään, että yliopistokirjastoissa e-aineistojen käyttö on määrällisesti selkeästi suurempaa. Painettujen ja elektronisten kokoelmien käyttö on puolestaan ammattikorkeakouluissa tehokkaampaa.

Taulukko 5. Käytön perustunnusluvut sektoreittain vuonna 2008 korkeakoulukirjastojen yhteistilastossa

Tunnusluku	Amk-kirjastot	Yo-kirjastot
Lainat / kohdeväestö	34,5	70,2
Kirjastokäynnit / kohdeväestö	33,8	38,6
Lainat / painetut kokoelmat yhteensä	1,9	0,8
Elektronisten palveluiden yhteydenotokerrat / kohdeväestö	16,9	32,6
Oman organisaation aktiiviset lainaajat/ kaikki aktiiviset lainaajat %	74,1	72,7
Saadut kaukolainat ja jäljenteet / annetut kaukolainat ja jäljenteet	1,6	0,7

Kokoelmiin liittyvissä tunnusluvuissa merkittävimmät erot ovat ammattikorkeakoulujen kirjastojen kokoelmien nopeampi kartunta ja yliopistokirjastojen suurempi kurssikirjahankinta. Molempien kirjastosektoreiden käyttäjistä noin neljännes on oman organisaation ulkopuolelta.

Taulukko 6. Kokoelmien perustunnusluvut sektoreittain vuonna 2008 korkeakoulukirjastojen yhteistilastossa

Tunnusluku	Amk-kirjastot	Yo-kirjastot
Ostetut monografiat / kohdeväestö	0,9	0,6
Elektroniset kausijulkaisut / kohdeväestö	1,1	1,3
Painetun kokoelman kartunta / painetut kokoelmat yhteensä %	7,9	3,1
Saapuvat painetut ja mikromuotoiset kausijulkaisut / kohdeväestö	0,1	0,4
Haetut dokumentit / elektroniset kokoelmat verkossa (nimekkeet yhteensä)	4,4	2,8

Resursseja koskevista tunnusluvuista voi huomata sen, että yliopistot näyttävät resursoivan kirjastojaan selkeästi enemmän kuin ammattikorkeakoulut. Kaiken kaikkiaan tunnusluku-
jen vertailu kertoo, että molemmilla sektoreilla on omia ominaispiirteitä, jotka on huomi-
oitava palveluita kehitettäessä kansallisesti ja paikallisesti.

Taulukko 7. Voimavarojen perustunnusluvut sektoreittain vuonna 2008 korkeakoulukirjastojen yhteistilastossa

Tunnusluvut	Amk-kirjastot	Yo-kirjastot
Kohdeväestö / kirjaston henkilökunta (htv)	364,7	157,1
Kirjaston kokonaiskulut (euro) / kohdeväestö	191,3	541,7
Kirjastoaineistokulut / kehysorganisaation kokonaiskulut %	0,7	1,0
Kirjaston kokonaiskulut / kehysorganisaation kokonaiskulut %	3,3	4,8
Elektronisen aineiston hankintakulut / kirjastoaineiston hankintakulut %	23,7	65,2
Kirjaston luku- ja työskentelypaikat sekä työasemat / omat opiskelijat (x 1000)	59,5	83,5
Elektronisen aineiston hankintakulut / elektronisesta aineistosta haetut dokumentit	1,1	1,5

2.2 Kansalliskirjaston tuottamat kansalliset kirjastoverkkopalvelut

Keskitetty kirjastoverkkopalvelut ovat osa kansalliskirjaston lakisääteisiä valtakunnallisia tehtäviä. Muita valtakunnallisia tehtäviä ovat vastuu kansallisen julkaistun kulttuuriperinnön kartuttamisesta, säilyttämisestä ja käyttöön saattamisesta.

Kansalliskirjaston ja kirjastoverkon välisellä yhteistyöllä on usean vuosikymmenen perinteet. Yhteistyö on kirjattu myös Kansalliskirjaston missioon ”*Kansalliskirjasto turvaa kansallisen julkaistun kulttuuriperinnön saatavuuden yhteiskunnassa. Kansalliskirjasto välittää ja tuottaa tietosisältöjä kansalaisille ja yhteiskunnalle sekä kehittää palveluja yhteistyössä kirjastoverkon ja tietoyhteiskunnan muiden toimijoiden kanssa*” (Kansalliskirjasto-strategia 2006–2015).

2.2.1 Taustaa korkeakoulukirjastojen ja Kansalliskirjaston yhteistyölle

Kansalliskirjaston valtakunnallisia tehtäviä ja kirjastoverkkoon liittyviä vastuita on suunnitelmallisesti laajennettu viimeiset kaksikymmentä vuotta. Vuonna 1974 perustettu Tieteellisten Kirjastojen Atk-yksikkö (TKAY) koordinoi kirjastojärjestelmäyhteistyötä. Kansalliskirjastotyöryhmän esityksen mukaisesti (1990) TKAY siirrettiin osaksi Kansalliskirjastoa vuonna 1993. Edellisenä vuonna Kansalliskirjastoon siirrettiin Tieteellisten kirjastojen yhteistilaston tuottaminen ja kehittäminen. Seuraava keskeinen yhteistyöalue yliopistokirjastojen ja Kansalliskirjaston välillä oli FinELib-projektin käynnistäminen 1996 (Kytömäki 2006). Vuonna 1998 kirjastolle annettiin kansallisen äänitarkiston tehtävä. Kansallisen julkaisuperinnön säilyttämistehtävän vahvistamiseksi kirjastoon perustettiin jo vuonna 1990 Mikrokuvaus ja konservointilaitos.

Kansalliskirjasto ja korkeakoulukirjastot ovat tehneet yhteistyötä vuosikymmeniä. Yhteistyö konkretisoitui luetteloinnin kehittämisessä 1970-luvulta ja yhteisen kirjastojärjestelmän valinnassa ja hankinnassa 1980-luvulta lähtien. Yhteistyö ammattikorkeakoulujen kanssa käynnistyi myöhemmin. Ammattikorkeakoulukirjastojen ja Helsingin yliopiston kirjaston yhteistyötä käsiteltiin ns. Amyli-muistiossa (Mahdollisuuksien verkosto 1998). Muistiossa todetaan: ”Ne (ammattikorkeakoulukirjastot) ovat liittyneet kansallisen elektronisen kirjaston (FinELib) käyttäjiksi ja niiden kirjastojärjestelmä uudistetaan vuosien 2001–2003 aikana, jolloin käyttöön tulee yliopistokirjastojen tapaan Voyager-kirjastojärjestelmä. Molemmassa hankkeissa Helsingin yliopiston kirjastosta on ostettu osa valtakunnallisista keskitetyistä palveluista. Opetusministeriö on vastannut pääosasta hankkeiden rahoituksesta. Kansallisen kirjastoverkon kehittämiseen liittyy vastaisuudessaakin hankkeita, joissa ammattikorkeakoulut tarvitsevat kansalliskirjaston palveluja.”

Kansainvälinen arviointiryhmä arvioi Helsingin yliopiston kirjastolaitoksen vuonna 2000. Arviointiryhmä suositti Helsingin yliopiston kirjastojen ja Kansalliskirjaston välisen työnjaon selkeyttämistä. Ryhmä antoi useita konkreettisia suosituksia, kuten Helsingin yliopiston kirjastojen ja silloisen Helsingin yliopiston kirjaston nimien selkeyttämistä, yhteistyösopimuksen solmimista keskitetyistä palveluista, Helsingin yliopiston kirjastojen ja Kansalliskirjaston yhteistyösuunnitelman laatimista ja Kansalliskirjaston silloisten tehtävien ja potentiaalisten tehtävien arvioimista. (Helsinki University libraries: report of an Assessment panel 2000). Helsingin yliopiston kirjastolaitoksen arviointi ja siitä annetut suositukset vaikuttivat osaltaan siihen, että opetusministeriö kutsui pari vuotta myöhemmin työryhmän koolle suunnittelemaan Kansalliskirjaston keskitettyjen palvelujen kokonaisuutta.

Kansalliskirjasto 2002 -työryhmä määritteli linjaukset kirjastoverkon keskitetyille palveluille (Kansalliskirjastotyöryhmä 2003). Kansalliskirjasto 2002 -työryhmän seurantaryhmä (2006) määritteli Kansalliskirjaston tarjoamat keskitetyt palvelut kirjastoverkolle sekä esitti kansalliskirjaston ohjauksen ja rahoitusmekanismien kehittämistä ja säädösmuutoksen valmistelua. Seurantaryhmä määritteli kansalliskirjaston peruspalvelut kirjastoverkolle seuraavasti: *Peruspalveluja ovat ne keskitetyt palvelut, joista sovitaan Helsingin yliopiston ja opetusministeriön välisissä tulosneuvotteluissa ja jotka opetusministeriö rahoittaa keskitetysti yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastoille sekä yleisille kirjastoille. Erikoiskirjastot sopivat edelleenkin peruspalveluista erikseen. Osa peruspalveluista tuotetaan kirjastojen muodostamille konsortioille ja osa koko kirjastoverkolle.*

Peruspalveluiksi määriteltiin seuraavat palvelukokonaisuudet: kansallisten tietokantojen kehittäminen ja ylläpito, verkkoaineiston hankintapalvelu, digitaalisen kirjaston ohjelmistopalvelut, informaatioalan standardipalvelut ja tieteellisten kirjastojen yhteistilastopalvelut.

Kansalliskirjastoa koskeva yliopistolain muutos tuli voimaan kesällä 2006. Keskeistä lakiluonnoksessa oli kirjaston nimen muutos Helsingin yliopiston kirjastosta Kansalliskir-

jastoksi sekä asiakkaiden määrittely keskitettyjen palvelujen osalta. Kansalliskirjasto 2002 -työryhmän seurantaryhmän työn tuloksena kirjaston ohjausjärjestelmää kehitettiin niin, että kirjasto käy opetusministeriön kanssa tulosneuvottelujen esineuvottelut ennen HY:n ja OPM:n välisiä neuvotteluja ja kirjaston valtakunnallisia tehtäviä koskevat tavoitteet ja voimavarat kirjataan erilliseen liitteeseen. Kirjastoverkon edustaja osallistuu neuvotteluun. Kirjaston rahoitusjärjestelmää on muutettu niin, että kirjastolla on valtakunnallisten tehtävien osalta nykyisin oma momentti valtion tulo- ja menoarviossa.

Käynnissä olevan yliopistolain uudistuksen yhteydessä Kansalliskirjaston tehtäviä koskevaa lain kohtaa tarkennetaan. Voimassa olevan lain (Yliopistolaki, 25 §) Kansalliskirjastoa koskeva muotoilu on: *”Helsingin yliopiston yhteydessä toimii Kansalliskirjasto. Kansalliskirjasto vastaa toimialallaan kansallisen kulttuuriperinnön ja muiden kokoelmien ylläpidosta sekä niihin liittyvästä tiedonvälityksestä ja tietopalvelusta.*

Kansalliskirjaston tehtävänä on kehittää ja tarjota kansallisia palveluja yliopistojen kirjastoille, yleisille kirjastoille, ammattikorkeakoulukirjastoille ja erikoiskirjastoille sekä edistää kirjastoalan kotimaista ja kansainvälistä yhteistyötä. Kansalliskirjaston tehtävistä on lisäksi voimassa, mitä kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä annetussa laissa (1433/2007) säädetään.” (28.12.2007/1435)

Kirjastoille tarjottavien keskitettyjen palvelujen osalta muotoilu säilynee nykyisenä myös uudessa laissa.

Kansalliskirjaston toimialalajennus tuli voimaan kesällä 2006. Peruspalvelujen rahoitus pohjaksi vahvistuivat olemassa olevat palvelusopimukset sekä yliopistojen FinELib-rahoitus (verkkoaineistojen hankinta ja Nelli). Kirjaston valtakunnallinen rahoitus kattaa keskitettyjen palvelujen kustannuksia mm. standardointipalveluita ja kansallisbibliografiatietokantojen ylläpito- ja kehittämiskuluja. Lisärahoituksen määrä kaudella 2007–2009 on yhteensä 250 000 euroa vuositasolla (101 000 euroa yliopistokirjastot, 101 000 euroa ammattikorkeakoulukirjastot, 35 000 euroa yleiset kirjastot sekä 13 000 euroa erikoiskirjastot).

2.2.2 Kansalliset kirjastoverkkopalvelut – rahoitus

Kansalliskirjastolle kohdennettu keskitettyjen kirjastoverkkopalveluiden sektorirahoitus on vuonna 2009 yhteensä noin 5 200 000 euroa. Yliopistokirjastojen kirjastojärjestelmien ja tietokantojen kustannukset ovat perinteisesti sisältyneet Kansalliskirjaston valtakunnalliseen rahoitukseen. Yliopistosektorin keskitettyjen palvelujen rahoitus on 3 300 000 euroa, ammattikorkeakoulusektorin rahoitus on hieman vajaa 1 100 000 euroa ja yleisten kirjastojen rahoitus noin 780 000 euroa. Keskitettyjen palvelujen rahoitus on alimitoitettu, joka on arvioitu 300 000 euron kokoiseksi. Erityisesti kehittämistoiminnan resursointi kärsii rahoitusvajeesta.

Tieteellisten kirjastojen rahoitus on vajaa 150 miljoonaa euroa (KITT 2007). Keskitettyjen palvelujen rahoitus on alle kolme prosenttia tästä rahoituksesta. Keskitetyt palvelut tehostavat merkittävästi prosesseja kirjastoissa ja poistavat päällekkäisiä toimintoja (esim. kuvailu, painetun aineiston käsittelyn vähentyminen e-aineistojen hankinnan seurauksena, kaukopalvelu). Digitalisoitumisen myötä tehostaminen lisääntyy.

Aineistolisenssien keskitetty rahoitus muodostaa suuren osan korkeakoulujen keskitetystä rahoituksesta. Yliopistojen keskitetyn aineistorahoituksen osuus on 2,6 milj. euroa ja ammattikorkeakoulujen 539 500 euroa. Rahoitus sisältää myös avoimen yliopiston ja ammattikorkeakoulun aineistolisenssien osuuden.

Ammattikorkeakoulut ja yliopistot saavat keskenään samansisältöisiä ja laajuisia keskitettyjä palveluita, jotka edellyttävät yhtä paljon henkilötyötä. Ammattikorkeakoulusekto-

rin osuus henkilötyökustannusten kattamisesta on kuitenkin n. 40 % pienempi kuin yliopistosektorin osuus. Palvelukokonaisuus pitää sisällään tietokantojen ja kirjastojärjestelmän ylläpidon, kehittämisen, koordinoinnin; verkkoaineistojen hankinnan; yhteistilaston ylläpidon ja vaikuttavuuden arvioinnin kehittämisen sekä keskitettyjen palvelujen koordinoinnin. Yleisten kirjastojen palvelukokonaisuus on suppeampi kuin korkeakoulujen ja myös rahoitusosuus on pienempi.

2.2.3 Kansalliset kirjastoverkkopalvelut – ohjaus, raportointi ja seuranta

Kansalliskirjaston johtokunta on ylin kirjaston toimintaa ohjaava elin. Sen jäsenet nimitetään yliopistoasetuksen mukaisesti. Tällä hetkellä johtokunnassa on enintään 13 jäsentä ja heillä on henkilökohtaiset varajäsenet. Helsingin yliopiston konsistori nimittää johtokunnan jäsenet ja varajäsenet sekä jäsenten keskuudesta johtokunnan puheenjohtajan.

Opetusministeriö tekee konsistorille esityksen ministeriötä ja kirjastoja edustavista jäsenistä ja heidän varajäsenistään kirjastoja kuultuaan. Helsingin yliopiston ehdotuksesta konsistori nimittää johtokuntaan yhtä monta jäsentä ja heidän varajäsentään kuin opetusministeriön ehdotuksessa on. Lisäksi johtokuntaan nimitetään enintään kolme jäsentä ja heille varajäsenet opetusministeriön ja Helsingin yliopiston yhteisen ehdotuksen perusteella. Yhden johtokunnan jäsenen ja varajäsenen tulee olla Kansalliskirjaston henkilökuntaa. Johtokunnan toimikausi on kolme vuotta. Johtokunta valitsee keskuudestaan varapuheenjohtajan.

Kansalliskirjaston toimintaa johtaa ylikirjastonhoitaja.

Kirjastoverkkopalveluiden ohjausjärjestelmä on rakentunut palveluiden ympärille ja palveluilla on erilaiset rahoituspohjat.

Taulukko 8. Kansalliskirjaston ja kirjastoverkkopalveluiden ohjausjärjestelmä

	toiminnan ohjaus	jäsenet
Kansalliskirjaston johtokunta	Kansalliskirjaston strategia ja tietohallintostrategia, keskeiset suunnitelmat OPM tulosneuvotteluasiat Vuosiraportointi FinELib-ohjausryhmän nimittäminen, FinELib-ryhmien säännöt, toimintaperiaatteiden hyväksyminen Digitaalisen kirjaston verkkopalveluryhmän nimittäminen	Kaikki kirjastosektorit ovat edustettuina
FinELib-konsortio (verkkoaineiston hankinta ja Nelli)	FinELib-konsortion strategia Konsortion toimintaperiaatteet Palvelusopimukset (solmitaan asiakasorganisaation ja Kansalliskirjaston välillä) Toimintaa ohjaavat ryhmät. Ryhmillä johtokunnan hyväksymät säännöt Ohjausryhmä Konsortioyhmä Asiantuntijaryhmät Konsortion toimintasuunnitelma ml. talous (talousraportti sisältää sekä KK:n osuuden että konsortion osuuden) Konsortion vuosiraportti	Yliopistot Ammattikorkeakoulut Yleiset kirjastot Tutkimuslaitokset (n. 40)
Linnea2-konsortio (kirjastojärjestelmän ylläpito ja kehittäminen, yhteistietokannat) Ohjausryhmä	Konsortiosopimus Konsortion toimintasuunnitelma ml. talous, vain konsortion oman budjetin osalta Konsortion vuosiraportti ml. talous vain konsortion oman budjetin osalta	Yliopistot Erikoiskirjastot (6)
KITT – tieteellisten kirjastojen yhteistilasto	Palvelusopimus	Yliopistot Ammattikorkeakoulut Erikoiskirjastot

Kansalliskirjasto ja kirjastosektorit toimivat yhteistyössä. Keskeisin valmistelun teema on kirjastoja koskevien esitysten valmistelu Kansalliskirjaston tulosneuvotteluihin.

Kansalliskirjaston asettamien ryhmien lisäksi palveluita kehitetään muissakin kansallisissa ryhmissä. Tietohuollon standardointi kattaa tietopalvelualan ja julkaisu toimintaan, mukaan lukien esim. translitterointiin, merkistöihin, tietojen koodaukseen ja tietohuollossa käytettäviin teknisiin sovelluksiin liittyvät standardit. Keskeisiä toimijoita tietohuollon standardoinnissa ovat Suomen standardisoimisliitto SFS ry:n asettama tietohuoltokomitea sekä Kansalliskirjaston tietopalvelualan verkkostandardityöryhmä KATVE.

Kirjastoverkkopalvelujen arviointi- ja seurantajärjestelmä on varsin kattava. Yhdestä palvelusta on toistaiseksi tehty kansainvälinen arviointi. Korkeakoulujen arviointineuvosto koordinoi FinELib-konsortion toiminnan arvioinnin (Varis & Saari 2003). Kansalliskirjaston palvelukokonaisuutta arvioidaan vuonna 2010.

Kansalliskirjasto järjestää vuosittain useita koulutus- ja keskustelutilaisuuksia kirjastoille ja osallistuu kirjastosektoreiden järjestämiin tilaisuuksiin.

2.2.4 Kansalliskirjaston keskitetyt palvelut 2009

Kansalliskirjasto rakentaa tulevaisuuden opetuksen, tutkimuksen ja kulttuurin digitaalista ympäristöä: kirjastoverkolle tarjoamat keskitetyt palvelut painottuvat digitaalisen kirjaston ja digitaalisten palveluiden kehittämiseen. Digitaalisen kirjaston välityksellä tutkija, opettaja, opiskelija tai kansalainen saa tarvitsemansa tiedon nopeasti ja vaivattomasti käyttöönsä. Digitaalinen kirjasto käsittää sekä digitaalisessa muodossa olevat tietosisällöt että tiedot kirjastojen kokoelmissa olevista aineistoista. Se varmistaa aineistojen saatavuuden nyt ja tulevaisuudessa. Digitaalinen kirjasto tehostaa myös kirjastojen prosesseja ja kirjastojen kokoelmissa olevan painetun aineiston käyttöä (Hormia-Poutanen & Tuuliniemi 2008).

Kansalliset kirjastoverkkopalvelut muodostuvat kolmesta palvelukokonaisuudesta, joilla 1) edistetään korkeatasoisten tietoa-aineistojen saantia Suomessa, 2) kehitetään digitaalisen kirjaston palvelu- ja työympäristöä sekä 3) kehitetään kirjastotoiminnan tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden osoittamista (Hormia-Poutanen 2006). Keskitettyjen kirjastoverkkopalvelujen kehittäminen perustuu yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen kirjastojen kanssa sovitun ohjausjärjestelmän mukaisesti.

Tehokkaat ja toimivat tietoverkot ja mm. käyttäjän tunnistamisen edellyttämä kansallinen infrastruktuuri luovat edellytyksiä digitaalisen kirjaston palvelujen kehittämiseksi. Digitaalisen kirjaston toiminta perustuu monen toimijan saumattomaan yhteistyöhön. Keskeisiä toimijoita ovat Kansalliskirjaston ohella Tieteen tietotekniikan keskus CSC, kirjastot ja tutkijat, opettajat, opiskelijat sekä kansalaiset. Myös kansalliset ja kansainväliset järjestelmätoimittajat ja -kehittäjät ovat tärkeitä yhteistyötahoja.

Korkeakouluverkon rakennemuutos vaikuttaa sekä tietojärjestelmien ylläpitoon että verkkoaineiston hankintaan. Korkeakoulujen yhdistyessä niiden kirjastoluettelot useimmiten yhdistetään. Tietokantojen yhdistyminen edellyttää työpanosta ohjelmistotoimittajalta, Kansalliskirjastolta ja kirjastoilta. Kansalliskirjaston roolina on kirjastojen tukeminen neuvotteluissa ohjelmistotoimittajan kanssa, tietokantojen yhdistämisen ratkaisuvaihtoehtojen selvittely yhdessä kirjastojen kanssa sekä ohjeistuksen ja koulutuksen tarjoaminen. Tietokantojen yhdistyminen tuo työnsäätöä kirjastoissa, koska ylläpidettävien tietokantojen määrä pienenee. Allianssiyliopistoissa tietokannat näyttävät pysyvän erillisinä.

Erityisen suuri muutospainee kohdistuu keskitettyyn verkkoaineiston hankintaan. Tällä hetkellä FinELib lisensoi verkkoaineistot koko organisaation käyttöön. Kesällä 2008 kirjastoille tehdyn verkkokyselyn perusteella korkeakoulukirjastot toivovat mahdollisuutta

hankkia verkkoaineistoja nykyistä pienemmille käyttäjryhmille (esim. tiedekunnille, koulutusaloille tai tutkijaryhmille), uusille käyttäjryhmille sekä ryhmille, joissa on jäseniä useista organisaatioista. Tällaisia ovat mm. tutkimusryhmät, joissa työskentelee useiden eri organisaatioiden tutkijoita. Näissä tapauksissa aineistolisenssi on saatettu solmia vain osalle organisaatioista ja näin kaikilla tutkijoilla ei ole pääsyä aineistoihin omilta työasemiltaan.

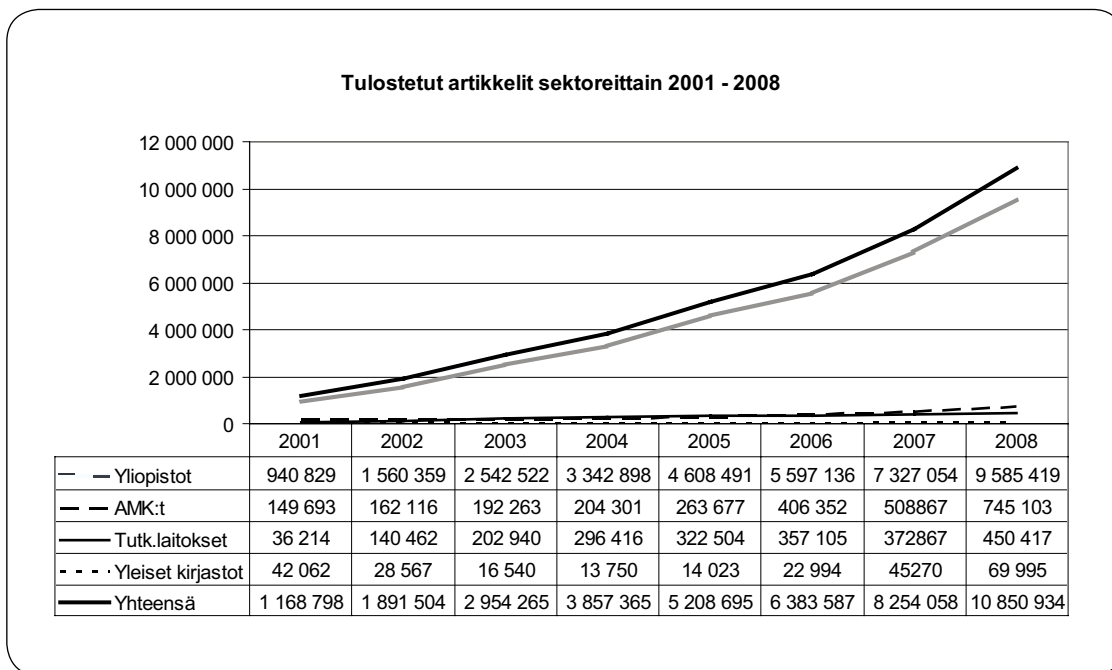
Korkeakoulujen toiveen taustalla on ajatus siitä, että aineistojen hankinta nykyistä pienemmille käyttäjryhmille toisi kustannussäästöjä lisenssien hinnoissa. FinELibillä ei ole tietoa, saavutetaanko kustannussäästöjä lisensioitaessa pienemmille käyttäjryhmille. Verkkoaineiston hankinnan räätälöinti lisää hallinnointikustannuksia sekä Kansalliskirjastossa että korkeakoulukirjastoissa. Kansalliskirjastolla ei ole nykyresursseilla mahdollisuuksia aineistohankinnan räätälöintiin. Aineistojen tarjonta esim. tiedekunnille tai koulutusaloille edellyttää uusia käyttäjantunnistusratkaisuja korkeakoulujen tietohallinnossa sekä kustantajien palveluissa. Mikäli aineistoja lisensioidaan pienemmille käyttäjryhmille ja räätälöinti aiheuttaa lisäkustannuksia kustantajille (käyttäjantunnistus, uudet hinnoittelumallit), kustantajat voivat nostaa lisenssien hintoja.

2.2.4.1 Kansallinen elektroninen kirjasto, FinELib – kansallinen tutkimusinfrastruktuuri

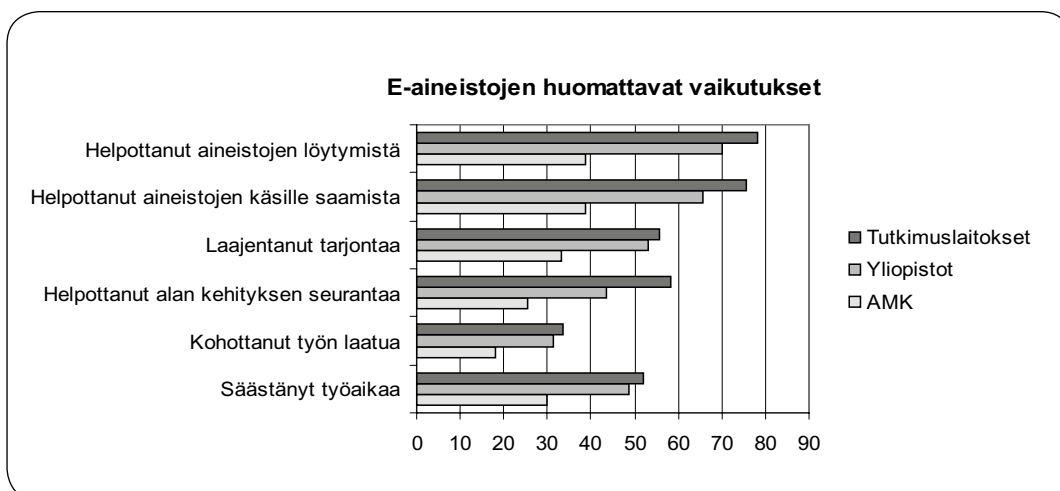
Korkeatasoisten verkkoaineistojen tarjonta ja asettaminen käyttöön (FinELib) on lisännyt merkittävästi tiedonsaantia korkeakouluissa, tutkimuslaitoksissa ja yleisten kirjastojen asiakaskunnassa. Verkkoaineiston keskitetty hankinta on organisoitu osaksi FinELib-konsortion toimintaa. FinELib-konsortio muodostuu suomalaisista yliopistoista, ammattikorkeakouluista, tutkimuslaitoksista ja yleisistä kirjastoista. FinELib hankkii kansainvälisiä ja kotimaisia elektronisia aineistoja tutkimuksen, opetuksen ja oppimisen tueksi sekä edistää laadukkaan tiedon saantia ja käyttöä yhteiskunnassa. FinELib neuvottelee keskitetysti jäsenyhteisöilleen käyttöoikeussopimuksia elektronisiin aineistoihin.

Vuonna 2008 sopimukset kattavat n. 20 000 e-lehteä, 300 000 e-kirjaa, 130 viitetietokantaa sekä satoja hakuteoksia. Kukin FinELib-konsortion jäsenorganisaatio päättää itse, minkä aineistojen hankintaan osallistuu, joten eri organisaatioiden hankkimien aineistojen määrä vaihtelee. Aineistojen käyttö on erittäin vilkasta. Vuonna 2008 koko konsortiossa tehtiin n. 11 miljoonaa artikkelilatausta ja 43 miljoonaa hakua. Kokotekstiaineistojen käyttö kasvoi yliopistoissa 31 % ja ammattikorkeakouluissa 46 % edelliseen vuoteen verrattuna (FinELib-raportti 2008).

FinELib-palveluyksikkö on tehnyt tutkimusyhteistyötä Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen laitoksen kanssa vuodesta 2000. Keväällä 2007 tehtiin yhteistyönä käyttäjäkysely, jossa selvitettiin mm. e-aineistojen tarjonnan vaikutuksia tutkijoiden työhön (FinELib-käyttäjäkysely 2007). Kyselyn vastausten mukaan e-aineistojen tarjonta on helpottanut aineistojen löytymistä ja käsille saamista sekä oman alan seurantaa erityisesti tutkijoiden osalta. Se on myös useissa tapauksissa laajentanut aineistotarjontaa ja säästänyt työaika.

Kuva 7. Tulostettujen artikkelilatausten trendi 2001–2008

(Kuvio 3. katso sivu XX)

Sektorikohtaiset rajat estävät verkkoaineistojen laajaa saatavuutta. Yliopistoissa on keskimäärin merkittävästi paremmat verkkoaineistojen saantimahdollisuudet kuin sektoritutkimuslaitoksissa. Kansalliskirjaston ja kirjastoverkon tekemä esitys kilpailukykyisen tutkimuksen tarvitsemista tietoaaineistoista (ns. perusaineistoesitys) poistaa esteitä aineistojen laajalle käytölle ja tukee kansainvälisesti kilpailukykyisen tutkimuksen edellytyksiä Suomessa. Esityksen toteuttaminen parantaisi myös eri organisaatioiden välisten tutkimusryhmien tiedonsaantia.

Taulukko 9. Perusaineistoesityksen kustannusvaikutus

	Kokonaishinta (euroa)	Esitys keskitetyn rahoituksen määräksi (euroa)
Kilpailukykyisen tutkimuksen tarvitsemat aineistot	8 300 000	4 150 000
Kansalaisen perustietopaketti (OPM/ KUPO)	1 900 000	1 900 000
Henkilötyö ja muut kustannukset (1 htv)		75 000
<i>Yhteensä</i>		6 125 000

Kirjastot hankkivat merkittävän osan verkkoaineistoistaan FinELib-palveluyksikön kautta. Keskitetyn verkkoaineiston hankinnan (FinELib) osuus kirjastojen verkkoaineistojen hankinnasta (euroa) oli 2007 tilastojen perusteella (KITT) yliopistoissa 81 % ja ammattikorkeakouluissa 58 %. Yliopistoissa keskitetyn hankinnan osuus on jotakuinkin samalla tasolla kuin 2006, ammattikorkeakouluissa keskitetyn hankinnan osuus on kasvanut 7 % vuoteen 2006 verrattuna.

Vuonna 2008 verkkoaineiston hankinnan kokonaisbudjetti, joka sisältää keskitetyn rahoituksen ja organisaatioiden omarahoitusosuuden oli n. 15,1 milj. euroa.

2.2.4.2 Korkeakoulukirjastojen yhteisten tietojärjestelmien keskitetty ylläpito ja kehittäminen

Kansalliskirjasto koordinoi, ylläpitää ja kehittää korkeakoulukirjastojen kirjastojärjestelmää sekä kirjastojärjestelmään perustuvia muita tietokantoja, korkeakoulujen ja yleisten kirjastojen Nelli-tiedonhakuportaalia sekä tarjoaa maksullisena palveluna julkaisuarkistopalveluja kaikille ammattikorkeakouluille ja usealle yliopistolle. Standardisointityö ja formaattien kehittäminen ovat oleellinen osa digitaalisen kirjaston toiminta- ja kehittämisedellytysten varmistamista. Kirjastoverkko osallistuu tietojärjestelmien kehittämiseen sovitun ohjausjärjestelmän puitteissa.

Korkeakoulujen omat tietokannat, joissa on tiedot korkeakoulukirjastossa olevista kokoelmista, ovat vapaasti käytettävissä. Sen sijaan yliopistokirjastojen ja suurimpien erikoiskirjastojen tuottamat yhteistietokannat, kuten Linda-tietokanta ovat maksullisia tietokantoja. **Yhteistietokantojen maksuton kansalaiskäyttö on yksi tietoyhteiskunnan peruspalveluista ja näiden tietokantojen vapaa käyttö pitää toteuttaa myös Suomessa.**

Suomessa on tehty monia kansainvälisesti poikkeuksellisia ratkaisuja tehokkuuden lisäämiseksi. Esimerkkeinä voi mainita kirjastokonsortioiden yhteisen palvelinratkaisun sekä korkeakoulukirjastojen yhteisen kirjastojärjestelmäratkaisun. Kansalliskirjasto on kehittänyt ja välittänyt kirjastoille kirjastojärjestelmään integroitua apuvälineitä tehokkaampaa ja kustannuksiltaan edullista poimintaluettelointia varten, joiden ansiosta olemme kansainvälisesti eturintamassa tässä toiminnassa (taulukko xx).

Taulukko 11. Poimintaluetteloinnin osuus luetteloinnista v. 2004–2007
(Lähde: Tieteellisten kirjastojen yhteistilasto 2004–2007)

	Yliopistokirjastot				Ammattikorkeakoulukirjastot			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Poiminta- ja alkuperäisluetteloinnin osuus uutuusluetteloinnista 2004–2007								
Poimintaluettelointi	78,6	83,9	82,9	82,5	66,9	62,8	62,4	63,7
Alkuperäisluettelointi	21,4	16,1	17,1	17,5	33,1	37,2	37,6	36,3
<i>Yhteensä</i>	100	100	100	100	100	100	100	100
Poiminta- ja alkuperäisluetteloinnin osuus kaikesta luetteloinnista 2004–2007								
Poimintaluettelointi	66,2	64,8	55,6	78,7	64,2	66,7	62,8	68,8
Alkuperäisluettelointi	18,8	17,5	12,7	14,6	30,4	31,5	33,7	29,6
erittelemättömät	14,9	17,6	31,7	6,7	5,4	1,7	3,5	1,6
<i>Yhteensä</i>	100	100	100	100	100	100	100	100

Markkinoilla tarjolla olevat kirjastojärjestelmät tulevat muuttumaan seuraavien 3–5 vuoden aikana. Suomessa kirjastojärjestelmien uudistaminen ja valmistautuminen uuden kirjastojärjestelmän valintaan on aloitettu tulevaisuudessa tarvittavien keskeisten osa-alueiden kehittämisellä. Painopistealueita ovat kansallinen yhteisluettelo, siirtyminen kansainväliseen MARC21-formaattiin sekä kaukopalvelun automatisointi. MARC21 on kansainvälinen formaatti ja sen käyttöönotto helpottaa kuvailutietojen vaihtoa eri järjestelmien välillä ja tehostaa luetteloinnin työnkulkua sekä tiivistää yhteistyötä eri sektoreiden ja Kansalliskirjaston välillä.

Korkeakoulukirjastojen nykyisen kirjastojärjestelmän kehittämisen ajankohtainen aihe on kaukopalvelun tehostaminen. Uusi kaukopalveluohjelmisto on kilpailutettu, valittu ja lähes kaikki Linnea2-kirjastot ottavat järjestelmän käyttöön vuonna 2009. Muiden kirjastosektoreiden kiinnostusta asiaan selvitetään. Uusi ohjelmisto mahdollistaa asiakastoisuuden kaukopalvelussa mikä edistää kirjastoissa olevan aineiston saatavuutta ja tarjoaa siten asiakkaille parempaa ja nopeampaa palvelua.

Ajatus kaikkien kirjastosektoreiden yhteisen yhteisluettelon kehittämisestä esitettiin Kansalliskirjasto 2002 seurantaryhmän muistiossa. Kansallinen yhteisluettelo luo edellytyksiä kirjastojärjestelmäarkkitehtuurin muutokselle ja on osa uuden kirjastojärjestelmän valinnan valmistelua. Se myös tehostaa edelleen kirjastojen luettelointia ja parantaa tiedonsaantiedellytyksiä. Yhteisluettelon perusta on muodostettu Linnea2-konsortiolle vuoden 2009 alussa. Ammattikorkeakoulut ja yleiset kirjastot ovat osoittaneet kiinnostusta yhteisluetteloita kohtaan. Yhteisluettelon laajentaminen koskemaan ammattikorkeakouluja ja yleisiä kirjastoja edellyttää lisärahoitusta perustamisvaiheessa ja ylläpitovaiheessa. **Kansallisten tietokantojen maksuton käyttö/kansalaiskäyttö voitaisiin kytkeä kaikkien kirjastosektoreiden yhteisen kokoelmatietokannan eli kansallisen yhteisluettelon toteutuksen ja ylläpidon rahoitukseen.**

2.2.4.3 Kirjastotoiminnan tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden osoittaminen

Vaikuttavuuden arviointi on kehittämiskohteena korkeakouluissa ja kirjastotoiminnan vaikuttavuuden arvioinnin kehittäminen kytkeytyy osittain tähän. Kansalliskirjasto kehittää kirjastotoiminnan tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden osoittamista ylläpitämällä tieteellisten kirjastojen tilastotietokantaa (KITTT), josta saadaan kirjastotoiminnan määrälliset mittarit. Toinen palvelu on asiakaskyselyjen kehittäminen kirjastojen asiakkaiden asiakas-tyytyväisyyden selvittämiseksi sekä kirjastotoiminnan vaikuttavuuden osoittamiseksi.

Tieteellisten kirjastojen yhteistilasto antaa kokonaiskuvan Suomen tieteellisten kirjastojen voimavaroista, kokoelmista ja palveluista. Sen perustana on kansainvälinen tilasto-standardi, jonka uudistaminen käynnistyy 2009. Tilastossa ovat mukana kaikki Suomen yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastot sekä vajaat 20 julkisen sektorin erikoiskirjastoa. Tilasto toimii strategisena työkaluna ja apuvälineenä kirjaston toimintojen seurannassa ja raportoinnissa tarjoamalla tilastofaktaa tueksi kirjaston päätöksenteossa, suunnittelussa ja resurssitarpeitten arvioinnissa. Myös toiminnan arviointi laadun ja kirjastotoiminnan vaikuttavuuden näkökulmasta vaatii pohjakeseen luotettavaa tilastotietoa.

Tieteellisten kirjastojen toimintaa ja voimavaroja kuvaavia tilastotietoja on kerätty Suomessa jo yli sadan vuoden ajan. Aluksi yhteistilastoa julkaistiin Kirjastolehdestä ja Kirjastovuosikirjassa. Tehtävä siirtyi sittemmin Tieteellisen informoinnin neuvostolle (TINFO), myöhemmin Tietohuollon neuvottelukunnalle ja vuodesta 1992 lukien Kansalliskirjastolle. Painetussa muodossa yhteistilastoa julkaistiin vuoteen 2001 asti. Vuodesta 2002 alkaen tilasto on julkaistu Tieteellisten kirjastojen tilastotietokannassa (KITTT), joka on internetin kautta vapaasti käytettävissä ilman rekisteröintiä. Tietokannan käyttökieliä ovat suomi, ruotsi ja englanti. Tietokanta toimii osoitteessa <https://yhteistilasto.lib.helsinki.fi/>.

Yhteistilaston tiedot julkaistaan tiivistelmämuodossa myös Tilastokeskuksen toimittamassa Tilastollisessa vuosikirjassa, Pohjoismaisessa tilastollisessa vuosikirjassa (Nordic Statistical Yearbook) sekä UNESCO:n kirjastotilastossa.

Kirjastojen kansallinen käyttäjäkysely toteutettiin ensimmäistä kertaa keväällä 2008. Kyselyyn saatiin yli 21 000 vastausta, joista yliopistokirjastoista noin 4000 sekä ammattikorkeakoulukirjastoista noin 11 000. Kyselyn tulos antaa kirjastoille kokonaiskuvan asiakkaiden tyytyväisyydestä kirjastojen palveluihin ja tuo esiin kehittämisalueita. Kysely hyödyttää kirjastosektoreita ja erityisesti yksittäisiä kirjastoja.

Kansallisten kirjastoverkkopalvelujen kannalta tiedonhakujärjestelmien käytettävyyden parantaminen nousi vastauksissa esille. Elektronisten aineistojen osalta vastaajat ovat tyytyväisimpiä niiden ajantasaisuuteen. Elektroniset aineistot myös vastaavat asiakkaiden tarpeita melko hyvin.

2.2.5 Nykyisten korkeakoulukirjastoille tarjottavien keskitettyjen palvelujen arviointi

Kirjastoverkkopalveluiden lähtöarviointi tehtiin vuonna 2006 ja seuranta-arviointi keväällä 2008. Arviointi toteutettiin kirjastoverkolle suunnatulla verkkokyselyllä, jossa selvitettiin Kansalliskirjaston tuottamien keskitettyjen palvelujen tärkeys kirjastoverkolle ja miten Kansalliskirjasto on onnistunut palvelutarjonnassaan. Kyselyyn saatiin yhteensä 664 vastausta eri kirjastosektoreilta.

Vastaajat arvioivat palvelujen *tärkeyttä* asteikolla 1-4 siten, että 1 = ei lainkaan tärkeä, 2 = ei kovin tärkeä, 3 = tärkeä ja 4 = erittäin tärkeä.

Palveluissa *onnistumista* pyydettiin arvioimaan asteikolla 1-4 siten, että 1 = huonosti, 2 = ei kovin hyvin, 3 = hyvin ja 4 = erittäin hyvin.

Taulukossa xx on esitetty keskitettyjen palvelujen tärkeys ammattikorkeakoulu- ja yliopistokirjastoille ja niissä onnistuminen. Taulukon luvut ovat keskiarvoja ammattikorkeakoulu- ja yliopistokirjastojen vastauksista.

Taulukko 12. Keskitettyjen palvelujen tärkeys ja palvelutarjonnassa onnistuminen

Palvelu	Ammattikorkeakoulukirjastot		Yliopistokirjastot	
	Tärkeys	Onnistuminen	Tärkeys	Onnistuminen
Arto hakukäyttö	3,4	2,9	3,4	2,9
Elektra hakukäyttö	3,0	2,8	2,9	2,5
Fennica hakukäyttö	3,5	3,1	3,4	3,1
Linda hakukäyttö	3,8	3,1	3,7	2,7
Mandis hakukäyttö	3,0	2,2	2,8	2,5
Viola hakukäyttö	3,0	2,9	2,9	2,8
Arto poimintaluettelointi	2,6	2,6	3,1	3,0
Fennica poimintaluettelointi	3,4	3,0	3,3	3,0
Linda poimintaluettelointi	3,9	3,1	3,7	2,8
Mandis poimintaluettelointi	2,8	2,6	2,6	2,7
Viola poimintaluettelointi	3,3	2,9	2,9	2,7
Doria-alustapalvelut	3,5	2,5	3,1	2,1
Kirjastojärjestelmien kehittäminen	3,8	2,5	3,7	2,5
Nelli-portaali	3,4	2,2	3,5	2,4
E-ain. hankintaneuvottelut	3,7	2,9	3,7	3,0
E-ain. ilmoittautumisten organisointi	3,6	2,9	3,7	2,9
E-ain. käyttöehd. tiedottaminen	3,6	2,6	3,7	2,8
Halti-tietokanta	3,6	2,3	3,5	2,5
Suomalaiset luettelointisäännöt	3,7	3,2	3,6	3,0
Vesa-verkkosanasto	3,8	3,4	3,6	3,0
Standardit ja formaatit	3,6	2,8	3,6	2,8
Tieteellisten kirjastojen yhteistilasto	3,3	1,9	3,3	2,1
Tunnistepalvelut	3,5	3,2	3,7	3,1

Vastauksista ilmenee, että Kansallisia kirjastoverkkopalveluja pidetään hyvin tärkeinä.

Lähes kaikkien palvelujen osalta palvelujen tärkeyden keskiarvo on yli 3.

Elektran, Mandiksen ja Violan osalta tärkeyden keskiarvo jäi alle 3:n. Mandis on erityisesti yleisten kirjastojen tarpeisiin kehitetty palvelu. Nelli-portaalissa toteutettu Mandis korvaa vuonna 2008 lopetetun maakuntakirjastojen yhteistietokanta Mandan. Viola on puolestaan Suomen kansallisdiskografia. Koska tietokanta kattaa yhden erikoisan, musiikin, on sen tärkeys kaikille korkeakoulukirjastoille ymmärrettävästi muita tietokantoja vähäisempi.

Ammattikorkeakoulu- ja yliopistokirjastojen vastaajat ovat tyytyväisimpiä Vesa-verkkosanastoon, Suomalaisiin luettelointisääntöihin, tunnistepalveluihin sekä Fennica-tietokannan hakukäyttöön ja poimintaluettelointiin. Näiden palvelujen osalta kaikkien vastausten keskiarvo on 3,0 tai sen yli.

Kyselyn perusteella eniten kehittämistarpeita on kirjastojärjestelmien, Nelli-portaalin, Halti-tietokannan sekä Tieteellisten kirjastojen yhteistilaston osalta.

Kyselyn vastausten perusteella on laadittu *toimenpideohjelma*. Kehittämiskohteina ovat käytettävyyden parantaminen ja kansallisen yhteisluettelon, e-aineistojen hallintatietokannan Haltin sekä koulutuksen ja viestinnän kehittäminen.

2.2.6 Kansalliskirjaston keskitettyjen palvelujen kehittäminen – järjestelmäarkkitehtuurin ja tiedon infrastruktuurin kehittäminen 2010–2013

Kansalliskirjaston keskitettyjen palvelujen kehittäminen painottuu kirjastojen tukemiseen yhä nopeammin digitalisoituvassa toimintaympäristössä. Kaudella 2010–2013 aloitetaan järjestelmäarkkitehtuurin rakenteen muutos, jonka keskeisenä tavoitteena on digitaalisen aineiston saatavuuden varmistaminen nyt ja tulevaisuudessa. Järjestelmäarkkitehtuurin uusien palvelujen tuotantokäyttö alkaa vaiheittain, ensimmäiset palvelut otetaan käyttöön 2010, pitkäaikaissäilytysjärjestelmä todennäköisesti vasta kaudella 2013–2016.

Kansalliskirjaston esityksestä muistiorganisaatioiden järjestelmäarkkitehtuurin kehittämislaloite on otettu mukaan tutkimusinfrastruktuurien kehittämisen kansalliselle tiekaralle (www.tsv.fi/tik/). Muistiorganisaatioiden järjestelmäarkkitehtuurihankkeen tavoitteena on rakentaa tehokas ja kilpailukykyinen tieto- ja viestintäinfrastruktuuri Suomen kirjastoverkolle ja muille Suomen muistiorganisaatioille. Järjestelmäarkkitehtuurin kehittämisen keskeisimmät osat ovat Kansallisen digitaalisen kirjaston (KDK):

- 1 asiakasliittymän
- 2 pitkäaikaissäilytysjärjestelmän (PAS) kehittäminen sekä
- 3 kirjastojen yhteisen kansallisen yhteisluettelon kehittäminen.

Kansalliskirjastolla on koordinoitavastuu KDK-asiakasliittymän kehittämisestä 2008–2011. Palvelun kehittäminen, koordinointi sekä hallintomalli ja rahoitus hankekauden jälkeen päätetään osana KDK-hankekokonaisuutta. Palvelun pysyvä ylläpito ja kehittäminen sopivat Kansalliskirjaston vahvistuvaan palvelurooliin.

KDK/PAS hanketta koordinoi Kansallisarkisto. Järjestelmään liittyvät laitteisto- ja ohjelmistoratkaisut hoidetaan osana KDK-hanketta. Kulttuuriperintöaineiston pitkäaikaissäilytys on keskeinen osa Kansalliskirjaston lakisäätötehtäviä. Pitkäaikaissäilytysjärjestelmä palvelee myös korkeakouluja tarjoamalla mm. ratkaisun korkeakoulujen opinäytteiden ja muun julkaisutuotannon pitkäaikaissäilyttämiseen ja mahdollisesti lisensioitua aineiston pysyvän käytön organisointiin.

Kansallinen yhteisluettelo on kaikkien kirjastojen yhteinen viitetietokanta, joka sisältää tiedot kirjastojen kokoelmissa olevista aineistoista. Yhteisluettelo tehostaa aineistojen kuvailua kirjastoissa. Pitemmällä aikajänteellä kirjastojen yhteinen viitetietokanta luo edellytykset paikallisen tason kirjastojärjestelmien yksinkertaistamiselle ja tätä kautta merkittäville kustannussäästöille. Kustannussäästöjä saadaan yksinkertaisemman järjestelmän hankinta- ja ylläpitokustannusten alenemisesta.

Tutkimustiedon avoin julkaiseminen on korkeakoulujen yhteinen tavoite. Tutkimustiedon hallinta eri korkeakouluissa on kuitenkin hyvin hajanaista. Tutkimustiedon hallintaan ja sen kehittämiseen tarvitaan koordinoitua, yhteisiä työkaluja ja toimintaperiaatteita, ohjeistusta ja koulutusta.

Kansallinen elektroninen kirjasto (FinELib) on valittu olemassa olevaksi tutkimusinfrastruktuuriksi vuoden 2008 lopulla päättyneessä tutkimusinfrastruktuurikartoituksessa. Kirjastosektorit ja Kansalliskirjasto ovat valmistelleet yhteistyössä esityksen ”perusaineistoista”, joilla varmistetaan kilpailukykyisen tutkimuksen tarvitsemien aineistojen saatavuus sekä turvataan kansalaisten tiedonsaanti. Perusaineistoesityksen toteutuminen mahdollistaa aineistojen joustavan käytön yli organisaatio- tai sektorirajojen.

Taulukko 13. xxx

Järjestelmä arkkitehtuuri	2010	2011	2012	2013
KDK/ Asiakasliittymä*	1 500 000	1 400 000	675 000	675 000
KDK/ PAS*	195 000	10 000 000	2 500 000	2 500 000
PAS/ KK:n tarvitsema resurssointi		125 000	225 000	225 000
Kansallinen yhteisluettelo	400 000	400 000	300 000	300 000
Tutkimuksen julkaisujärjestelmät				
Tutkimuksen julkaisujärjestelmien koordinointi ja DSPace-kehittämiskeskus	100 000	100 000	100 000	100 000
Perusaineistot				
Tutkimuksen kilpailukykyä tukevat tietoaineistot				
Kansalaisen perustietopaketti (FinELib)	6 125 000	6 125 000	6 125 000	6 125 000
<i>Yhteensä</i>	8 320 000	18 150 000	9 925 000	9 925 000

2.3 Varastokirjaston kirjastoverkkopalvelut

Varastokirjasto perustettiin vuonna 1989. Kirjaston perustamisen tavoitteena oli hillitä erityisesti korkeakoulukirjastojen jatkuvaa lisätilan tarvetta. Varastokirjaston tehtävistä säädetään vuonna 1988 säädetyllä lailla Varastokirjastosta (1078/1988) ja vuonna 1989 säädetyllä asetuksella (12/1989, uudistettu 94/1992). Varastokirjaston tehtävänä on vastaanottaa ja säilyttää tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista siirrettävää aineistoa ja asettaa se tarvitsijoiden käyttöön. Kirjaston suoritteiden maksullisuudesta säädetään opetusministeriön asetuksessa kirjasto- ja tietopalveluista perittävistä maksuista (29.12.2006).

Varastokirjaston toiminnan tarkoituksena on vähentää kirjastojen kokoelmatilatarvetta ottamalla vastaan aineistoa tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista sekä tietopalveluyksiköistä niiden siirtotarpeiden mukainen määrä. Keskitetyllä varastoinnilla on taattu se, että Suomen kirjastoihin hankittu aineisto säilyy tutkijoiden ja muiden tiedontarvitsijoiden käytössä samalla, kun varastointi on voitu toteuttaa kustannustehokkaasti. Erityisesti vanhemman aineiston osalta Varastokirjasto on olennaisen tärkeä kirjastojen aineistoresurssi. Vuonna 2008 noin viidesosa yliopisto- ja muihin tieteellisiin kirjastoihin hankitusta painetusta aineistosta on jo siirretty pysyvässä säilytykseen Varastokirjastoon.

Varastokirjasto on suoraan opetusministeriön alainen kirjasto. Hallinnollisesti kirjasto kuuluu ministeriön korkeakoulu- ja tiedeyksikön tutkimuksen tulosalueen alaisuuteen. Kirjaston toimintaa ohjaa opetusministeriön asettama johtokunta, jonka toimikausi kestää kolme vuotta. Johtokunta on koottu erityisesti yhteistyön kehittämistä silmälläpitäen. Johtokuntaan kuuluu kaikkien kirjastosektoreiden edustus. Tiivis ja hyvä yhteistoiminta erityyppisten kirjastojen kanssa on Varastokirjastolle tärkeää, koska kirjastolla ei ole varsinaista kehysorganisaatiota.

Varastokirjastoa koskevassa arvioinnissa vuodelta 2005 todetaan, että ”Varastokirjasto on paperimuotoisen aineiston saatavuuden tukikeskus koko kirjastolaitokselle ja siten myös tieteen tietohuollolle. Varastokirjasto osallistuu omalta osaltaan kirjastojen kansallisen kokoelmapolitiikan kehittämiseen sekä kaukopalvelujärjestelmän toiminnan tehostamiseen. Peruspalvelujensa suhteen Varastokirjastolla on tärkeä rooli kirjastotoiminnassa. Varastokirjasto ottaa vastaan aineistoa kirjastoista ja varastoi sen niin, että se on nopeasti saatavissa tiedontarvitsijoiden käyttöön kaukopalvelun keinoin. Kirjaston kannalta Varastokirjaston käyttöä voidaan pitää omien kokoelmatilojen jatkeena. Se myös helpottaa kirjastoissa tehtäviä poistopäätöksiä ja siten vaikuttaa kokoelmien sisältöön ja käytettävyyteen. Varastokirjasto tehostaa aineiston saatavuutta myös tuottamalla huomattavan osan uusista luettelointitietueita yliopistokirjastojen yhteisluetteloon.

Varastokirjaston toimintaprosessit ovat tehokkaita. Keskittymällä päätehtäviinsä, varastointiin, luettelointiin ja kaukopalveluun Varastokirjasto on onnistunut luomaan nopean palvelun, joka on myös kustannustehokasta.

Varastokirjaston rooli painetun kirjallisuuden varastona on selkeä. Vaikka elektroninen tiedonvälitys lisääntyy, painettua kirjallisuutta hankitaan vielä runsaasti maamme kirjastoihin.”

2.3.1 Rakenteellisen kehittämisen vaikutus Varastokirjaston toimintaan

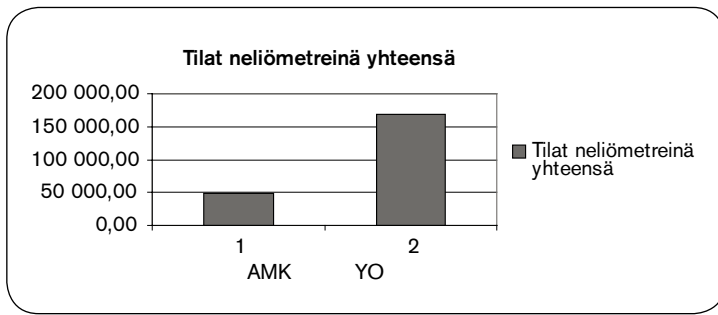
Korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen hankkeessa tehtiin kirjastoille kysely niiden kokoelmista tilakysymyksenä sekä siirtotarpeista ja mahdollisista muista vaikutuksista rakenteellisen kehittämisen yhteydessä. Kyselyyn vastattiin seuraavasti:

Kirjastot	Kysely lähetettiin	Vastasi	Vastaus %
Yo-kirjastot	24	19	79,2 %
Amk-kirjastot	26	21	80,8 %
Kaikki yht	50	40	80,0 %
Vastanneissa toimipisteitä	2007	2011	muutos-%
Yo-kirjastot	157	95	39,5
Amk-kirjastot	129	92	28,7
Kaikki yht	286	187	34,6

Kirjastojen toimipisteet vähenevät. Tämä merkinnee siirtotarpeiden lisääntymistä.

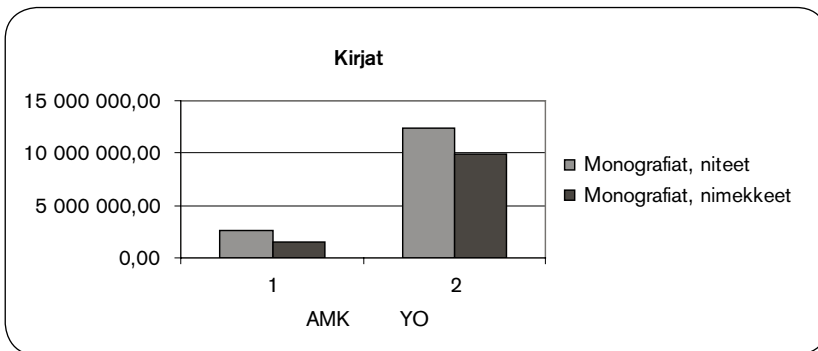
Tilat ja hyllyt	2007	2011	muutos-%
Yo			
käytössä yht	133 176	117 883	11,5
asiakaspalvelutilat	80 719	73 957	8,4
muut tilat	47 285	34 749	26,5
Suljetut	23 934	24 157	-0,9
hm yht	351 321	294 504	16,2
Avohm	182 967	164 330	10,2
Amk			
käytössä yht	38 884	34864	10,3
asiakaspalvelutilat	32 489	25715	20,9
muut tilat	4 935	4427	10,3
Suljetut	1 509	1447	4,1
hm yht	26 514	25110	5,3
Avohm	21 563	20516	4,9
Kaikki yht.			
käytössä yht	172 060	152 747	11,2
asiakaspalvelutilat	113 208	99 672	12,0
muut tilat	52 220	39 176	25,0
Suljetut	25 443	25 604	-0,6
hm yht	377 835	319 614	15,4
Avohm	204 530	184 846	9,6

Yliopistokirjastoissa tilat vähenevät toimipisteiden yhdistyessä, samoin käytettävissä olevien hyllymetrien määrä. Ainoastaan vapaakappalekirjastoissa suljetut varastot kasvavat, mikä näkyy yo-kirjastojen taulukossa.

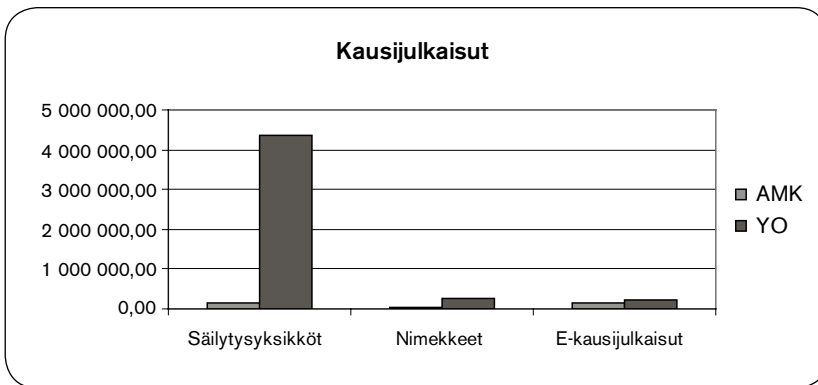

Kuva 8. Korkeakoulukirjastojen tilat sektoreittain vuonna 2007 korkeakoulukirjastojen yhteistilastossa

2.3.1.1 Aineistot

Kuva 9. Kirjanimikkeiden ja -niteiden lukumäärä sektoreittain, vuoden 2007 tilanne

Kuva 10. Kausijulkaisujen lukumäärä sektoreittain, vuoden 2007 tilanne

E-aineistojen osuus lisääntyy nopeasti yliopistokirjastoissa erityisesti kausijulkaisujen osalta. Osa kirjastoista ilmoittaa, että niiden kartunnasta on e-aineistoja lähes kaikki (yli 90 %) vuoteen 2011 mennessä. Pääosa kirjastoista arvioi, että yli 90 %:iin päästään ensi vuosikymmenen loppuun mennessä. Ammattikorkeakoulujen osalta kehitys lienee hitaampaa, sillä kirjastojen arvion mukaan elektroniset julkaisut yleistyvät 8-20 vuoden kuluessa.

Elektroniset monografiat tulevat kirjastojen arvion mukaan hitaammin kuin kausijulkaisut. Yo-kirjastoissa niiden arvellaan yleistyvän aikaisintaan viiden vuoden kuluessa. Osa kirjastoista arvioi, että niiden hankinnassa e-monografioita on yli puolet vasta 20–50 vuoden kuluttua.

2.3.1.2 Siirtotarpeet

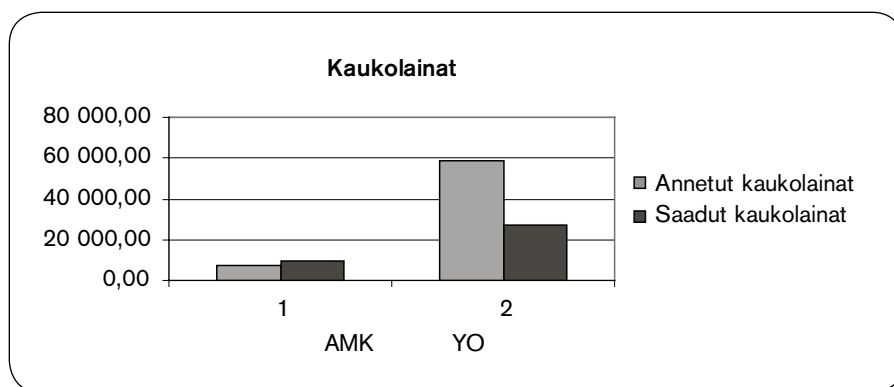
Seuraavassa taulukossa verrataan kirjastojen poistoja ja aineistonsiirtoja Varastokirjastoon suhteuttamalla vuosien 2005–2007 tilastoja kirjastojen esittämään arvioon tulevien vuosien siirto- ja poistotarpeista.

Taulukko 14. xxx

	ka. 2005–2007/v	ka. 2008–2011/v	muutos-%
Monografiat			
Yo-kirjastot (sy)	216 461	79 329	63,4
VK:oon (hm)	1 178	495,25	58,0
Amk-kirjastot (sy)	77398	31475	59,3
VK:oon (hm)	43	17	60,5
Jatkuvat julkaisut			
Yo-kirjastot (sy)	54 800	6 702	87,8
VK:oon (hm)	1 191	206	82,7
Amk-kirjastot (sy)	15326	5260	65,7
VK:oon (hm)	53	5	90,6

Kirjastojen arvion mukaan sekä poistot että siirrot Varastokirjastoon vähenevät huomattavasti. Jatkuvien julkaisujen osalta tätä selittää elektronisten julkaisujen lisääntyminen. Paperimuotoista aineistoa ei enää tilata. Monografioita arvioidaan myös poistettavan ja siirrettävän vähemmän. Toisaalta tässä taulukossa ei vielä näy eräiden yhdistyvien kirjastojen siirtotarpeita (esim. Helsingin yliopiston keskustakampus). Taulukon esittämät tulokset viitannevat myös siihen, että kirjastojen on erittäin vaikea ennakoida poistoja ja siirtoja, mikä saattaa näkyä määrien aliarvioimisena. Näiden perusteella voidaan arvioida, että vuonna 2020 aineistoa on siirretty 160 000 hyllymetriä.

2.3.1.3 Kaukopalvelu

Kuva 10. Korkeakoulukirjastojen kaukolainojen määrä sektoreittain vuonna 2007 korkeakoulukirjastojen yhteistilastossa

Taulukko 14. Kaukopalvelun tarve tulevaisuudessa

lainat				kopiot			
%	-	+	ei vaik	%	-	+	ei vaik
Yo-kstot VK:sta							
0-10	4	6	4	0-10	4	6	5
10-25	0	4		10-25	1	1	
25-50	0	0		25-50	0	0	
> 50	1	0		> 50	2	0	
Yo-kstot muualta							
0-10	9	4	2	0-10	5	4	6
10-25	0	1		10-25	1	0	
25-50	0	0		25-50	1	0	
> 50	1	0		> 50	3	0	
Amk-kstot VK:sta							
0-10	0	6	8	0-10	0	5	9
10-25	1	3		10-25	1	3	
25-50	0	0		25-50	0	0	
> 50	0	1		> 50	0	1	
Amk-kstot muualta							
0-10	3	1	11	0-10	1	1	13
10-25	0	0		10-25	1	0	
25-50	3	0		25-50	2	0	
> 50	0	1		> 50	0	1	

Kaukopalvelun määrät ovat olleet kansainvälisesti verrattuna alhaisia Suomen yliopisto-kirjastoissa. Tällä hetkellä aineiston käyttö Varastokirjastosta on noin 80 000 tapahtumaa vuodessa, mikä on enemmän kuin yliopistokirjastojen yhteenlaskettu kaukopalvelu. Monet kyselyyn vastanneista arvioivat, että kaukopalvelu jatkossa edelleen vähenee. Varastokirjastoa pidetään kuitenkin jatkossakin merkittävänä aineistoresurssina ja monien kirjastojen arvion mukaan kaukopalvelu Varastokirjastosta kasvaa, vaikka se muualta vähenee. E-aineistopainotteiset alat eivät tarvitse jatkossa entiseen tapaan kopioita, koska relevantti aineisto on sähköisesti saatavana.

2.3.1.4 Muuta

Varastokirjaston kannalta on tehtävä selvitys siirrettävien aineistojen omistussuhteista lakimuutoksen jälkeen. Samoin on selvitettävä Varastokirjaston palvelujen kustannusten kattaminen jatkossa. Varastokirjastotoiminnan kehittäminen kaukopalvelukeskustyyppiiseksi (document supply centre) on myös eräs harkittava vaihtoehto. Tämä mahdollistaisi kansallisen kokoelmapolitiikan koordinoinnin ja selkeämmän työnjaon jatkossa.

3 Lähteet

- AMKIT pedagogiikkaryhmä (2006): Yhtä matkaa: informaatiolukutaito haastaa opettajat ja informaattikot yhteistyöhön. Helsinki, AMKIT-konsortio.
Saataavissa: <http://www.amkit.fi/download.php?a60516859b3859fb9108c34ad31e3955>
- Etsi, opi ja oivalla yhdessä (2007): Ammattikorkeakoulukirjastojen yhteistyön strategia 2007–2010. Helsinki: AMKIT-konsortio.
Saataavissa: <http://www.amkit.fi/download.php?82c5ad86685d49e7d6e7f02ee388ec3d>
- FinELib-käyttäjäkysely 2007 (2007). Helsinki, Kansalliskirjasto.
Saataavissa: <http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/finelib/vaikuttavuus/kayttajakyselyt.html>
- FinELib-raportti 2008 (2008). Helsinki, Kansalliskirjasto.
Saataavissa: <http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/finelib/vaikuttavuus/vuosikatsaukset.html>
- FinELib strategia 2007–2015 (2007). Helsinki, Kansalliskirjasto.
Saataavissa: http://www.kansalliskirjasto.fi/attachments/514xoyz0b/5z9RMibvV/Files/CurrentFile/Suomi_painoon_lahteva_lopullinen_versio.pdf
- FinnOA (2007): FinnOA:n kommentit OPM:n keskustelumuistioon Tekijänoikeuden suuntaviivoja. Helsinki, FinnOA. Saataavissa: http://www.openaccess.fi/info/FinnOA_tekijanoiklausunto07.pdf
- Helsinki University libraries: report of an Assessment panel (2000). Ed. by Hans Geleijnse, Göran Gellerstam, Ian R.M. Mowat, and Kyllikki Ruokonen; introduction by Aimo Virtanen. Helsinki, University of Helsinki.
- Hormia-Poutanen, K. & Tuuliniemi, A. (2008): "Digitaalisen kirjaston infrastruktuuri – tehokaan ja nopean tiedonsaannin mahdollistaja". Kansalliskirjasto 1/2008 s. 4–10.
- Hormia-Poutanen, K. (2006): "The National Library of Finland – the National Gateway to Information". Bulletin 2006 s. 4–6.
- Kansalliskirjaston tietohallinnon toimenpideohjelma vuosille 2008– 2012 (2008). Helsinki, Kansalliskirjasto. Saataavissa: <http://www.kansalliskirjasto.fi/yleistieto/tiedotus/tietohallintostrategia.html>
- Kansalliskirjastostrategia 2006–2015 (2005). Helsinki, Kansalliskirjasto.
Saataavissa: <http://www.kansalliskirjasto.fi/yleistieto/organisaatio/strategia.html>
- Kansalliskirjastotyöryhmä 1990 (1990). Opetusministeriön muistio 1990:31. Helsinki, Opetusministeriö.
- Kansalliskirjastotyöryhmä 2002 (2003). Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:1. Helsinki, Opetusministeriö.
- Kansalliskirjastotyöryhmän 2002 seurantaryhmän muistio (2006). Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:1. Helsinki, Opetusministeriö.

- Saatavissa: http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm_14_tr01.pdf?lang=fi
- Kansallisen tason tutkimusinfrastruktuurit: nykytila ja tiekartta (2008). Helsinki, Opetusministeriö. Saatavissa: <http://www.tsv.fi/tik/pitkaRAPOSUOMI1712LOPULLINEN.pdf>.
- Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen suuntaviivat vuosille 2008–2011 (2008). Helsinki, Opetusministeriö. Saatavissa: http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/Korkeakoulujen_rakenteellinen_kehittaminen/liitteet/KK_rak_kehitt_suuntaviivat_muistio.pdf.
- Koskiala, S. (2007): Yliopistokirjastojen rahoituksen perusselvitys: välineitä Suomen yliopistokirjastojen rahoituksen kehittämiseen. Helsinki, Suomen yliopistokirjastojen neuvosto. Saatavissa: <http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/neuvosto/asiakirjat/selvitykset.html>
- Kytömäki, P. (2006): "Suomen yliopistokirjastojen neuvosto kirjastojen tahdon ilmentäjänä". Kansalliskirjaston tiedotuslehti 2006 s. 40–45. Helsinki, Kansalliskirjasto.
- Late, Elina & Mikkonen, Paula (2008): "Tieteelliset e-aineistot helpottaneet erityisesti tutkijoiden työtä". Kansalliskirjasto 1/2008 s. 46–52. Helsinki, Kansalliskirjasto.
- Mahdollisuuksien verkosto (1998): Ammattikorkeakoulu- ja yliopistokirjastojen yhteistyön toimintastrategia. Amyli-työryhmä.
- McDonald, Andrew (2007): "The top ten qualities of good library space". IFLA library building guidelines: developments & reflections, pp. 13–29. Ed. by Karen Latimer and Hellen Niegaard. München, K.G.Saur.
- Niegaard, Hellen (2007): "Reinventing the physical library: libraries in a new context". IFLA library building guidelines: developments & reflections, pp. 30–46. Ed. by Karen Latimer and Hellen Niegaard. München, K.G.Saur.
- Nuorteva, Jussi (2008): Turun korkeakoulujen kirjasto- ja tietopalveluiden kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä, 2008:7. Helsinki, Opetusministeriö. Saatavissa: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr07.pdf?lang=fi>.
- Opetusministeriön hallinnonalan tietohallintostrategia 2006–2015 (2006). Opetusministeriön julkaisuja 2006:52. Helsinki, Opetusministeriö. Saatavissa: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm52.pdf?lang=fi>
- Pajunen-Muhonen, Hanna & Laukala, Matti & Löfgren, Peter (2004). Huomispäivän kirjaston logistiset ratkaisut: verkostotoiminnan kehittäminen kirjastoalalla. Helsinki, Liikenne- ja viestintäministeriö. Saatavissa: http://www.lvm.fi/files/56_2004.pdf.
- Saarti, J. (2005a): "From printed world to a digital environment: The role of repository libraries in a changing environment". Library Management, vol. 26, no. 1, pp. 26–31.
- Saarti, J. (2005b): "Tiedon avoin käyttö on yhteinen kysymys". Signum 38(4) s. 5–10.
- Suomen yliopistokirjastojen neuvoston strategia vuosille 2007–2012 (2007). Helsinki, Suomen yliopistokirjastojen neuvosto. Saatavissa: <http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/neuvosto/strategia/Files/liitetiedosto2/strategiasisus.pdf>.
- Suositus yliopistoille informaatiolukutaidon oppiainesten sisällyttämiseksi uusiin tutkintorakenteisiin (2004). Helsinki, Suomen yliopistokirjastojen neuvosto. Saatavissa: <http://www.helsinki.fi/infolukutaito/pdf/raportit/Suositusteksti.pdf>.
- Vakkari, P. (2008): "Perceived influence of the use of electronic information resources on scholarly work and publication productivity". Journal of the American Society for Information Science and Technology 59(4) pp. 602–612.

- Valtioneuvoston innovaatiopoliittinen selonteko eduskunnalle (2008). Helsinki, Valtioneuvosto.
Saattavissa: <http://www.innovaatiostrategia.fi/files/download/INNOPOLSELONTEKO.pdf>.
- Varastokirjaston toiminnan arviointi (2005). Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:14. Helsinki, Opetusministeriö. Saattavissa: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2005/liitteet/tr14.pdf?lang=fi>
- Varis, T. ja Saari, S. (ed.) (2003): Knowledge Society in Progress – Evaluation of the Finnish Electronic Library – FinELib. Helsinki, Edita.
- Yliopistolaki 25 § (29.6.2006).

4 Sanasto

AMKIT-konsortio on Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio. Jäseninä on 28 opetusministeriön alaista ammattikorkeakoulua. Konsortion tehtävinä on koordinoita ammattikorkeakoulukirjastojen yhteishankkeita, toimia linkkinä opetusministeriöön, kansalliskirjastoon ja muihin yhteistyötahoihin sekä nimetä tai pyydettyä esittää ammattikorkeakoulujen edustajat kirjastoalan työryhmiin.

ARTO on uusien kotimaisten artikkeleiden viitetietokanta. Aineistoa on kattavimmin 1990-luvun alusta lähtien, mutta myös vanhempaa artikkeliaineistoa koskevia viitteitä on runsaasti.

FENNICA – Suomen kansallisbibliografia, joka sisältää tiedot Suomessa painetuista kirjoista, lehdistä, sarjoista, kartoista sekä audiovisuaalisesta aineistosta ja vähitellen myös elektronisista tallenteista.

FinELib-konsortio – Kansallinen elektroninen kirjasto, FinELib, on konsortio joka muodostuu suomalaisista yliopistoista, ammattikorkeakouluista, tutkimuslaitoksista ja yleisistä kirjastoista. FinELib hankkii kansainvälisiä ja kotimaisia elektronisia aineistoja tutkimuksen, opetuksen ja oppimisen tueksi sekä edistää laadukkaan tiedon saantia ja käyttöä yhteiskunnassa. FinELib neuvottelee keskitetysti jäsenyhteisöilleen käyttöoikeussopimuksia elektronisiin aineistoihin.

KITT – Tieteellisten kirjastojen tilastotietokantaan kerätään Suomen tieteellisten kirjastojen vuosittaiset tilastot kansainvälisen kirjastotilastostandardin ISO 2789 mukaisesti. Kansalliskirjasto ylläpitää tietokantaa. Tilasto sisältää tiedot kansalliskirjastosta, yliopistokirjastoista, ammattikorkeakoulukirjastoista sekä useista erikoiskirjastoista.

LINDA on yliopistokirjastojen yhteistietokanta. Se sisältää Suomen kansallisbibliografian sekä viitetiedot yliopistokirjastojen, Eduskunnan kirjaston, Varastokirjaston ja Tilastokirjaston tietokantoihin sisällyvistä kirjoista, aikakauslehdistä ja sarjoista, kartoista, visuaalisesta aineistosta, arkistoista ja elektronisesta aineistosta. LINDA sisältää myös tiedot ammattikorkeakoulujen kirjastojen, maakuntakirjastojen ja erikoiskirjastojen aikakauslehdistä.

Linnea2-konsortio on yliopistojen, Eduskunnan kirjaston ja Varastokirjaston vuonna 2000 perustama yhteenliittymä, jonka tehtävänä on hallita konsortion jäsenten yhteistä kirjastojärjestelmää. Järjestelmä koostuu Voyager-ohjelmistosta, Sun M9000 -palvelimesta sekä käyttöpalvelusta. Järjestelmän avulla ylläpidetään kirjastotietokantoja sekä Kansalliskirjaston kansallisia tietokantoja ja yhteistietokantoja.

Nelli-portaali (National Electronic Library Interface) on kansallinen tiedonhakupöytäkirja, jolla haun voi kohdistaa useisiin eri tietokantoihin samalla kertaa. Nelli-portaalin avulla tiedonhakija saa käyttöönsä tietoaaineistoja tieteenaloittain tai tietyn aihealueen tai aineistotyyppin mukaan valmiiksi ryhmiteltyinä. Nelliä tarjoaa asiakkaille myös personoituja palveluita (oma aineistolista ja henkilökohtainen e-kirjahylly).

VIOLA – Suomen kansallisdiskografia ja nuottiaineiston kansallisbibliografia. Siihen on tallennettu tiedot kaikista kotimaisista nuoteista vuodesta 1977 alkaen sekä kotimaisista äänitteistä aina vuodesta 1901 alkaen. Se on myös musiikkiaineistojen yhteistietokanta joka kansallisen aineiston lisäksi sisältää tietoja kymmenen muun kirjaston musiikkiaineistosta, ulkomaisista nuoteista ja äänitteistä (mm. Suomen Jazz & Pop Arkisto, Maailman musiikin keskus).

Kysely yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastoille: korkeakoulukirjastojen määrä, rakenne, rahoitus ja hallinto

	Kysely lähetetty	Vastasi	Vastaus-%
Amk-kirjastot	26	25	96
Yo-kirjastot	22	15	68
<i>Yhteensä</i>	48	40	83

Kyselyyn vastanneet kirjastot

Ammattikorkeakoulut

Arcada
 Diakonia-ammattikorkeakoulu
 Etelä-Karjalan ammattikorkeakoulu
 HAAGA-HELIA ammattikorkeakoulu
 Humanistinen ammattikorkeakoulu
 Hämeen ammattikorkeakoulu
 Jyväskylän ammattikorkeakoulu
 Kajaanin ammattikorkeakoulu
 Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu
 Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu
 Kymenlaakson ammattikorkeakoulu
 Lahden ammattikorkeakoulu
 Laurea
 Metropolia Ammattikorkeakoulu
 Mikkelin ammattikorkeakoulu
 Pirkanmaan ammattikorkeakoulu
 Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu
 Rovaniemen ammattikorkeakoulu
 Satakunnan ammattikorkeakoulu
 Savonia-ammattikorkeakoulu
 Seinäjoen korkeakoulukirjasto
 Tampereen ammattikorkeakoulu
 Turun ammattikorkeakoulu
 Vaasan ammattikorkeakoulu
 Yrkeshögskolan Novia

Yliopistot

Hanken
 Helsingin kauppakorkeakoulu
 Helsingin yliopisto
 Jyväskylän yliopisto
 Kuopion yliopisto
 Lapin yliopisto
 Lappeenrannan teknillinen yliopisto
 Oulun yliopisto
 Sibelius-Akatemia
 Tampereen yliopisto
 Teatterikorkeakoulu
 Teknillisen korkeakoulu
 Tritonia
 Turun kauppakorkeakoulu
 Turun yliopisto

Kirjastojen toimipisteiden lukumäärä paikkakunnittain, tilanne v. 2008 ja tiedossa oleva tilanne v. 2011

Helsinki 54 [26] Helsingin yo 28 (1 yhdessä Metropolia amk:n kanssa) [6] Hanken 1 [1] Humanistinen amk 1 [1] Teatterikk 1 [1] Helsingin kauppakk 1 Sibelius-Akatemia 3 [1] Arcada (YH) 1 [1] Haaga-Helia 4 [4] Metropolia amk 9 (1 yhdessä Taideteollisen kk:n kanssa, 1 yhdessä Helsingin yo:n kanssa) [8] Diakonia-amk 2 [2] YH Novia 1 [1] Kuvataideakatemia 1 Maanpuolustuskk 2 Taideteollinen kk 1 (yhdessä Metropolia amk:n kanssa)	Turku: Turun yo 17 Turun kauppakk 1 Turun amk 4 [1] Humanistinen amk 1 [1] YH Novia 2 [1] Åbo Akademi 10 Loimaa, Parainen, Salo, Uusikaupunki: Turun amk 1 jokai- sessa [Salo, jokin muu yht. 2] Pori: Diakonia-amk 1 [1] Satakunnan amk 4 Turun yo 1 (yhdessä Taideteollisen kk:n kanssa) [1] Porin tiedekirjasto 1 (Tampereen teknillinen yo, Turun kauppakk, Tampereen yo) Rauma: Satakunnan amk 3 Turun yo 1 [1] Kankaanpää, Huittinen, Harjavalta: Satakunnan amk 1 jokaisessa [Kankaanpää, Huittinen yht. 2] Lahti: Lahden amk 4 Helsingin yo (Lahden tiedekirjaston* toimipiste) Heinola: Haaga-Helia amk 1 [1] Hämeenlinna: Hämeen amk 1 [1] Tampereen yo 1 [1] Lammi, Forssa, Tammela, Hattula, Riihimäki: Hämeen amk 1 jokaisessa [samoin] Tampere: Tampereen amk 2 Tampereen yo 3 [3] Pirkanmaan amk 5 Tampereen teknillinen yo 1 Valkeakoski: Hämeen amk 1 [1] Ikaalinen, Mänttä, Virrat: Pirkanmaan amk 1 jokaisessa Seinäjoki: Seinäjoen kkkirjasto 3 [2] Ilmajoki, Kauhajoki, Kauhava, Jurva, Ähtäri: Seinäjoen kkkirjasto 1 jokaisessa [Ilmajoki 1] Kokkola: Keski-Pohjanmaan amk 1 Vaasa: 4 [1] Vaasan amk 2 YH Novia 1 [1] Tritonia 1 (Vaasan yo, Åbo Akademi, Hanken) Uusikaarlepyy 1 YH Novia 1 Pietarsaari 2 [1] Tritonia 1 YH Novia 1 [1]	Jyväskylä: Jyväskylän yo 5 [3] Jyväskylän amk 5 [4] Korpilahti: Humanistinen amk 1 [1] Saarijärvi: Jyväskylän amk 1 [1] Äänekoski: Humanistinen amk 1 [1] Kouvola: Kymenlaakson amk 3 [1] Kotka: Kymenlaakson amk 4 [3] Kuusankoski: Kymenlaakson amk 1 Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen yo 1 Etelä-Karjalan amk 2 [1] Imatra: Etelä-Karjalan amk 1 [1] Joutseno: Humanistinen amk 1 [0] Mikkeli: Mikkelin amk 3 [1] Savonlinna: Mikkelin amk 1 [1] Joensuun yon kirjasto 1 Pieksämäki: Mikkelin amk 1 [1] Diakonia-amk 1 [1] Varkaus: Savonia-amk 1 [1] Kuopio: Kuopion yo 5 [3] Savonia-amk 4 [1] Humanistinen amk 1 [1] Iisalmi: Savonia-amk 1 [1] Joensuu: Pohjois-Karjalan amk 3 [1] Humanistinen amk 1 [1] Joensuun yo 1 Kitee: Pohjois-Karjalan amk 1 Kajaani: Kajaanin amk 1 [1] Oulun yo 1 [1] Oulu: Oulun yo 6 [4] Oulun amk 6 Diakonia-amk 1 [1] Ylivieska: Keski-Pohjanmaan amk 2 [1] Humanistinen amk 1 [0] Raahe: Oulun amk 1 Oulainen: Oulun amk 1 Rovaniemi: Lapin yo 2 Rovaniemen amk 2 Kemi: Kemi-Tornion amk 3 Tornio: Kemi-Tornion amk ja Humanistinen amk 1 yhteinen
--	---	--

* Lahden tiedekirjasto; kuuluu Lahden kaupungin organisaatioon, palvelee Lahden yo-keskusta (Helsingin yo:n avoin yo, Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti, Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian Lahden yksikkö ja ympäristöekologian laitos sekä Lappeenrannan teknillisen yo:n ja Tampereen teknillisen yo:n Lahden yksiköt sekä Teknillisen kk:n Lahden keskus).

Kansalliskirjaston tarjoamat palvelut kirjastoverkolle 2008

Palvelukuvaus	Kansalliskirjaston velvoitteet	Asiakaskirjaston velvoitteet
1. Korkeatasoisten tietoaineistojen saanti		
Tietokannat		
Arto, Fennica, Linda, Viola -tietokannat, Vesa-verkkosanasto Tiedonhakupalvelut sekä tiedontarvitsijoille että kirjastoille: - tiedonhaku yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastoissa sekä niiden kehysorganisaatioissa ja yleisissä kirjastoissa - luettelotietueiden kopiointimahdollisuus kirjastoille niiden omiin kokoelmaluetteloihin <i>Palvelun sisältö:</i> tietokantojen ylläpito, kehittäminen, tiedotus, koulutus sekä niihin liittyvä koordinointi ja standardointi.	Tietokantojen ylläpito, koordinointi ja kehittäminen Käyttäjien tunnistaminen IP-tunnukset ja niiden muutokset Tekninen tuki Tietokantojen käytön ohjeistus	Asiakastietojen toimittaminen Kansalliskirjastolle Omat verkkojärjestelyt Tarvittavien asiakasohjelmistojen asennus ja konfigurointi omille laitteille Aineistojen käyttöoikeuden rajaaminen käyttäjäkunnalle Käyttöehdoista tiedottaminen käyttäjäkunnalle Käyttäjien opastus ja koulutus
Verkkoaineiston hankinta		
Kansallinen Elektroninen kirjasto, FinELib, neuvottelee keskitetysti FinELib-konsortion jäsenille käyttöoikeussopimuksia elektronisiin aineistoihin. <i>Palvelun sisältö:</i> - neuvottelu- ja sopimuspalvelu - aineistojen asettaminen käyttöön - toiminnan koordinointi ja kehittäminen - tiedotus, koulutus ja standardointi.	Lisenssisopimusten solmiminen - Asiakkaan liittäminen uusiin aineistokonsortioihin - aineistoilmoittautumisten organisointi - voimassaolevien lisenssisopimusten uudistaminen - lisenssisopimusten allekirjoittaminen - lisenssimaksujen laskutus Asiakastietojen kerääminen ja ylläpito aineistojen hallintatietokantaan IP-osoiterekisteri, yhteys- ja hintatiedot sekä tilastoja Aineistojen käytön seuranta (tilastointi) Käyttäjä- ja asiakaskyselyt Tietopankki sopimusneuvotteluista Budjetoinnin tuki Asiakas saa Aineistojen hallintatietokannasta arvion siitä, kuinka paljon tämän tulisi budjetoida varoja seuraavalle vuodelle voimassaolevien lisenssisopimustensa jatkamiseen. Verkkoaineistojen markkinointimateriaali Aineistokoulutuksen järjestäminen kirjastohenkilöstölle	Asiakastietojen toimittaminen Kansalliskirjastolle Aineistokonsortioihin ilmoittautuminen Lisenssisopimusten noudattaminen Aineistojen käyttöoikeuden rajaaminen käyttäjäkunnalle Lisenssisopimusehdoista tiedottaminen käyttäjäkunnalle Verkkoaineistojen markkinointi käyttäjäkunnalle Lisenssisopimusten edellyttämät maksut Käyttäjätunnuksista huolehtiminen
<i>Kansalliskirjaston ja asiakaskirjastojen yhteiset velvoitteet</i> Palveluyksikön ja konsortion toimintaa käsitellään konsortion ohjaus-, konsortio- ja asiantuntijaryhmissä sekä muissa mahdollisissa Kansalliskirjaston palveluja koordinoivissa ryhmissä. Asiakkaan edustus edellä mainituissa ryhmissä toteutetaan kulloinkin voimassa olevien ryhmän sääntöjen mukaisesti. Tarvittaessa perustetaan väliaikaisia työryhmiä. Kansalliskirjasto vastaa ryhmien toiminnan koordinoinnista.		

Palvelukuvaus	Kansalliskirjaston velvoitteet	Asiakaskirjaston velvoitteet
2. Digitaalisen kirjaston palvelu- ja työympäristö		
Kirjastojärjestelmän ylläpito ja kehittäminen Linnea2-konsortiolle		
<i>Palvelukuvaus:</i> järjestelmätuen, lisenssien, teknisen laitteiston ja keskitettyjen ylläpito- ja kehittäminen, tiedotus, koulutus ja standardointi.		
Nelli-portaali		
Palvelun sisältö: - järjestelmätuki - lisenssit - tekninen laitteisto - keskitetyt ylläpito- ja kehittäminen, toiminnan koordinointi ja kehittäminen, - tiedotus ja koulutus - standardointi	Järjestelmän käyttöönoton koordinointi Sovellusten ylläpito Tietämyskantojen ylläpito IP-osoitteiden asentaminen Nelli-portaaliin Tuki ja neuvonta asiakaskirjastojen yhdyshenkilöille Koulutus Viestintä ja markkinointimateriaali Kansalliskirjasto järjestää asiakaskyselyjä Kansalliskirjasto ylläpitää aineistojen hallintatietokannassa tarvittavia tietoja	Asiakastietojen toimittaminen Kansalliskirjastolle Käyttäjäkoulutus kirjaston henkilökunnalle sekä kirjaston asiakkaille Toimintahäiriöistä ilmoittaminen Kansalliskirjastolle Paikallisen käyttöliittymän mahdollinen räätälöinti Kansalliskirjaston antamien käyttäjätunnusten hallinnointi Asiakkaiden tunnistamisesta huolehtiminen aineistolisenssit huomioiden Etäkäytön toteuttaminen aineistolisenssit huomioiden Paikallisen aineiston konfigurointi, sisällönkuvailu ja SFX-lehtilistat
Julkaisuarkistot (maksullista palvelutoimintaa)		
Palvelun sisältö - ohjelmisto-, - palvelin- ja levytilaratkaisut, - ylläpito ja tuki - järjestelmän kehittäminen	Järjestelmän käyttöönoton koordinointi Järjestelmään sisältyvien ohjelmistojen ja sopimusten koordinointi Sovellusohjelmien asennus ja päivitys Palvelin- ja käyttöjärjestelmäympäristöstä huolehtiminen sekä ylläpidon järjestäminen Palvelinympäristön kapasiteetin seuraaminen ja toimivuuden kehittäminen palvelinympäristön ylläpitäjän kanssa Järjestelmässä olevien kokoelmien Nelli-yhteensopivuuden toteuttaminen Korjaus- ja kehittämis ehdotuksista neuvottelemisen asiakkaan kanssa Koulutus ja neuvonta asiakaskirjastoille	Asiakastietojen toimittaminen Kansalliskirjastolle Paikallisen käyttöliittymän mahdollinen räätälöinti Kansalliskirjaston antamien käyttäjätunnusten hallinnointi Toimintahäiriöistä ilmoittaminen Kansalliskirjastolle Kansalliskirjaston antamien käyttäjätunnusten hallinnointi Tietoturva huolehtiminen Käyttäjätunnusten paikallinen hallinnointi, tunnusten jakelusta sovitaan yhdessä Kansalliskirjaston kanssa Vastuu järjestelmään tuotavien dokumenttien ja kuvailutietojen sisällöstä
Standardit		
Tietopalvelualan standardit (esim. ISO-, SFS- ja NISO standardit) yhteiset kuvailuformaatit ja säännöt, tiedonhakustandardit ja tunnisteet.		
<i>Palvelukuvaus:</i> ylläpito, koordinointi, kehittäminen, tiedotus, koulutus.		
3. Kirjastotoiminnan tuloksellisuus ja vaikuttavuus		
Tieteellisten kirjastojen yhteistilasto		
Yliopistokirjastojen, ammattikorkeakoulukirjastojen ja erikoiskirjastojen yhteistilasto <i>Palvelun sisältö:</i> ylläpito koordinointi kehittäminen tiedotus ja koulutus standardointi. Kyselyt <i>Palvelun sisältö:</i>	Yhteistilaston kehittäminen kansainvälisten standardien vaatimusten mukaisesti yhteistyössä asiakaskirjastojen kanssa Raportoinnin, aikasarjojen ja tunnuslukujen laskennan kehittäminen yhteistyössä asiakaskirjastojen kanssa Yhteistilaston toimintakunnosta ja käyttövalmiudesta huolehtiminen Käyttäjätunnusten jakaminen tilastovastaaville Tilastotietokannan muutoksista tiedottaminen Yhteistietokantaa koskeva ohjeistus ja koulutus	Yhteistilastotietokantaan tallennettavien tietojen keruu omassa organisaatiossa Oman organisaation tietojen tallentamisesta tietokantaan Vastuuhenkilön / -henkilöiden nimeäminen Käyttäjätunnusten paikallinen hallinnointi

FinELib yritysprojektin loppuraportti

Kustannustehokkuusvertailu keskitetyn ja hajautetun
aineistonhankinnan välillä

Iris Rekola
Kim Salmirinne

22.5.2009

HELSINGIN KAUPPAKORKEAKOULU
HELSINKI SCHOOL OF ECONOMICS

Sisältö

1	Johdanto	3
1.1	FinELib	3
1.2	Tavoitteet ja lähtökohdat	3
1.3	Rajaukset	3
1.4	Määritelmät	4
1.5	Raportin eteneminen	4
2	Kustannustehokkuus selvitys ja sen tulokset	5
2.1	Hankintakustannukset	5
2.1.1	Hankintakustannusten selvittäminen	5
2.1.2	Hankintakustannusvertailun toteutus	6
2.1.3	Hankintakustannusvertailun tulokset	6
2.1.4	Hankintakustannusvertailua rajoittavat tekijät	7
2.2	Työkustannukset	9
2.2.1	Työkustannusten kohdistamisvaihtoehdot	9
2.2.2	Työkustannukset keskitetyssä hankinnassa	9
2.2.3	Työkustannukset hajautetussa hankinnassa	12
2.2.4	Työkustannusten vertailu	13
2.3	Immateriaalivaikutukset ja -aiheuttajat	15
2.3.1	Immateriaalivaikutusten kartoittaminen ja arvioiminen	15
2.3.2	Immateriaalivaikutusten tärkeys	16
2.3.3	Immateriaalivaikutusten tärkeys	16
3	Loppupäätelmät	19
3.1	Hankintakustannukset	19
3.2	Työkustannukset	20
3.3	Yhteenveto työ- ja hankintakustannuksista	21
3.4	Immateriaalivaikutukset	21
3.5	Kehitysehdotuksia	22
	Liitteet	23

1 Johdanto

1.1 FinELib

Kansallinen elektroninen kirjasto (FinELib) on konsortio, joka muodostuu suomalaisista yliopistoista, ammattikorkeakouluista, tutkimuslaitoksista ja yleisistä kirjastoista. FinELib hankkii kansainvälisiä ja kotimaisia elektronisia aineistoja tutkimuksen, opetuksen ja oppimisen tueksi sekä edistää laadukkaan tiedon saantia ja käyttöä yhteiskunnassa. FinELib neuvottelee keskitetysti jäsenyhteisöilleen käyttöoikeussopimuksia elektronisiin aineistoihin. Toiminta perustuu kansalliseen ja kansainväliseen yhteistyöhön sekä jatkuvaan kehittämiseen.

1.2 Tavoitteet ja lähtökohdat

Tämä selvitys on osa OPM:n Korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen hanketta, jonka tulokset on tarkoitettu esitellä opetusministeriön korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen hankkeen loppuraportissa 2009. Projektin tavoitteena on selvittää FinELib:n nykyisen konsortiomallin eli keskitetyn aineistonhankinnan ja lisensoinnin kustannustehokkuus verrattuna hajautetun hankinnan ja lisensoinnin -malliin, jossa asiakaskirjastot itse huolehtisivat aineistohankinnoistaan.

FinELib:n asiakaskirjastot kokevat konsortion tärkeäksi toimijaksi, mutta toimintamallin kustannustehokkuudesta ei ole ollut selvää käsitystä. Projektin tehtävänä olikin selvittää tarkemmin kahden toimintamallin vertailukelpoiset hankinta- ja työkustannukset sekä niihin liittyvät immateriaaliset vaikutukset. Immateriaalivaikutuksilla tarkoitetaan keskitetyssä mallissa syntyviä hyötyjä ja haittoja, joiden rahamääräistä arvoa on vaikea määrittää, mutta joiden vaikutus (positiivinen tai negatiivinen) esimerkiksi lisensoinnin laadussa on tuntuva.

Projektin lähtökohtana olivat karkealla tasolla tiedossa olevat keskitetyn hankinnan ja lisensoinnin kustannukset. Selvää näkemystä siitä, miten hajautettu hankinta ja lisensointi -prosessi etenee, ei ollut, eikä siten myöskään toimintamallin kustannustietoja. Keskitetyssä hankinnassa ja lisensoinnissa syntyviä immateriaalisia vaikutuksia ei ollut aikaisemmin kattavasti määritelty eikä arvioitu.

1.3 Rajaukset

Selvityksen suhteen tehtiin seuraavat rajaukset:

- Tarkasteluajanjakso on vuosi 2008. Hankintahintojen kohdalla käytettiin kuitenkin vuoden 2009 lukuja (asiaa selvitetään hankintakustannuksia käsittelevässä osiossa)
- Projektissa tarkastellaan vain FinELib:n erilliskustannuksia (työ- ja hankintakustannukset), yleiskustannuksia ei projektissa huomioida
- Suorahankinnan (case-kirjastojen itse tekemä hankinta nykyisessä keskitetyssä mallissa) kustannuksia ei huomioida vertailussa
- Räätelöityä hankintaa (spesifien tuotteiden hankintaa yksittäisille kirjastoille) ei tarkastella projektissa
- Nelli-portaalia ei käsitellä projektissa
- Immateriaalisia vaikutuksia arvioidaan pääasiallisesti sanallisesti
- Case-kirjastoiksi valittiin Yliopiston kirjasto ja Ammattikorkeakoulun kirjasto

1.4 Määritelmät

Keskitetyllä hankinnalla tarkoitetaan nykyistä e-hankintojen konsortiomallia, jossa FinELib hoitaa keskitetysti aineistojen hankintaa ja lisensointia asiakaskirjastoille, mutta samalla asiakaskirjastot tekevät osan omista hankinnoistaan itse.

Hajautetulla hankinnalla tarkoitetaan kuvitteellista mallia, jossa kirjastot hankkisivat ja lisensoisivat itse tarvitsemansa e-materiaalin.

Immateriaalisilla vaikutuksilla tarkoitetaan keskitetyssä hankinnassa syntyviä hyötyjä ja haittoja muun muassa sopimus- ja käyttöehdoissa, joita on vaikea mitata rahamääräisesti.

Työkustannuksilla tarkoitetaan aineistonhankintaan ja lisensointiin kuluvaan työajan kustannuksia.

Hankintakustannuksilla tarkoitetaan e-aineistohankinnan hankintahintoja, jotka muodostuvat kustantajille maksetuista maksuista.

Laskentakohteella tarkoitetaan tuotetta tai tuoteryhmää, jolle on mahdollista laskentateknisesti kohdistaa työkustannukset, sekä suorittaa vertailu keskitetyn ja hajautetun hankinnan mallien välillä.

Case-kirjastoilla tarkoitetaan Yliopiston ja Ammattikorkeakoulun kirjastoja, jotka olivat mukana tutkimuksessa.

1.5 Raportin eteneminen

Raportin toisessa luvussa käsitellään projektin analyysivaihe ja tulokset. Kolmas osio esittää projektin loppupäätelmät ja jatkotutkimusaiheet.

2 Kustannustehokkuus selvitys ja sen tulokset

2.1 Hankintakustannukset

Yksi projektin tavoitteista oli vertailla aineistojen hankintakustannusten eroja keskitetyn ja hajautetun hankinnan välillä. Jotta vertailu pystyttiin tekemään, tarvittiin aineistojen hintatietoja sekä keskitetystä että hajautetusta hankinnasta. Tämä teki vertailusta erittäin haasteellista, sillä hajautetun hankinnan hintatietoja ei ollut suoraan saatavilla. Asiaa päätettiin lähestyä case-kirjastojen kustantajille tekemien hintatiedustelujen kautta, sillä tämän katsottiin olevan ainut keino selvittää, mitä aineistot maksaisivat hajautetusti hankittuina.

2.1.1 Hankintakustannusten selvittäminen

FinELib:n laskutustiedoista oli mahdollista selvittää, kuinka paljon case-kirjastot maksavat kustakin aineistostaan keskitetyssä mallissa. Samalla tavalla saatiin selville myös case-kirjastojen tilaamien aineistojen kokonaiskustannus keskitetyssä mallissa. Vertailun suorittamiseksi tarvittiin vastaavia tietoja tilanteesta, jossa case-kirjastot tilaisivat aineistonsa itse suoraan kustantajilta. Aineistoille ei kuitenkaan ole olemassa ”listahintoja” (esimerkiksi kustantajien Internet-sivuilla), joiden avulla vertailu olisi voitu suorittaa yksinkertaisesti. Tämän vuoksi hintatiedot päätettiin selvittää siten, että case-kirjastot kysyvät suoraan kustantajilta, paljonko aineistot maksavat heille (tilanteessa, jossa case-kirjastot haluaisivat tilata aineiston itsenäisesti kustantajalta).

Oli selvää, että kaikkien case-kirjastojen tilaamien aineistojen hintaa ei ole mahdollista tiedustella projektin keston puitteissa. Lisäksi se olisi vaatinut suurta työmäärää case-kirjastoilta. Aluksi asia ratkaistiin siten, että case-kirjastojen tilaamat aineistot jaettiin eri aineistotyyppihin ja hintaluokkiin (*edulliset, keskihintaiset ja kalliit*). Tämän jälkeen kustakin aineistotyypistä valittiin niin sanottu esimerkkiaineisto kuhunkin hintaluokkaan. Tarkoitus oli tiedustella hintoja näille esimerkkiaineistoille, jotka sitten edustaisivat kunkin hintaluokan keskimääräistä aineistoa. Esimerkkiaineistojen hintatietojen avulla pyrittiin tekemään yleistys kattamaan koko case-kirjaston aineistonhankintaa. Näin saatua hankintaan kuluva kokonaissummaa olisi voitu verrata case-kirjastoilta keskitetyssä mallissa veloitettavaan summaan.

Eri aineistotyyppien ja hintaluokkien käytössä huomattiin kuitenkin olevan ongelma. Ongelma liittyi siihen, että case-kirjastojen tilaamien aineistojen hinnat vaihtelevat hyvin paljon. Etenkin hintaluokassa *kalliit* aineistojen hinnat erosivat hyvin paljon toisistaan, minkä vuoksi esimerkkiaineistoa käyttämällä ei saatu todenmukaista kuvaa case-kirjastojen hankintaan kuluva summasta. Tämän vuoksi esimerkkiaineistojen ja hintaluokkien käytöstä luovuttiin.

Aineistojen hintajakauman tarkastelu johti kuitenkin uuteen ajatukseen siitä, miten vertailu voitaisiin toteuttaa. Hintoja tarkasteltaessa kävi ilmi, että lukumääräisesti suurin osa case-kirjastojen tilaamista aineistoista on niin sanottuja edullisia aineistoja. Tästä huolimatta muutamat kalleimmat aineistot muodostavat suurimman osan euromääräisistä kustannuksista. Tämän vuoksi vertailu päätettiin tehdä siten, että case-kirjastot tiedustelevat hintoja näille kalliille aineistoille, jolloin keskitetyn ja hajautetun hankinnan todellisia kustannuseroja päästäisiin tarkastelemaan. Tällä tavalla vertailussa oli mahdollista päästä varsin luotettaviin tuloksiin. Liitteessä 1 case-kirjastojen aineistot on järjestetty hinnan mukaan. Taulukosta käy ilmi myös kunkin aineiston osuus hankinnan kokonaiskustannuksesta.

2.1.2 Hankintakustannusvertailun toteutus

Käytännössä vertailu toteutettiin (molempien case-kirjaston kohdalla erikseen) niin, että case-kirjasto tiedusteli hintoja valituille aineistoille, joiden hintaa verrattiin case-kirjaston konsortiolle maksamiin hintoihin. Hintoja vertaamalla saatiin selville kunkin tiedustellun aineiston osalta hintaeroa kuvaava prosenttiluku. Tämä prosenttiluku kertoi, kuinka monta prosenttia aineiston hankkiminen tulisi case-kirjastolle kalliimmaksi (tai halvemmaksi), mikäli se hankkisi aineiston suoraan kustantajalta.

Case-kirjastojen hintatiedustelujen perusteella saadut prosenttiluvut kuitenkin vaihtelivat hyvin paljon. Yhden aineiston kohdalla case-kirjaston kustantajalta saama hinta oli lähes 800 % kalliimpi kuin case-kirjaston konsortiolle maksama hinta nykyisessä mallissa. Toisten aineistojen kohdalla hinta taas oli sama riippumatta siitä, tilaisiko case-kirjasto sen itse vai hankkisiko konsortion kautta. Yhden tiedustellun aineiston kohdalla case-kirjasto olisi saanut aineiston jopa halvemmallalla tilatessaan sen itse suoraan kustantajalta. Case-kirjastojen tiedustelujen perusteella saadut hinnat ja hintaeroja keskitetyn ja hajautetun hankinnan välillä kuvaavat prosenttiluvut on esitetty Liitteessä 2.

Hintaerojen suuri vaihtelu vaikeutti prosenttilukujen yleistystä (tiedustelluista aineistoista koko case-kirjaston hankintaan), sillä prosenttilukujen keskiarvoon luonnollisesti vaikuttavat myös hintatiedustelun ääripäät. Periaatteessa on tietenkin mahdollista, että jokin aineisto olisi monta sataa prosenttia kalliimpi hajautetusti hankittuna. Yleistystä tehtäessä päätettiin kuitenkin käyttää sellaista menetelmää, joka ottaa kontrolloidusti huomioon hintaerojen vaihtelun, jotteivät hintaerojen ääripäät vinouta yleistystä. Tähän päädyttiin siksi, että hintatiedustelujen perusteella saatuihin hintoihin tulee suhtautua varauksellisesti (asiaa käsitellään tarkemmin vertailua rajoittavien tekijöiden yhteydessä). Yleistystä tehtäessä käytettiin hyväksi kvartiileja ja niiden keskiarvoa, jolloin hintaerojen ääripäät eivät vinoutaneet laskelmia. Tällä tavalla prosenttiluvuista (hintaeroista) oli mahdollista saada luotettavampi hintaeroja kuvaava keskiarvoluku. FinELib:n laskutustietoja hyväksikäyttäen keskiarvoluku voitiin muuttaa euroiksi, jolloin päästään tarkastelemaan keskitetyn ja hajautetun hankinnan absoluuttisia kustannuseroja. Kvartiilien käyttöä hintaeroja kuvaavan keskiarvoluvun laskemisessa havainnollistetaan Liitteessä 3.

2.1.3 Hankintakustannusvertailun tulokset

Case-kirjastojen saamien hintatietojen perusteella voidaan todeta, että hintaerot (prosenttiluvut) keskitetyn ja hajautetun hankinnan välillä ovat aineistokohtaisia ja vaihtelevat paljon (Liite 2). Hintaerot eivät näytä olevan riippuvaisia aineistojen hinnoista, eikä säännönmukaisuuksia sen suhteen, että erot olisivat suurempia edullisten tai kalliiden aineistojen kohdalla ole näin ollen havaittavissa. Näyttää kuitenkin siltä, että ainakin edullisempien aineistojen kohdalla hintaerot ovat positiivisia (hajautettu kalliimpaa kuin keskitetty) ja pääsääntöisesti varsin suuria. Tämä puoltaa edullisten aineistojen keskitettyä hankintaa. Havainnot ovat samankaltaisia molempien case-kirjastojen osalta.

Kalliimpien aineistojen osalta hintaerot näyttävät vaihtelevan paljon. Kaikkein kalleimpien aineistojen osalta on kuitenkin mahdotonta tehdä johtopäätöksiä, sillä kustantajilta ei saatu hintatietoja koskien näitä aineistoja tiedusteluista huolimatta. Se, että hintatietoja ei saatu, heikentää vertailun tuloksia (koskee lähinnä Yliopiston kirjastoa), mutta toisaalta kertoo varmasti sellaisenaankin jotakin. Asiaan palataan vertailua rajoittavien tekijöiden yhteydessä.

Alla oleva Taulukko 1 kokoaa hankintakustannusvertailun tulokset. Kvartiili -menetelmää käyttämällä saadut luvut kertovat, kuinka paljon aineistojen hankinta olisi hajautetusti toteutettuna kalliimpaa kuin se on nykyisessä konsortiomallissa. Vertailun vuoksi taulukossa on esitetty myös

hintaerojen keskiarvot ja niiden perusteella saadut euromääräiset luvut, joita ei kuitenkaan voida edellä mainituista syistä pitää yhtä luotettavina kuin kvartiili -menetelmällä saatuja lukuja. Tuloksia voidaan pitää luotettavampina Ammattikorkeakoulun kirjaston osalta, koska saadut hintatiedot edustavat suurempaa osaa kirjaston kaikista aineistoista kuin Yliopiston kirjaston kohdalla¹. Lisäksi kalliiden aineistojen hintatietojen puuttuminen koskee lähinnä vain Yliopiston kirjastoa.

Taulukko 1: Hankintakustannusten ero keskitetyssä ja hajautetussa mallissa. Sarakkeessa (2) on esitetty konsortion case-kirjastoilta laskuttama summa vuoden 2009 osalta eli case-kirjastojen hankintakustannus keskitetyssä mallissa. Sarake (3) kertoo, kuinka monta prosenttia hajautettu hankinta on keskitettyä kalliimpaa (keskiarvot laskettu kvartiili -menetelmällä). Sarake (4) kertoo euroissa, mikä olisi hajautetun hankinnan kustannus, jos case-kirjastot tilaisivat aineistot suoraan kustantajilta (esimerkiksi Ammattikorkeakoululle 91 180 € x (1 + 68 %) ≈ 152 907 €). Sarake (5) kertoo euroissa, kuinka paljon hajautettu hankinta on keskitettyä kalliimpaa (esimerkiksi Ammattikorkeakoululle 152 907 € - 91 180 € = 61 727 €). Sarakkeissa (6), (7) ja (8) on vertailun vuoksi laskettu hankintakustannusten ero ”perinteistä” keskiarvoa käyttäen.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Kirjasto	Hankintakust. konsortion kautta (€)	Hintaero, kvartiilin keskiarvo	Hankintakust. hajautetusti (€)	Ero keskitetyn ja hajautetun välillä (€)	Hintaero, keskiarvo	Hankintakust. hajautetusti (€)	Ero keskitetyn ja hajautetun välillä (€)
Amkk	91 180	68 %	152 907	61 727	80 %	164 355	73 175
Yliopisto	1 300 055	82 %	2 367 280	1 067 225	125 %	2 922 953	1 622 898

Tulokset kertovat hankinnan olevan selvästi edullisempaa keskitetysti kuin hajautetusti toteutettuna. Kvartiili -menetelmällä laskettuna Ammattikorkeakoulun kirjaston vuotuiset konsortioista johtuvat kustannussäästöt ovat yli 60 000 € ja Yliopiston kirjaston yli miljoona €. Keskiarvoilla laskettuina kustannussäästöt ovat vielä suurempia, mutta etenkin Yliopiston kirjaston osalta tuloksiin vaikuttaa voimakkaasti yhden aineiston poikkeuksellisen suuri hintaero toimintamallien välillä. Joka tapauksessa hankintakustannusvertailu osoittaa, että konsortiomallista seuraavat kustannussäästöt ovat merkittäviä jo kahden kirjaston tapauksessa.

2.1.4 Hankintakustannusvertailua rajoittavat tekijät

Hankintakustannusvertailun tuloksia pitää tulkita rajoitteiden valossa, Kuten jo aikaisemmin on mainittu, ei hintatietoja kaikkein kalleimmille aineistoille saatu. Vertailun kannalta hintatiedot olisivat kuitenkin olleet toivottavia, koska näiden kalliiden aineistojen hintaerot kertoisivat todenmukaisista keskitetyn ja hajautetun hankinnan kustannuseroista. Etenkin Yliopiston kirjaston osalta olisi ollut mielenkiintoista saada hintatieto ScienceDirect Freedom Collectionille, koska sen osuus hankinnan kokonaiskustannuksesta on noin 50 %. Mikäli hintaero poikkeaisi selvästi muiden aineistojen hintaeroista, voisi se muuttaa tuloksia toisenlaisiksi. Vaikutusta on kuitenkin mahdotonta ennustaa, sillä hintatietoa ei ole käytettävissä².

Toiseksi, case-kirjastojen hintatiedustelujen pohjalta tehty vertailu ei välttämättä anna aivan todenmukaista kuvaa keskitetyn ja hajautetun mallin hankintakustannusten eroista. Kustantajien antamiin hintoihin tulee suhtautua varauksellisesti, sillä tietoa kustantajien käyttämistä hinnoitteluperusteista ei ole. Hinnoittelu ei luultavasti ole ollut aivan yksiselitteistä kustantajille (ovathan case-kirjastot todellisuudessa konsortion jäseniä) ja kustantajien on voinut olla vaikea ymmärtää, miksi case-kirjastot tiedustelevat hintoja heiltä. Lisäksi vertailussa käytettiin kustantajien antamia ensimmäisiä hintoja, joissa kenties olisi ollut vielä neuvotteluvaraa. Kuten sanottu, kvartiili

¹ Ammattikorkeakoulu 2009: 11 hintatietoa / 29 aineistoa = 38 %, Yliopisto 2009: 13 hintatietoa / 52 aineistoa = 25 %

² Hintatieto kyseiselle aineistolle saatiin juuri ennen raportin palauttamista. Hintaero oli kuitenkin vain noin 1 % (hajautettu kalliimpaa), joten kvartiili -menetelmää käyttäen sillä ei olisi ollut juurikaan vaikutusta vertailun lopputuloksiin

-menetelmän käyttö lopullisessa vertailussa kuitenkin lieventää näistä seikoista johtuvaa hintojen vaihtelua.

Kolmas rajoittava tekijä liittyy erityisesti suurimpiin e-lehtipaketteihin. Konsortion kautta tilatessa case-kirjastot saavat käyttöönsä myös sellaisia e-lehtiä, joita ne eivät välttämättä haluaisi tilata. Konsortion jäsenenä case-kirjastot kuitenkin joutuvat osallistumaan näiden suurten pakettien tilaamiseen, jotta ne saavat käyttöönsä sen osan paketista, jota ne tarvitsevat. Kuvitteellisessa hajautetussa mallissa case-kirjastot luonnollisesti tilaisivat vain tarvitsemiansa aineistoja. Jotta vertailusta olisi tullut mahdollisimman totuudenmukainen, olisi case-kirjastojen pitänyt tiedustella hintaa sellaisille lehtipaketeille, joihin olisi sisältynyt vain case-kirjastojen tarvitsemia aineistoja. Tarpeellisiksi katsottujen aineistojen selvittäminen olisi kuitenkin vaatinut kyselyjen teettämistä aina tiedekuntatasolle asti, mikä ei ollut mahdollista projektin laajuuden puitteissa. Asiasta johtuen keskitetyn mallin kustannussäästöihin tulisi suhtautua hieman varovaisemmin, joskin tarkkaa vaikutusta on jälleen mahdotonta arvioida.

2.2 Työkustannukset

Toinen projektin tavoite oli selvittää ero keskitetyn ja hajautetun hankinnan vaatiman työmäärän välillä ja täten vertailla myös työkustannuksia näissä kahdessa eri toimintamallissa. Keskitetyn hankinnan työtunnit ja kustannukset olivat tarkkaan selvillä FinELib:n puolelta ja case-kirjastojen avulla arvioitiin asiakaskirjastojen keskitetyssä mallissa tekemä työn määrä. Hajautetun hankinnan työkustannukset pohjautuvat case-kirjastojen arviolle hypoteettisesta tilanteesta, sillä toimintamallista ei ole kattavaa käytännön kokemusta.

2.2.1 Työkustannusten kohdistamisvaihtoehdot

Projektin toteutuksessa oli mahdollista lähestyä työkustannusten jakamista kolmesta kustannuslaskennan teoreettisesta laskentatavasta; jako-, lisäys- ja toimintolaskennan periaatteista.

Tarkin tapa työkustannusten aineistokohtaiseen jakamiseen olisi toimintalaskennan periaate. Toimintolaskenta perustuu ajatukselle, että yrityksellä on käytössään tietty määrä kustannuksia aiheuttavia resursseja (tässä tapauksessa henkilöstö), joita eri toiminnot (esimerkiksi tilausten vastaanotto, laskutus) kuluttavat. Toimintoja käyttämällä laskentakohteet kuluttavat resursseja ja aiheuttavat kustannuksia. Toimintolaskennassa oletetaan, että toimintojen kulutus riippuu muista tekijöistä kuin pelkästään toiminnan volyyymistä (tuoteominaisuudet aiheuttavat eroja eri toimintojen kulutuksessa). FinELib:n tapauksessa on juuri näin. On olemassa suuria aineistokohtaisia eroja siinä, kuinka paljon kukin aineisto vie työaikaa kussakin prosessin vaiheessa.

Riittävän tarkkaa tietoa siitä, kuinka eri tuotteet (aineistot tai sen osat) kuluttavat eri toimintoja ei kuitenkaan ole saatavissa. Olettamuksena oli otettava, että kaikki aineistot vievät saman verran aikaa prosessin eri vaiheissa. Tämän johdosta päädyttiin käyttämään yksinkertaisempaa jakolaskenta-menetelmää, jolloin kaikkien tuotteiden yksikkökustannus tulee samaksi. Jakolaskennassa kokonaiskustannus jaetaan tuotteiden määrällä, jolloin jokaiselle tuotteelle kohdistuu sama kustannus.

Myös lisäyslaskenta-menetelmän käyttöä harkittiin. Sitä käytetään tilanteissa, joissa halutaan selvittää jokaisen tuotteen tai tuote-erän kustannus yksilöllisesti. Tällöin olisi eroteltu muun muassa uudet aineistot uudistettavista, ja kilpailutettavat ei-kilpailutettavista. Aineistojen valinnan ja kilpailutuksen yhteiskustannus oli kuitenkin vain noin 33 000 €, mikä koko työkustannussummaan 417 000 € verrattuna, ei ole niin merkittävä, että sitä kannattaisi ryhtyä jakamaan tarkemmin

2.2.2 Työkustannukset keskitetyssä hankinnassa

FinELib:n aineistohankinnan työprosessista on laadittu tarkka prosessikuvaus (löytyy Kansalliskirjaston verkkosivuilta³). Työkustannusten selvittämisen perustana oli FinELib:n henkilöstön arvio siitä, kuinka monta prosenttia työajasta kuluu kuhunkin prosessin kahdeksasta vaiheesta. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää työkustannusten tarkempi jakautuminen eri aineistoille, mutta kuten edellä on selvitetty, vaaditun työtuntimäärän aineistokohtaisia eroja ei pystytä luotettavalla tavalla selvittämään. Tutkimuksessa on täten jaettu FinELib:n kokonaistyökustannukset aineistojen määrällä ja tilaajamäärän mediaanilla⁴ (7). Lisäksi tuloksissa

³

http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/finelib/hankinnanperiaatteet/hankinnanprosessi/Files/liitetiedosto2/Arja_Tuuliniemi_20042007_verkkoaineiston_hankinta_161107.pdf

⁴ Keskimäinen luku järjestetystä sarjasta (tilaajamäärät järjestetty sarjaksi pienimmästä suurimpaan, mediaani kertoo sarjan keskimäisen luvun)

on esitetty vaihtoehtoinen tapa, jossa aineistokohtainen kustannus jaetaan tilaajakohtaiseksi tilaajamäärien moodilla⁵ (4). Mediaani on teoreettisesti parempi tapa, sillä se ottaa huomioon tilaajamäärien suuren hajonnan (eri aineistoissa 1 - 316 tilaajaa), kun taas moodi ei ota tätä hajontaa huomioon. Tähän FinELib:ssä syntyvään keskimääräiseen tilaajakohtaiseen työkustannukseen on lisäksi lisätty asiakaskirjastojen tekemä työ, jota on arvioitu kahden case-kirjaston avulla.

FinELib:n henkilöstön kokonaiskustannus (palkat ja sivukulut) vuonna 2008 oli 417 911€, joka jaettuna aineistojen määrällä (vuonna 2008 FinELib:ssä 186 aineistoa, jonka eteen tehty työtä), tuottaa kustannukseksi 2247 € per aineisto. Alla oleva Taulukko 2 esittää työkustannusten jakautumisen prosessin eri vaiheille, sekä kokonaisuutena että per aineisto.

Taulukko 2: FinELib:n kustannukset hankintaprosessin vaiheittain / työtehtävittäin

PROSESSIN VAIHE	% VUOTUISESTA TYÖAJASTA	TYÖTUNTEINA	KUSTANNUS (€)	KUSTANNUS (€) PER AINEISTO (yht. 186)	TYÖTUNNIT PER AINEISTO
1. Uusien aineistojen valinta	0,7 %	104	3047	16	1
2. Kilpailutus	7,2 %	1022	29 960	161	5
3. Neuvottelut, sopimus, sopimustiedotus	32,1 %	4571	134 056	721	25
4. Konsortion muodostaminen ja tilaukset kustantajille	16,6 %	2372	69 567	374	13
5. Aineistolaskutus	14,3 %	2043	59 919	322	11
6. Aineistokoulutusten järjestäminen	2,8 %	398	11 679	63	2
7. Aineistojen käytön tilastointi	9,8 %	1402	41 131	221	8
8. Muut konsortiomallin aineistohankinnan tehtävät (esim. koulutuksiin osallistuminen)	16,4 %	2337	68 552	369	13
YHTEENSÄ	100,0 %	14250	417 911	2247	77

Yhteensä aineistonhankintaan kuluva työaika vuonna 2008 oli noin 1900 työpäivää (vuodessa 230 työpäivää) ja 14 250 työtuntia (työpäivässä 7.5 tuntia). Keskimääräiseksi työtunnin kustannukseksi muodostuu näin 29.33 €.

$$\text{Keskimääräinen työtunnin kustannus} = \frac{\text{palkat} + \text{sivukulut}}{\text{vuoden työtuntimäärä}} = \frac{417911}{14250} \approx 29.33$$

Yksittäisen aineiston työkustannus FinELib:ssä on siis 2247 €. On otettava huomioon myös se, että FinELib tekee työtä usean tilaajan eteen. Siksi työkustannus 2247 € on edelleen jaettava tilaajien määrällä. Alla on esitetty, miten yhden aineiston tilaajakohtainen työkustannus laskee tilaajamäärän noustessa.

⁵ Sarjan yleisin luku (yleisin tilaajamäärä)

Taulukko 3: Työkustannus per aineisto eri tilaajamäärien mukaan. Tilaajamäärä per aineisto mediaani vuonna 2008 oli 7, moodi 4, keskiarvo 20 ja maksimi tilaajamäärä yhdelle aineistolla 316 (Periodicals Contents Index).

Tilaajien määrä	Kustannus (€) per tilaaja
1	2247
4	562
7	321
10	225
20	112
316	7

Tutkimuksessa on tästä edespäin käytetty mediaania (7) kohdistettaessa kustannusta tilaajille, ja moodin (4) mukainen kohdistus on esitetty vaihtoehtoisena tapana.

FinELib:n työkustannuksen lisäksi on huomioitava asiakaskirjastossa tehtävä työ. Asiakkaan hankintaprosessi konsortiomallissa hahmoteltiin case-kirjastojen avulla. Case-kirjastot myös arvioivat, kuinka paljon yhden aineiston hankintaan heillä kuluu aikaa. Alla oleva Taulukko 4 kertoo prosessin 12 vaiheeseen kuluvan keskimääräisen työajan ja kyseisen vaiheen kustannuksen, joka on saatu kertomalla keskimääräinen työaika keskimääräisellä työtunnin hinnalla. Keskimääräisenä työtuntiveloituksena on käytetty FinELib:n tiedoista saatua keskimääräistä työtunnin kustannusta (29.33 €), jotta laskelman tulokset olisivat vertailukelpoisia ja yhdisteltävissä FinELib:n kustannuksiin. Yhtenä selvityksen rajoitteena on näin ollen se, että palkat vaihtelevat kirjastoittain. Kirjastokohtaisia palkkatietoja ei pystytty kuitenkaan selvittämään, joten vertailussa on käytetty FinELib:n keskimääräistä työkustannusta.

Taulukko 4: Asiakaskirjaston hankintaprosessi konsortiomallissa

PROSESSIN VAIHE	ARVIO TYÖAJASTA / AINEISTO (YLIOPISTO)	ARVIO TYÖAJASTA / AINEISTO (AMMATTIKOR KEAKOULU)	ARVIO TYÖAJASTA / AINEISTO (KESKIJARVO)	KUSTANNUS (€)
Lehtitilaukkan, tiedekuntien FTE-lukujen ym. selvittäminen FinELibille neuvottelujen pohjaksi	1,5	3	2,3	66
Neuvoteltavasta aineistosta tiedottaminen (kirjaston sisällä, mahdoll. yhteydenotot laitoksiin)	1	1	1,0	29
Testaus, koekäyttö (+tiedotus, mahdoll. palautteen kerääminen)	2	13	7,5	220
Yhteenveto tarjouksesta ja tarjouksen esittely kirjaston johdolle	1	1	1,0	29
Rahoituksesta neuvottelemine ja hankintapäätös (kokoukset, yhteydenotot laitoksiin ja tiedekuntiin ym.)	1,5	1	1,3	37
Ilmoittautuminen konsortioon	0,25	0,5	0,4	11
Sopimukseen perehtyminen ja mahdoll. vanhojen sopimusten purkaminen ym.	1,5	2	1,8	51
Kustannusten jako tiedekunnittain	0,5		0,3	7
Aineiston käyttöön järjestäminen (Nelli, OPAC)	1	0,25	0,6	18
Laskutus	0,25	0,5	0,4	11
Tiedotus sopimuksen syntymisestä	0,5	1	0,8	22
Käyttötilastojen kerääminen	0,5	0,5	0,5	15
YHTEENSÄ	11,5	23,75	17,6	517

Ottaen huomioon sekä FinELib:n että asiakaskirjaston aineistojen hankintaan kuluvan työkustannuksen, saadaan konsortiomallin työkustannukseksi 838 €⁶ per aineisto.

2.2.3 Työkustannukset hajautetussa hankinnassa

Selvityksen tarkoituksena oli vertailla konsortiomallin työkustannusta hajautetun hankinnan mallin työkustannuksiin. Hajautettu hankinta on potentiaalinen vaihtoehto, josta kattavaa käytännön kokemusta ei ole. Hajautetun mallin hankintaprosessi hahmoteltiin case-kirjastojen avulla. Prosessiin hahmoteltiin kymmenen vaihetta, jotka ovat alla olevassa Taulukossa 5.

Prosessin hahmottelun jälkeen case-kirjastot arvioivat, kuinka kauan heillä kuluisi työaika keskimääräisen aineiston hankintaan hajautetussa hankinnassa. Alla oleva taulukko esittää keskiarvon case-kirjastojen tuloksista työtunteina. Työkustannus on saatu kertomalla keskimääräinen työaika keskimääräisellä työkustannuksella (29.33 €). Yhden aineiston työkustannukseksi hajautetussa hankinnassa muodostuu näin 572 €.

⁶ 2247 € / 7 (FinELib:n osuus / mediaani tilaajamäärä) + 517 € (Case-kirjastojen osuus) = 838 €

Taulukko 5: Asiakaskirjaston hankintaprosessi hajautetun hankinnan mallissa

PROSESSIN VAIHE	ARVIO TYÖAJASTA / AINEISTO (YLIOPISTO)	ARVIO TYÖAJASTA / AINEISTO (AMMATTIKOR KEAKOULU)	ARVIO TYÖAJASTA / AINEISTO (KESKIARVO)	KUSTANNUS (€)
Aineiston valinta (kokoukset, yhteydenotot laitoksiin ja tiedekuntiin ym.)	0,25	2	1,1	33
Hintatiedustelut palveluntarjoajalta	2	0,5	1,3	37
Hankintalain mukainen kilpailutus		5	2,5	73
Testaus, koekäyttö (+tiedotus, mahd. palautteen kerääminen)	2	13	7,5	220
Rahoituksesta neuvottelemine ja hankintapäätös (kokoukset, yhteydenotot laitoksiin ja tiedekuntiin ym.)	1	1	1,0	29
Sopimuksen lukeminen+ tekeminen, yhteydenpito palveluntarjoajaan, mahd. vanhojen sopimusten purkaminen ym.	2	5	3,5	103
Aineiston käyttöön järjestäminen (Nelli, OPAC)	1	0,5	0,8	22
Tiedotus sopimuksen syntymisestä	0,5	1	0,8	22
Käyttötilastojen kerääminen kustantajan palvelimelta	0,5	1	0,8	22
Laskutus	0,25	0,5	0,4	11
YHTEENSÄ	9,5	29,5	19,5	572

Hajautettuun hankintaan kuluva työaika selvitettiin vain kahden asiakasorganisaation avulla, joten arvioon tulee suhtautua varauksellisesti. Mikäli työaika olisi arvioinut useampi asiakasorganisaatio, olisivat tulokset luotettavampia. Arviointia vaikeuttaa myös se, että aineistosta riippuen työtuntimäärä vaihtelee huomattavasti ja kyseessä on kuvitteellinen tilanne, josta varsinaista käytännön tietoa ei ole.

2.2.4 Työkustannusten vertailu

Tutkimuksen tuloksena voidaan todeta, ettei case-kirjastojen työtuntimäärä per aineisto juurikaan vaihtele keskitetyn (17.6 tuntia) ja hajautetun (19.5 tuntia) hankinnan välillä. Case-kirjastot kuitenkin arvioivat, että työmäärä nousisi jonkin verran (1.9 tuntia per aineisto), jos he joutuisivat itse hankkimaan aineistot. Ottaen huomioon, että yksittäinen kirjasto tilaa useita kymmeniä aineistoja, on työkustannusten lopullinen ero huomattava.

Esimerkiksi Yliopisto tilasi vuonna 2008 66 aineistoa, joten kokonaisuudessaan hajautettuun hankintaan siirtyminen tarkoittaisi 125.4 lisätyötuntia. Ammattikorkeakoulu puolestaan tilasi 33 aineistoa, mikä tarkoittaisi 62.7 lisätyötuntia hajautetun hankinnan mallissa. Tuloksiin tulee suhtautua tietyllä varauksella, sillä mukana tutkimuksessa on ollut vain kaksi case-kirjastoa ja aineistokohtaisia eroja työtuntimäärässä ei ole pystytty ottamaan huomioon.

Alla oleva Taulukko 6 esittää työkustannuksen per aineisto euromääräisenä kahdessa vaihtoehtoisessa hankintamallissa. Keskitetty hankinta tuottaa lisätyökustannuksia 266 €⁷ per aineisto, koska siihen vaaditaan sekä FinELib:n että asiakkaan työaikaa. On otettava kuitenkin huomioon monet immateriaalivaikutukset (konsortiomallin laadulliset hyödyt), joiden euromääräistä vaikutusta ei pystytä tarkkaan vertailemaan.

Taulukko 6: Hankintamallien työkustannukset: Sarake (1) kertoo keskitetyn hankinnan aineistokohtaisen työkustannuksen jaettuna tilaajamäärän mediaanilla (7), johon on lisätty case-kirjaston tekemän työn kustannus (321 € + 517 € = 838 €). Sarakkeessa (2) on esitetty vaihtoehtoinen keskitetyn hankinnan tulos, jossa aineistokohtainen työkustannus on jaettu tilaajamäärän moodilla (4), ja tähän on lisätty case-kirjaston tekemän työn kustannus (562 € + 517 € = 1079€).

	(1)	(2)
Toimintamalli	Työkustannus (€)	Työkustannus (€)
Hajautettu	572	572
Keskitetty	838	1079

Taulukko 7 esittää keskitetystä hankinnasta aiheutuvat lisäkustannukset asiakkaan tilaaman aineistomäärän vaihdeltaessa. Yliopiston tilaama 66 aineistoa tarkoittaa 17 556 € (66 x 266 €) lisäkustannusta. Ammattikorkeakoulun tilaama 33 aineistoa puolestaan 8 778 € (33 x 266€) lisäkustannusta.

Taulukko 7: Keskitetyn mallin lisäkustannus aineistojen määrän vaihdeltaessa (aineistojen määrä x lisäkustannus 266 €).

Aineistojen määrä	Lisäkustannus (€)
10	2 660
20	5 320
33	8 778
50	13 300
66	17 556
100	26 600

⁷ 838 € - 572 € = 266 €

2.3 Immateriaalivaikutukset ja -aiheuttajat

Taloudellisten mittarien (työ- ja hankintakustannukset) lisäksi projektin tavoitteena oli tutkia immateriaalisia vaikutuksia. Kyseisiä vaikutuksia on vaikea mitata rahamääräisesti ja näin ollen objektiivisten arvioiden tekeminen immateriaalivaikutuksista on hyvin haastavaa. Siitä huolimatta immateriaalisia vaikutuksia haluttiin tutkia, koska niiden koettiin olevan taloudellisten etujen lisäksi merkittävä osa konsortiomallin hyötyjä. Immateriaalivaikutusten hyödyt perustuvat kuitenkin lähinnä subjektiiviseen käsitykseen eikä kyseisiä vaikutuksia ollut kattavasti määritelty tai arvioitu aikaisemmin. On huomattava, että konsortiomallissa syntyvät immateriaalivaikutukset eivät ole ainoastaan positiivisia. Yksittäisen asiakaskirjaston näkökulmasta konsortiomallista saattaa seurata myös negatiivisia vaikutuksia.

Immateriaalivaikutukset voidaan jakaa niin sanottuihin *aiheuttajiin* ja niitä seuraaviin konkreettisiin hyötyihin tai haittoihin (itse *vaikutukset*). Esimerkiksi FinELib:iin keskittynyt asiantuntemus on aiheuttaja ja sen vaikutuksena voi syntyä esimerkiksi työaika säästöjä tai parempia sopimus- ja käyttöehtoja. Aiheuttajien ja vaikutusten joukossa saattaa olla asioita, joita voidaan kyllä mitata rahassa, kuten kustannukset, mutta joille ei tässä yhteydessä pystytä määrittämään taloudellista arvoa.

2.3.1 Immateriaalivaikutusten kartoittaminen ja arvioiminen

Immateriaalivaikutusten kartoittaminen ja arvioiminen päätettiin toteuttaa yhdessä case-kirjastojen kanssa, jotta saataisiin mahdollisimman objektiivinen ja kattava näkemys konsortiomallin hyödyistä sekä haitoista. Käytännössä vaikutusten selvitys eteni seuraavasti. Ensin sekä FinELib että molemmat case-kirjastot listasivat sekä immateriaalivaikutuksia että niiden aiheuttajia. Case-kirjastojen ohjeistuksessa korostettiin sitä, että immateriaalivaikutukset voivat olla myös negatiivisia. Tällä pyrittiin siihen, että konsortiomallin haittapuoletkin tulisivat esille (taustalla oli ajatus siitä, että FinELib:n on ehkä vaikea tunnistaa negatiivisia vaikutuksia). Tämän jälkeen listauksen perusteella koottiin yksi taulukko, josta poistettiin samaa tarkoittavat tai useampaan kertaan esiinnousseet aiheuttajat ja vaikutukset. Jäljelle jäi 20 aiheuttajaa ja 10 vaikutusta (taulukko löytyy Liitteestä 4).

Seuraavassa vaiheessa valmis taulukko eli immateriaalimalli lähetettiin FinELib:lle ja case-kirjastoille pisteytettäväksi. Pisteytyksen aluksi vastaajia pyydettiin arvioimaan se, kuinka tärkeäksi he kokevat kunkin immateriaalivaikutuksen (asteikolla 1 - 5⁸). Näin saatiin painoarvot vaikutuksille (immateriaalisille hyödyille ja haitoille). Seuraavaksi vastaajia pyydettiin arvioimaan kunkin aiheuttajan yhteys kuhunkin vaikutukseen (asteikolla -2 - +2⁹), jolloin saatiin selville aiheuttajien ja vaikutusten välinen yhteys. Käytetty asteikko ottaa täten huomioon, että yhteys voi olla myös negatiivinen. Näiden kahden arviointivaiheen perusteella malli laski pisteytyksen tulokset siten, että kunkin aiheuttajan ja vaikutuksen välinen yhteys (*seuraus-aiheuttaja-suhdepiste*) kerrottiin vaikutuksen painoarvolla. Tärkeystä kertovaksi lopputulokseksi muodostuu summa kunkin aiheuttajan yhteydestä kymmeneen eri vaikutukseen (Liite 4 selventää asiaa). Lopputuloksena oli FinELib:n¹⁰ ja molempien case-kirjastojen arvio siitä, mitkä aiheuttajat koettiin hyödyllisimmiksi ja mitkä haitallisimmiksi. Pisteytyksen tulokset on esitetty seuraavissa kappaleissa.

⁸ 1 = ei lainkaan tärkeä, 2 = ei tärkeä, 3 = neutraali, 4 = jonkin verran tärkeä ja 5 = hyvin tärkeä

⁹ -2 = hyvin negatiivinen vaikutus, -1 = negatiivinen vaikutus, 0 = neutraali vaikutus, 1 = positiivinen vaikutus ja 2 = hyvin positiivinen vaikutus

¹⁰ FinELib:n osalta pisteytyksen teki neljä henkilöä, mikä tietenkin parantaa arvion luotettavuutta. Analyysissä on käytetty keskiarvolukuja näistä neljästä vastauksesta

2.3.2 Immateriaalivaikutusten tärkeys

Immateriaalivaikutuksia listattiin selvityksessä yhteensä kymmenen kappaletta ja vastaajat arvioivat, kuinka tärkeäksi he kokevat kunkin vaikutuksen (asteikolla 1 - 5). Vastauksen antoivat molemmat case-kirjastot sekä neljä FinELib:n työntekijää. FinELib:n tuloksista on laskettu keskiarvo henkilöiden vastauksista. Alla oleva Taulukko 8 esittää tulokset immateriaalivaikutusten tärkeyden arvioinnista.

Taulukko 8: Immateriaalivaikutusten tärkeyden pisteytys asteikolla 1-5.

	Kustannukset (säästö)	Työaika (säästö)	Aineistojen sopimus / käyttöehdot	Aineistojen käyttönsaannin nopeus	Saadaan käyttöön kaikki halutut aineistot	Saadaan pääsy laajempaan aineistoon	Aineistonhankinnan helppous	Kirjastojen asiantuntemus ja hankintaosaaminen lisääntyvät	Saadaan apua ongelmatilanteissa	Aineistohankinnan jatkuvuus ja varmuus
FinELib keskiarvo	5	4,75	4,5	2,5	2,5	3,5	3,5	2,75	3,75	3,75
Yliopisto	5	4	4	3	3	3	4	2	4	3
Ammattikorkeakoulu	5	5	5	4	5	4	4	3	4	4
Keskiarvo	5,0	4,6	4,5	3,2	3,5	3,5	3,8	2,6	3,9	3,6
Tärkeysjärjestys	1	2	3	9	7	7	5	10	4	6

Taulukko osoittaa, että yksimielisesti tärkeimmäksi immateriaalivaikutukseksi koetaan kustannussäästöt. Immateriaalihyötyjen ja -haittojen kohdalla kysymyksessä ovat kustannussäästöt, jotka johtuvat konsortiomallin laadullisista tekijöistä ja joiden tarkkaa euromääräistä arvoa ei voida määrittää.

Vähiten tärkeäksi kaikista vaikutuksista osoittautui selvityksen perusteella ”Kirjastojen asiantuntemus ja hankintaosaaminen lisääntyvät”. Kaikki muut vaikutukset arvioitiin käytetyllä asteikolla vähintään neutraaleiksi (keskiarvo 3 tai enemmän). Kustannussäästöjen lisäksi vaikutusten ”Työaika” ja ”Aineistojen sopimus- ja käyttöehdot” arvioitiin olevan merkittävimpiä.

FinELib:n ja case-kirjastojen välillä ei painoarvojen määrittelyssä ollut suuria eroja. Alla oleva Taulukko 9 havainnollistaa FinELib:n ja case-kirjastojen välisiä näkemuseroja.

Taulukko 9: Ero painoarvojen määrittelyssä FinELib:n ja case-kirjastojen (keskiarvo) välillä. ”+” tarkoittaa, että FinELib kokee kyseisen vaikutuksen tärkeämmäksi kuin case-kirjastot, ja ”-” tarkoittaa, että FinELib kokee kyseisen vaikutuksen vähemmän tärkeäksi kuin case-kirjastot.

Kustannukset (säästö)	Työaika (säästö)	Aineistojen sopimus / käyttöehdot	Aineistojen käyttönsaannin nopeus	Saadaan käyttöön kaikki halutut aineistot	Saadaan pääsy laajempaan aineistoon	Aineistonhankinnan helppous	Kirjastojen asiantuntemus ja hankintaosaaminen lisääntyvät	Saadaan apua ongelmatilanteissa	Aineistohankinnan jatkuvuus ja varmuus
ei eroa	+	ei eroa	-	-	ei eroa	-	+	-	+

2.3.3 Immateriaalivaikutusten tärkeys

FinELib ja case-kirjastot arvioivat mallin avulla myös immateriaalivaikutusten yhteyttä immateriaalivaikutuksiin. Aiheuttajien ja vaikutusten välinen yhteys selvitettiin pisteytysasteikolla -2 - +2. Liitteessä 4 on havainnollistettu pisteytysprosessia. Aiheuttajan tärkeydestä kertovaksi lopputulokseksi muodostuu summa kunkin aiheuttajan yhteydestä kymmeneen eri vaikutukseen.

Taulukon pisteyttivät neljä FinELib:n edustajaa, sekä molemmat case-kirjastot. Liitteestä 5 selviää pisteytyksen lopputulokset FinELib:n ja case-kirjastojen keskiarvona, sekä erikseen. Liitteestä 6 selviää tarkemmin vastaajien antamat pistemäärät aiheuttaja-vaikutus-yhteyksille.

Alla oleva Taulukko 10 esittää vastaajittain (Yliopisto, Ammattikorkeakoulu, FinELib) aiheuttajien loppusummien pistemäärät, sekä pisteytysten mukaisen tärkeysjärjestyksen. Taulukossa on erikseen määritelty myös case-kirjastojen keskiarvo, sekä kaikkien kolmen tahon (Yliopisto, Ammattikorkeakoulu, FinELib) keskiarvo.

Taulukko 10: Immateriaalivaikutusten aiheuttajien pistearvojen loppusummat FinELib:n ja case-kirjastojen pisteyttäminä. Pistemäärän jälkeen sulussa on tärkeysjärjestys, jossa korkeimman pistemäärän saanut aiheuttaja on sijalla 1 (korostettuina tärkeimmät aiheuttajat kunkin vastaajan mielestä).

”+” tarkoittaa, että FinELib kokee kyseisen aiheuttajan tärkeämmäksi kuin case-kirjastot (keskiarvo), ja ”-” tarkoittaa, että FinELib kokee kyseisen aiheuttajan vähemmän tärkeäksi kuin case-kirjastot (keskiarvo).

	Aineistojen hankintaprosessi - ilmoittautumiset ja tilaaminen hoidetaan keskitetysti	Palveluyksikön asiantuntemus ja hankintaosaaminen	Palveluyksikkö tekee aineistojen kilpailutuksen keskitetysti	Palveluyksikkö hoitaa aineistojen hinta- ja sopimusneuvottelut ja tekee tarjoukset	Palveluyksikkö tekee yhteenvetot aineistojen käyttöehdoista	Palveluyksikkö järjestää aineistoista koekäyttöä ja konsortio testaa aineistoja	Palveluyksikkö järjestää aineistokoulutuksia, muita koulutuksia ja seminaareja konsortion jäsenille	Palveluyksikkö hoitaa aineistolaskutuksen keskitetysti	Palveluyksikkö hoitaa aineiston käyttökatkokset tms. ongelmat	Palveluyksikkö kerää aineistojen käyttötilastoja keskitetysti
Yliopisto	0 (11)	4 (6)	4 (6)	12 (3)	6 (4)	0 (11)	2 (9)	0 (11)	20 (2)	4 (6)
Ammattikorkeakoulu	47 (5)	54 (1)	47 (5)	52 (2)	39 (11)	44 (9)	48 (4)	38 (12)	46 (7)	36 (13)
Case-kirjastojen keskiarvo	23,5 (8)	29 (4)	25,5 (5)	32 (3)	22,5 (9)	22 (10)	25 (6)	19 (14)	33 (1)	20 (13)
FinELib	29,5 (3)	48 (1)	27,8 (5)	45,5 (2)	26,8 (6)	21,3 (10)	21,3 (10)	18,8 (13)	23,8 (7)	21 (12)
	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+
Keskiarvo (Yliopisto, AMKK, FinELib)	25,5 (7)	35,3 (2)	26,3 (5)	36,5 (1)	23,9 (8)	21,8 (10)	23,8 (9)	18,9 (4)	29,9 (3)	20,3 (13)

	Asiantuntijaryhmät tekevät esitykset uusista neuvoteltavista aineistoista	Päätöksenteko konsortioissa tapahtuu konsortio- ja ohjausryhmässä	Konsortioissa neuvotellaan aineistoista paketteina	Kirjastojen asiantuntemusta ja hankintaosaamista voidaan jakaa konsortion kautta	Aineistojen hallinta tapahtuu Halti-tietokannassa	Konsortio mahdollistaa aineistojen yhteensopivuuden Nelli-portaaliin	Konsortioissa on 4 organisaation minimikokovaatimus per aineisto	Konsortion hinnoittelumallit ovat joustamattomia	Konsortioissa on 4 eri kirjastosektoria erilaisine tarpeineen	Konsortion ja konsortiojäsenien omissa hankinta-aikatauluissa on eroja
Yliopisto	-9 (16)	-4 (15)	2 (9)	6 (4)	21 (1)	0 (11)	-16 (18)	-13 (17)	-16 (18)	-16 (18)
Ammattikorkeakoulu	32 (15)	15 (16)	42 (10)	35 (14)	45 (8)	49 (3)	-7 (17)	-26 (19)	-31 (20)	-8 (18)
Case-kirjastojen keskiarvo	11,5 (15)	5,5 (16)	22 (10)	20,5 (12)	33 (1)	24,5 (7)	-11,5 (17)	-19,5 (19)	-23,5 (20)	-12 (18)
FinELib	8,3 (16)	10,5 (15)	17,3 (14)	21,5 (9)	23,8 (7)	29,5 (3)	3,25 (17)	3 (18)	-1,5 (19)	-12,25 (20)
	-	+	-	+	-	+	+	+	+	-
Keskiarvo (Yliopisto, AMKK, FinELib)	10,4 (15)	7,2 (16)	20,4 (12)	20,8 (11)	29,9 (3)	26,2 (6)	-6,6 (17)	-12 (18)	-16,2 (20)	-12,1 (19)

Kaikkien kolmen vastaajan keskiarvoon perustuen hyödyllisimmäksi aiheuttajaksi arvioitiin ”Palveluyksikkö hoitaa aineistojen hinta- ja sopimusneuvottelut ja tekee tarjoukset”. Suuri positiivinen yhteys tällä koettiin olevan case-kirjastojen puolelta erityisesti työaikaan, aineistojen sopimus- ja käyttöehtoihin sekä aineistohankinnan helppouteen. FinELib:n tulosten perusteella kyseisen aiheuttajan koettiin olevan yhteydessä edellä mainittujen lisäksi kustannussäästöihin sekä kirjastojen asiantuntemukseen ja hankintaosaamisen lisääntymiseen.

Case-kirjastojen keskiarvon mukaan konsortiomallin hyödyllisimpiä aiheuttajia ovat ”Palveluyksikkö hoitaa aineiston käyttökatkokset tms. ongelmat” ja ”Aineistojen hallinta tapahtuu Halti-tietokannassa”. Tämä eroaa FinELib:n tuloksista, sillä vaikka myös FinELib on pisteyttänyt kyseiset aiheuttajat korkealle, ovat ne FinELib:n tuloksissa vasta seitsemännellä sijalla. Case-

kirjastojen mielestä kyseisillä aiheuttajilla on merkittävä yhteys kustannuksiin ja työaikaan, sekä siihen, että apua saadaan ongelmatilanteissa.

Case-kirjastojen keskiarvoon perustuen negatiivisiksi koettiin aiheuttajat ”Konsortiossa on 4 organisaation minimikokovaatimus per aineisto”, ”Konsortion hinnoittelumallit ovat joustamattomia”, ”Konsortiossa on 4 eri kirjastosektoria erilaisine tarpeineen” ja ”Konsortion ja konsortiojäsenten omissa hankinta-aikatauluissa on eroja”. Neljän organisaation minimikokovaatimus per aineisto vaikuttaa erityisesti siihen, etteivät asiakaskirjastot saa kaikkia haluamiansa aineistoja käyttöönsä. Joustamattomat hinnoittelumallit taas vaikuttavat negatiivisesti kustannuksiin. Neljän eri asiakassektorin erilaiset tarpeet puolestaan vaikuttavat case-tulosten perusteella sekä kustannuksiin, sopimus- ja käyttöehtoihin että siihen, ettei kaikkia haluttuja aineistoja saada käyttöön. Hankinta-aikatauluerojen yhteys koettiin olevan tasaisesti hieman negatiivinen lähes kaikkiin vaikutuksiin. Myös FinELib:n puolelta juuri aikataulueroilla koettiin olevan suurin negatiivinen vaikutus.

Case-kirjastojen keskiarvoa ja FinELib:ä vertailtaessa huomataan, että vastaukset noudattelevat toisiaan melko tarkkaan. Esiin voitaisiin nostaa kuitenkin aiheuttajat ”Konsortiossa on 4 organisaation minimikokovaatimus per aineisto” ja ”Konsortion hinnoittelumallit ovat joustamattomia”, jotka FinELib kokee niukasti positiiviseksi, mutta case-kirjastot vahvasti negatiivisiksi. FinELib:n vastausten tarkempi tutkiskelu osoitti kuitenkin, että myös FinELib:n sisällä on runsaasti hajontaa näiden aiheuttajien suhteen, joten selkeitä johtopäätöksiä on vaikea tehdä.

3 Loppupäätelmät

Projektin tavoitteena oli selvittää FinELib:n nykyisen konsortiomallin eli keskitetyn aineistonhankinnan ja lisensioinnin kustannustehokkuus verrattuna hajautetun hankinnan ja lisensioinnin -malliin, jossa asiakaskirjastot itse huolehtisivat aineistohankinnoistaan. Kustannustehokkuutta selvitettiin hankintakustannusten, työkustannusten ja immateriaalisten vaikutusten suhteen. Tässä luvussa on esitetty selvityksen keskeisimmät tulokset sekä selvitystä rajoittavat seikat.

3.1 Hankintakustannukset

Hankintakustannusten osalta tavoitteena oli verrata keskitetyn ja hajautetun mallin välisiä eroja hankintakustannuksissa. Hajautetun mallin hankintakustannuksia selvitettiin case-kirjastojen tekemien hintatiedustelujen avulla. Vertailun perusteella saatiin tietoa siitä, miten yksittäisten aineistojen hinnat eroavat toimintamallien välillä sekä siitä, paljonko hankinta olisi case-kirjastojen osalta kalliimpaa hajautetusti toteutettuna.

Case-kirjastojen saamien hintatietojen perusteella voidaan todeta, että aineistojen hintaerot keskitetyn ja hajautetun hankinnan välillä ovat aineistokohtaisia ja vaihtelevat paljon. Säännönmukaisuuksia hintaeroissa ei näytä olevan (sen suhteen, että erot olisivat suurempia edullisten tai kalliiden aineistojen kohdalla), mutta ainakin edullisempien aineistojen kohdalla hintaerot näyttävät olevan positiivisia (hajautettu kalliimpaa kuin keskitetty) ja pääsääntöisesti varsin suuria. Havainnot ovat samankaltaisia molempien case-kirjastojen osalta.

Kun yksittäisten aineistojen hintaeroista tehtiin yleistys kattamaan koko case-kirjastojen aineistonhankintaa, osoittautui keskitetty malli selvästi edullisemmaksi tavaksi hankkia aineistot. Ammattikorkeakoulun kirjaston kohdalla siirtyminen hajautettuun hankintaan tietäisi 68 % vuotuista nousua kustannuksissa, mikä euroiksi muutettuna tarkoittaa yli 60 000 € lisäkustannuksia. Yliopiston kohdalla hajautettu hankinta olisi puolestaan 82 % kalliimpaa ja vuotuiset lisäkustannukset yli miljoona euroa. Hankintakustannusvertailu siis osoittaa, että konsortiomallista seuraavat kustannussäästöt ovat merkittäviä jo kahden kirjaston tapauksessa, mikä puoltaa konsortiomallin olemassaoloa.

Hankintakustannusvertailun tuloksia pitää kuitenkin tulkita rajoitteiden valossa. Suurin rajoite lienee se, etteivät case-kirjastot saaneet vastauksia hintatiedusteluihin kaikkein kalleimpien aineistojen osalta. Nämä muutamat kalliit aineistot muodostavat merkittävän osan case-kirjastojen hankinnan kokonaiskustannuksesta (etenkin Yliopiston kirjaston kohdalla), joten hintatietojen saaminen niille olisi parantanut vertailun luotettavuutta.

Toinen rajoite liittyy kustantajien case-kirjastoille antamiin hintoihin. Näihin on suhtauduttava varauksellisesti, koska tietoa kustantajien käyttämistä hinnoitteluperusteista ei ole. Lisäksi vertailussa käytettiin kustantajien antamia ensimmäisiä hintoja, joissa kenties olisi ollut vielä neuvotteluvaraa.

Kolmas rajoittava tekijä liittyy erityisesti suurimpiin e-lehtipaketteihin. Konsortion kautta tilatessa case-kirjastot saavat käyttöönsä myös sellaisia e-lehtiä, joita ne eivät välttämättä haluaisi tilata. Konsortion jäsenenä case-kirjastot kuitenkin joutuvat osallistumaan näiden suurten pakettien tilaamiseen, jotta ne saavat käyttöönsä sen osan paketista, jota ne tarvitsevat. Kuvitteellisessa hajautetussa mallissa case-kirjastot luonnollisesti tilaisivat vain tarvitsemiansa aineistoja. Jotta vertailusta olisi tullut mahdollisimman totuudenmukainen, olisi case-kirjastojen pitänyt tiedustella

hintaa sellaisille lehtipaketeille, joihin olisi sisältynyt vain case-kirjastojen tarvitsemia aineistoja. Tarpeellisiksi katsottujen aineistojen selvittäminen olisi kuitenkin vaatinut kyselyjen teettämistä aina tiedekuntatasolle asti, mikä ei ollut mahdollista projektin laajuuden puitteissa.

3.2 Työkustannukset

Työkustannusten osalta tavoitteena oli selvittää ero keskitetyn ja hajautetun hankinnan vaatiman työmäärän välillä sekä vertailla työkustannuksia näissä kahdessa eri toimintamallissa. Selvityksen tuloksena syntyivät toimintamallien vertailukelpoiset tilaaja- ja aineistokohtaiset työkustannukset perustuen arvioon hankinnassa kuluvista työtunneista ja FinELib:n palkkatietojen perusteella laskettuun keskimääräiseen työkustannukseen. Alla oleva taulukko esittää vertailun tulokset (per aineisto), mistä huomataan konsortiohankinnan tuottavan lisäkustannuksia tehdyn työn osalta keskimäärin 266 € per aineisto.

Toimintamalli	Työkustannus (€)
Hajautettu	572
Keskitetty	838

Yllä oleva vertailukelpoinen kustannustieto sallii laajempienkin yleistysten teon. Alla oleva taulukko esittää keskitetystä mallista aiheutuvien lisäkustannusten kasvun tilatun aineistomäärän kasvaessa.

Aineistojen määrä	Lisäkustannus (€)
10	2 660
20	5 320
33	8 778
50	13 300
66	17 556
100	26 600

Esimerkiksi Yliopisto tilaa 66 aineistoa FinELib:n kautta, joiden työkustannus on siis noin 55 308 € (= 66 aineistoa x 838 €). Hajautetussa hankinnassa kustannus olisi noin 17 556 € (66 aineistoa x 266 €) edullisempi. Ammattikorkeakoulun kohdalla hajautettu hankinta olisi työkustannuksiltaan 8 778 € edullisempaa. Yhdistettynä hankintakustannusvertailun tuloksiin on kustannussäästö silti vähäpätöinen, sillä hankintakustannusten osalta hajautettuun malliin siirtyminen tarkoittaisi Yliopiston kohdalla yli miljoonan euron lisäkustannuksia ja Ammattikorkeakoulun kohdalla noin 60 000 euron lisäkustannuksia.

On kuitenkin huomioitava, että FinELib:n työstä laskettu tilaajakohtainen työkustannus per aineisto perustuu arviolle tilaajamäärästä. Tutkimuksessa keskimääräinen työkustannus per aineisto on jaettu tilaajamäärän mediaanilla (7). Mikäli tilaajia on useampia, laskee tilaajakohtainen työkustannus ja päinvastoin.

Tiedot case-kirjastojen työajasta perustuvat ainoastaan kahden eri asiakaskirjaston arvioille, joten tuloksiin tulee siltäkin osin suhtautua varauksella. Tietojen luotettavuutta olisi parantanut, mikäli mukana arvioinnissa olisi ollut useampia kirjastoja.

Tulosten arvioinnin kannalta on huomioitava myös se, että eri aineistot kuluttavat eri tavalla työaikaa, ja aineistokohtaiset erot voivat olla suuriakin. Tulokset perustuvat arviolle keskimääräisestä aineistosta, mutta keskimääräinen aineisto on case-kirjastojen osalta määritelty subjektiivisesti.

Konsortiomalli osoittautui selvityksen perusteella työkustannusten osalta kalliimmaksi toimintamalliksi. Siihen liittyvät silti lukuisat immateriaalihyödyt, jotka perustuvat konsortion asiantuntemukselle ja erikoistumiselle. Näiden immateriaalihyötyjen euromääräistä arvoa on mahdotonta määritellä tarkasti, mutta selvityksessä on niitä arvioitu sanallisesti.

3.3 Yhteenveto työ- ja hankintakustannuksista

Alla oleva taulukko esittää keskitetyn ja hajautetun mallin kustannuserot työ- ja hankintakustannusten osalta sekä niiden perusteella lasketun eron kokonaiskustannuksissa eri toimintamallien välillä.

Kirjasto	Yliopiston kirjasto	Ammattikorkeakoulun kirjasto
(1) Hankintahinnoista aiheutuva lisäkustannus hajautetussa mallissa (€)	1 067 225	61 727
(2) Työajasta seuraava kustannussäästö hajautetussa mallissa (€)	17 556	8 778
(3) Kustannussäästö keskitetyssä mallissa (€) (kohta (1) - kohta (2))	1 049 669 €	52 949 €

Taulukosta nähdään, että tarkasteltaessa case-kirjastojen työ- ja hankintakustannuksia samanaikaisesti ja verrattaessa keskitettyä ja hajautettua toimintamallia, on keskitetty selkeästi kustannustehokkaampi toimintamalli molempien case-kirjastojen kohdalla. Taulukossa esitettyjen euromääräisten kustannustehokkuutta kuvaavien lukujen lisäksi eri toimintamalleja vertailtaessa on huomioitava konsortiomallin immateriaaliset vaikutukset. Seuraavassa kappaleessa on yhteenveto kyseisistä vaikutuksista.

3.4 Immateriaalivaikutukset

Selvityksen tavoitteena oli myös tutkia konsortiomallin immateriaalivaikutuksia, eli toimintamallin hyötyjä ja haittoja, joiden euromääräistä arvoa on mahdotonta arvioida tarkasti. Selvityksen tavoitteena olikin arvioida immateriaalivaikutuksia lähinnä sanallisesti case-kirjastojen ja FinELib:n täyttämän pisteytysmallin pohjalta. Pisteytysmallissa vastaajat määrittivät eri immateriaalivaikutuksille painoarvot ja linkittivät nämä pisteasteikolla vaikutusten aiheuttajiin.

Arvioinnin tuloksena huomattiin, ettei FinELib:n ja case-kirjastojen välillä ollut suuria eroja immateriaalivaikutusten painoarvojen määrittelyssä. Tärkeimmiksi koettiin vaikutus kustannuksiin ja työaikaan, sekä sopimus- ja käyttöehtoihin.

Arvioinnin perusteella case-kirjastot kokivat tärkeimmiksi immateriaalivaikutusten aiheuttajiksi ”Palveluysikkö hoitaa aineiston käyttökatkokset tms. ongelmat” ja ”Aineistojen hallinta tapahtuu Halti-tietokannassa”. FinELib:n tuloksissa kyseiset aiheuttajat olivat vasta seitsemännellä sijalla,

mistä voidaan päätellä että kyseisistä aiheuttajista on enemmän hyötyä asiakkaille kuin mitä FinELib:n puolelta on ajateltu.

Tarkempi analyysi immateriaalivaikutuksista ja niiden aiheuttajista on esitetty raportin osiossa 2.3. Yhteenvedona voidaan kuitenkin vielä mainita, että kaikkien kolmen vastaajan keskiarvoon perustuen hyödyllisin vaikutus koettiin olevan aiheuttajalla ‘Palveluyksikkö hoitaa aineistojen hinta- ja sopimusneuvottelut ja tekee tarjoukset’. Negatiivisin vaikutus koettiin olevan aiheuttajalla ”Konsortiossa on 4 eri kirjastosektoria erilaisine tarpeineen”. Aiheuttajista vain neljä kahdestakymmenestä todettiin negatiiviseksi.

Case-kirjastojen keskiarvon ja FinELib:n tuloksissa ei ollut suuria eroavaisuuksia. Molemmat kokevat suurimman osan immateriaalivaikutusten aiheuttajista erittäin olennaiseksi ja positiiviseksi, joten voidaan todeta, että immateriaalivaikutukset ovat tärkeä osa keskitetyn hankinnan mallia.

3.5 Kehitysehdotuksia

Hankintakustannusten osalta suurin vertailua rajoittava tekijä oli siis se, ettei hintatietoja kaikkein kalleimmille aineistoille saatu. Näin ollen vertailun luotettavuutta parantaisi se, että hintatiedot näillekin aineistoille selvitettäisiin. Hintatietojen saamiseksi kustantajille olisi kenties pitänyt antaa enemmän aikaa hinnoitella aineistot. Lisäksi olisi tarvittu case-kirjastojen puolelta tietoja siitä, mitkä aineistot he todella tilaisivat, mikäli hankkisivat aineistonsa hajautetusti. Tämä tieto olisi muutenkin mielenkiintoinen kun mietitään konsortiomallin laadullisia tekijöitä (vaikuttanee esimerkiksi siihen, kuinka joustavaksi konsortio koetaan). Kaiken kaikkiaan hankintakustannusvertailua voisi kehittää siten, että vertailuun otettaisiin mukaan useampi case-kirjasto ja enemmän aineistoja, jolloin tulosten luotettavuus paranisi. Sama pätee myös työkustannusten vertailuun, joka nyt siis perustuu vain kahden asiakaskirjaston arvioihin.

Immateriaalivaikutusten osalta olisi mielenkiintoista jatkaa selvitystä suuremmalla vastaajajoukolla. Pisteytystaulukkoa voitaisiin muokata yksinkertaisemmaksi ja kevyemmäksi (vähemmän aiheuttajia ja vaikutuksia), ja kysely voitaisiin toteuttaa FinELib:n asiakaskunnalla laajemminkin. Vastaajamäärää nostamalla tulokset olisivat luotettavampia ja niistä voitaisiin tehdä laajempia yhteenvedoja konsortiomallin hyödyistä ja haitoista. Tuloksia voitaisiin käyttää myös toiminnan kehittämisen apuna.

Liitteet

Liite 1: Case-kirjastojen tilaamien aineistojen hinnat sekä aineistojen prosentuaalinen osuus hankinnan kokonaiskustannuksesta.

Ammattikorkeakoulun kirjasto vuoden 2009 luvuilla¹¹

Aineisto	Hinta keskitetysti hankittuna (€)	Aineiston osuus hankinnan kok.kustannuksesta
Aineisto 1	175	0,2 %
Aineisto 2	218	0,2 %
Aineisto 3	345	0,4 %
Aineisto 4	422	0,5 %
Aineisto 5	582	0,6 %
Aineisto 6	870	1,0 %
Aineisto 7	870	1,0 %
Aineisto 8	1 175	1,3 %
Aineisto 9	1 725	1,9 %
Aineisto 10	2 195	2,4 %
Aineisto 11	2 240	2,5 %
Aineisto 12	2 439	2,7 %
Aineisto 13	2 857	3,1 %
Aineisto 14	2 963	3,3 %
Aineisto 15	2 993	3,3 %
Aineisto 16	3 000	3,3 %
Aineisto 17	3 383	3,7 %
Aineisto 18	3 700	4,1 %
Aineisto 19	3 746	4,1 %
Aineisto 20	3 823	4,2 %
Aineisto 21	3 899	4,3 %
Aineisto 22	3 934	4,3 %
Aineisto 23	4 215	4,6 %
Aineisto 24	4 325	4,7 %
Aineisto 25	4 607	5,1 %
Aineisto 26	4 819	5,3 %
Aineisto 27	5 678	6,2 %
Aineisto 28	6 653	7,3 %
Aineisto 29	13 329	14,6 %
Yht. 29 aineistoa	Yht. 91 180 €	Yht. 100 %

¹¹ Vaikka projekti muilta osin käsittelee vuotta 2008, on hankintahintojen kohdalla käytetty vuoden 2009 lukuja. Tämä johtuu siitä, että vastaukset case-kirjastojen hintatiedusteluihin saatiin 2009-luvuissa, jolloin myös FinELib:n osalta oli perusteltua käyttää 2009-lukuja

Yliopiston kirjasto vuoden 2009 luvuilla

Aineisto	Hinta keskitetysti hankittuna (€)	Aineiston osuus hankinnan kok.kustannuksesta
Aineisto 1	196	0,0 %
Aineisto 2	546	0,0 %
Aineisto 3	617	0,0 %
Aineisto 4	763	0,1 %
Aineisto 5	820	0,1 %
Aineisto 6	970	0,1 %
Aineisto 7	1 042	0,1 %
Aineisto 8	1 359	0,1 %
Aineisto 9	1 596	0,1 %
Aineisto 10	1 600	0,1 %
Aineisto 11	1 908	0,1 %
Aineisto 12	1 948	0,1 %
Aineisto 13	1 970	0,2 %
Aineisto 14	2 079	0,2 %
Aineisto 15	2 203	0,2 %
Aineisto 16	2 280	0,2 %
Aineisto 17	2 341	0,2 %
Aineisto 18	2 420	0,2 %
Aineisto 19	2 799	0,2 %
Aineisto 20	2 857	0,2 %
Aineisto 21	3 107	0,2 %
Aineisto 22	3 302	0,3 %
Aineisto 23	3 506	0,3 %
Aineisto 24	3 548	0,3 %
Aineisto 25	3 667	0,3 %
Aineisto 26	3 728	0,3 %
Aineistot 27	3 826	0,3 %
Aineisto 28	3 995	0,3 %
Aineisto 29	4 023	0,3 %
Aineisto 30	4 215	0,3 %
Aineisto 31	4 223	0,3 %
Aineisto 32	4 348	0,3 %
Aineisto 33	5 762	0,4 %
Aineisto 34	6 500	0,5 %
Aineisto 35	6 570	0,5 %
Aineisto 36	8 354	0,6 %
Aineisto 37	8 401	0,6 %
Aineisto 38	8 794	0,7 %
Aineisto 39	9 250	0,7 %
Aineisto 40	10 203	0,8 %
Aineisto 41	15 984	1,2 %
Aineisto 42	17 020	1,3 %
Aineisto 43	18 301	1,4 %
Aineisto 44	19 782	1,5 %
Aineisto 45	19 909	1,5 %
Aineisto 46	37 300	2,9 %
Aineisto 47	48 819	3,8 %
Aineisto 48	54 461	4,2 %
Aineisto 49	73 970	5,7 %
Aineisto 50	92 400	7,1 %
Aineisto 51	109 800	8,4 %
Aineisto 52	650 673	50,0 %
Yht. 52 aineistoa	Yht. 1 300 055 €	Yht. 100 %

Liite 2: Aineistojen hinnat euroissa¹² keskitetysti hankittuina (FinELib:n laskutustiedoista) ja hajautetusti hankittuina (case-kirjastojen hintatiedustelut) sekä hintojen prosentuaaliset erot.

Ammattikorkeakoulun kirjasto 2009-luvuilla

Aineisto	Hinta keskitetysti hankittuna (€)	Hinta hajautetusti hankittuna (€)	%-ero hajautetun ja keskitetyn välillä
Aineisto 3	345	1 314	281 %
Aineisto 7	870	1 045	20 %
Aineisto 10	2 195	5 376	145 %
Aineisto 13	2 857	3 850	35 %
Aineisto 16	3 000	7 800	160 %
Aineisto 19	3 746	5 243	40 %
Aineisto 20	3 823	4 567	19 %
Aineisto 21	3 899	4 378	12 %
Aineisto 23	4 215	4 215	0 %
Aineisto 27	5 678	5 678	0 %
Aineisto 28	6 653	17 978	170 %
Yht. 11 aineistoa			

Yliopiston kirjasto 2009-luvuilla

Aineisto	Hinta keskitetysti hankittuna (€)	Hinta hajautetusti hankittuna (€)	%-ero hajautetun ja keskitetyn välillä
Aineisto 6	970	2 218	129 %
Aineisto 10	1 600	4 160	160 %
Aineisto 15	2 203	4 315	96 %
Aineisto 20	2 857	4 105	44 %
Aineisto 24	3 548	9 588	170 %
Aineisto 27	3 826	4 738	24 %
Aineisto 28	3 995	35 352	785 %
Aineisto 29	4 023	5 243	30 %
Aineisto 30	4 215	4 215	0 %
Aineisto 31	4 223	4 901	16 %
Aineisto 33	5 762	4 424	-23 %
Aineisto 38	8 794	17 042	94 %
Aineisto 41	15 984	31 756	99 %
Yht. 13 aineistoa			

¹² Sellaisten aineistojen kohdalla, joihin case-kirjastot saivat vastauksen muussa valuutassa kuin euroissa, on kurssimuutoksessa käytetty samaan valuuttakurssia mitä FinELib oli käyttänyt laskuttaessaan kyseisestä aineistosta case-kirjastoa. Sellaisten aineistojen kohdalla, joista ei ollut saatavilla vielä vuoden 2009 laskutustietoja euroissa, on kurssimuutoksessa käytetty kyseisen valuutan tiedossa olevien laskutustietojen keskipurssia. Näin hinnoista on saatu vertailukelpoisia

Liite 3: Kvartiili -menetelmän käyttö laskettaessa hintaeroja kuvaavien prosenttilukujen kesiarvoa.

Taulukossa case-kirjastojen hintatiedustelujen perusteella saadut hintaeroja kuvaavat prosenttiluvut on järjestetty suuruusjärjestykseen. Taulukko-ohjelmalla lasketut kvartiilit jakavat aineiston (prosenttiluvut) osiin siten, että alakvartiiliksi tulee luku, jota pienempiä arvoja aineistossa on 25 %, keskimmäiseksi kvartiiliksi luku, jota pienempiä arvoja aineistossa on 50 % ja yläkvartiiliksi luku, jota pienempiä arvoja aineistossa on 75 %. Keskimmäinen kvartiili on siis sama asia kuin mediaani eli aineiston keskimmäinen luku. Lopuksi kvartiileista on otettu keskiarvo, joka tässä tapauksessa siis kuvaa hintaerojen keskiarvoa. Tällä tavalla laskettu keskiarvo eroaa ”perinteisestä” keskiarvosta, koska hintaerojen ääripää jäävät laskelman ulkopuolelle.

Ammattikorkeakoulun kirjasto

Hintaeroja kuvaavat prosenttiluvut	Kvartiilit
0 %	
0 %	
12 %	16 % Alakvartiili
19 %	
20 %	
35 %	35 % Mediaani eli keskimmäinen kvartiili
40 %	
145 %	152 % Yläkvartiili
160 %	
170 %	
281 %	
"Perinteinen" keskiarvo 80 %	68 % Kvartiilien keskiarvo

Yliopiston kirjasto

Hintaeroja kuvaavat prosenttiluvut	Kvartiilit
-23 %	
0 %	
16 %	
24 %	24 % Alakvartiili
30 %	
44 %	
94 %	94 % Mediaani eli keskimmäinen kvartiili
96 %	
99 %	
129 %	129 % Yläkvartiili
160 %	
170 %	
785 %	
"Perinteinen" keskiarvo 125 %	82 % Kvartiilien keskiarvo

Liite 4: Immateriaalivaikutusten pisteytysmalli.

1. Vastaajat arvioivat seuraajien tärkeyden painoarvon asteikolla 1-5 (1 = ei lainkaan tärkeä, 2 = ei tärkeä, 3 = neutraali, 4 = jonkin verran tärkeä ja 5 = hyvin tärkeä)

3. Lopputulos kertoo summan :
 (seurauksen '1' painoarvo x seuraus-aiheuttaja-suhde-piste) + (seurauksen '2' painoarvo x seuraus-aiheuttaja-suhde-piste) + ... + (seurauksen '10' painoarvo x seuraus-aiheuttaja-suhde-piste)

		Seuraajat	1. Kustannukset (säästö)	2. Työaika (säästö)	3. Aineistojen sopimus / käyttöehdot	...	10. Aineistohankinnan jatkuvuus ja varmuus	
Aiheuttajat	Painoarvot (1-5)							Lopputulos
	1. Aineistojen hankintaprosessi - ilmoittautumiset ja tilaaminen hoidetaan keskitetysti	0	0	0	0	0	0	0
	2. Palveluyksikön asiantuntemus ja hankintaosaaminen	0	2. Vastaajat arvioivat '0'-arvojen tilalle seuraus-aiheuttaja-suhde-pisteen asteikolla -2 - +2 (-2 = hyvin negatiivinen vaikutus, -1 = negatiivinen vaikutus, 0 = neutraali vaikutus, 1 = positiivinen vaikutus ja 2 = hyvin positiivinen vaikutus), mikä on kyseisen aiheuttajan ja seuraajan suhde.					0
	3. Palveluyksikkö tekee aineistojen kilpailutuksen keskitetysti	0	0	0	0	0	0	0
	...	0	0	0	0	0	0	0
	20. Konsortion ja konsortiojäsenten omissa hankinta-aikatauluissa on eroja	0	0	0	0	0	0	0

Liite 5: Aiheuttajien tärkeys.

Aiheuttajat	Pisteytyksen lopputulokset				Aiheuttajien tärkeysjärjestys			
	Yliopisto	AMKK	FinELib	Keskiarvo	Yliopisto	AMKK	FinELib	Keskiarvo
Aineistojen hankintaprosessi - ilmoittautumiset ja tilaaminen hoidetaan keskitetysti	0	47	29,5	25,5	11	5	3	7
Palveluyksikön asiantuntemus ja hankintaosaaminen	4	54	48,0	35,3	6	1	1	2
Palveluyksikkö tekee aineistojen kilpailutuksen keskitetysti	4	47	27,8	26,3	6	5	5	5
Palveluyksikkö hoitaa aineistojen hinta- ja sopimusneuvottelut ja tekee tarjoukset	12	52	45,5	36,5	3	2	2	1
Palveluyksikkö tekee yhteenvedot aineistojen käyttöehdoista	6	39	26,8	23,9	4	11	6	8
Palveluyksikkö järjestää aineistoista koekäyttöjä ja konsortio testaa aineistoja	0	44	21,3	21,8	11	9	10	10
Palveluyksikkö järjestää aineistokoulutuksia, muita koulutuksia ja seminaareja konsortion jäsenille	2	48	21,3	23,8	9	4	10	9
Palveluyksikkö hoitaa aineistolaskutuksen keskitetysti	0	38	18,8	18,9	11	12	13	14
Palveluyksikkö hoitaa aineiston käyttökatkokset tms. ongelmat	20	46	23,8	29,9	2	7	7	3
Palveluyksikkö kerää aineistojen käyttötilastoja keskitetysti	4	36	21,0	20,3	6	13	12	13
Asiantuntijaryhmät tekevät esitykset uusista neuvoteltavista aineistoista	-9	32	8,3	10,4	16	15	16	15
Päätöksenteko konsortiossa tapahtuu konsortio- ja ohjausryhmässä	-4	15	10,5	7,2	15	16	15	16
Konsortiossa neuvotellaan aineistoista paketteina	2	42	17,3	20,4	9	10	14	12
Kirjastojen asiantuntemusta ja hankintaosaamista voidaan jakaa konsortion kautta	6	35	21,5	20,8	4	14	9	11
Aineistojen hallinta tapahtuu Halti-tietokannassa	21	45	23,8	29,9	1	8	7	3
Konsortio mahdollistaa aineistojen yhteensopivuuden Nelli-portaaliin	0	49	29,5	26,2	11	3	3	6
Konsortiossa on 4 organisaation minimikokovaatimus per aineisto	-16	-7	3,3	-6,6	18	17	17	17
Konsortion hinnoittelumallit ovat joustamattomia	-13	-26	3,0	-12,0	17	19	18	18
Konsortiossa on 4 eri kirjastosektoria erilaisine tarpeineen	-16	-31	-1,5	-16,2	18	20	19	20
Konsortion ja konsortiojäsenten omissa hankinta-aikatauluissa on eroja	-16	-8	-12,3	-12,1	18	18	20	19

Liite 6: Aiheuttaja-vaikutus yhteyksien pisteytys asteikolla – 2 - +2 vastaajittain.
Yliopiston kirjasto

Tulokset	Kustannukset (säästö)	Työaika (säästö)	Aineistojen sopimus / käyttöehdot	Aineistojen käyttöönsaan-nin nopeus	Saadaan käyttöön kaikki halutut aineistot	Saadaan pääsy laajempaan aineistoon	Aineiston-hankinnan helppous	Kirjastojen asiantuntemus ja hankintaosaaminen lisääntyvät	Saadaan apua ongelmatilanteissa	Aineistohan-kinnan jatku-vuus ja varmuus
Aineistojen hankintaprosessi ilmoittautumiset ja tilaaminen hoidetaan keskitetysti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Palveluysikön asiantuntemus ja hankintaosaaminen	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Palveluysikkö tekee aineistojen kilpailutuksen keskitetysti	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Palveluysikkö hoitaa aineistojen hinta- ja sopimusneuvottelut ja tekee tarjoukset	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0
Palveluysikkö tekee yhteenvedot aineistojen käyttöehdoista	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Palveluysikkö järjestää aineistoista koekäyttöjä ja konsortio testaa aineistoja	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Palveluysikkö järjestää aineistokoulutuksia, muita koulutuksia ja seminaareja konsortion jäsenille	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Palveluysikkö hoitaa aineistolaskutuksen keskitetysti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Palveluysikkö hoitaa aineiston käyttökäytökset tms. ongelmat	1	1	0	0	0	0	1	0	1	1
Palveluysikkö kerää aineistojen käyttötilastoja keskitetysti	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Asiantuntijaryhmät tekevät esitykset uusista neuvoteltavista aineistoista	-1	-1	0	0	0	0	0	0	0	0
Päätöksenteko konsortiossa tapahtuu konsortio- ja ohjausryhmässä	0	-1	0	0	0	0	0	0	0	0
Konsortiossa neuvotellaan aineistoista paketteina	-1	-1	1	0	0	1	1	0	0	0
Kirjastojen asiantuntemusta ja hankintaosaamista voidaan jakaa konsortion kautta	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Aineistojen hallinta tapahtuu Halti-tietokannassa	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0
Konsortio mahdollistaa aineistojen yhteensopivuuden Nelli-portaaliin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Konsortiossa on 4 organisaation minimikovaatimus per aineisto	-1	-1	0	0	-1	0	-1	0	0	0
Konsortion hinnoittelumallit ovat joustamattomia	-1	-1	-1	0	0	0	0	0	0	0
Konsortiossa on 4 eri kirjastosektoria erilaisine tarpeineen	-1	-1	-1	0	-1	0	0	0	0	0
Konsortion ja konsortiojäsenten omissa hankinta-aikatauluissa on eroja	-1	-1	-1	-1	0	0	0	0	0	0

Ammattikorkeakoulun kirjasto

Tulokset	Kustannukset (säästö)	Työaika (säästö)	Aineistojen sopimus / käyttöehdot	Aineistojen käyttöönsaan-nin nopeus	Saadaan käyttöön kaikki halutut aineistot	Saadaan pääsy laajempaan aineistoon	Aineiston-hankinnan helppous	Kirjastojen asiantuntemus ja hankintaosaaminen lisääntyvät	Saadaan apua ongelma-tilanteissa	Aineistohan-kinnan jatku-vuus ja varmuus
Aineistojen hankintaprosessi ilmoittautumiset ja tilaaminen hoidetaan keskitetysti	2	2	2	-1	0	1	2	-1	1	2
Palveluysikön asiantuntemus ja hankintaosaaminen	2	2	2	0	0	1	2	0	1	2
Palveluysikkö tekee aineistojen kilpailutuksen keskitetysti	2	2	2	-1	0	1	2	-1	1	2
Palveluysikkö hoitaa aineistojen hinta- ja sopimusneuvottelut ja tekee tarjoukset	2	2	2	-1	1	1	2	-1	1	2
Palveluysikkö tekee yhteenvedot aineistojen käyttöehdoista	2	2	2	-1	0	0	2	-1	1	1
Palveluysikkö järjestää aineistoista koekäyttöjä ja konsortio testaa aineistoja	2	2	2	-1	1	1	2	-1	1	0
Palveluysikkö järjestää aineistokoulutuksia, muita koulutuksia ja seminaareja konsortion jäsenille	2	2	2	0	0	0	1	2	1	1
Palveluysikkö hoitaa aineistolaskutuksen keskitetysti	2	2	2	0	0	0	1	0	0	1
Palveluysikkö hoitaa aineiston käyttökäytökset tms. ongelmat	2	2	2	1	0	0	1	0	2	0
Palveluysikkö kerää aineistojen käyttötilastoja keskitetysti	2	2	1	0	0	0	1	1	0	1
Asiantuntijaryhmät tekevät esitykset uusista neuvoteltavista aineistoista	2	2	2	-1	-1	1	1	1	0	0
Päätöksenteko konsortiossa tapahtuu konsortio- ja ohjausryhmässä	1	1	1	-1	-1	1	1	-1	0	1
Konsortiossa neuvotellaan aineistoista paketteina	2	2	2	0	0	1	1	0	0	1
Kirjastojen asiantuntemusta ja hankintaosaamista voidaan jakaa konsortion kautta	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Aineistojen hallinta tapahtuu Halti-tietokannassa	2	2	2	0	0	0	1	1	1	1
Konsortio mahdollistaa aineistojen yhteensopivuuden Nelli-portaaliin	2	2	1	1	1	1	1	1	1	0
Konsortiossa on 4 organisaation minimikovaatimus per aineisto	1	1	1	0	-2	-1	-1	0	0	-1
Konsortion hinnoittelumallit ovat joustamattomia	-1	0	0	-1	-1	-1	-1	0	0	-1
Konsortiossa on 4 eri kirjastosektoria erilaisine tarpeineen	-1	0	-1	-1	-1	-1	-1	0	0	-1
Konsortion ja konsortiojäsenten omissa hankinta-aikatauluissa on eroja	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	-1

Case-kirjastojen keskiarvo

Tulokset	Kustannukset (säästö)	Työaika (säästö)	Aineistojen sopimus / käyttöehdot	Aineistojen käyttöönsaaminen nopeus	Saadaan käyttöön kaikki halutut aineistot	Saadaan pääsy laajempaan aineistoon	Aineistonhankinnan helppous	Kirjastojen asiantuntemus ja hankintaosaaminen lisääntyvät	Saadaan apua ongelmatilanteissa	Aineistohankinnan jatkuvuus ja varmuus
Aineistojen hankintaprosessi - ilmoittautumiset ja tilaaminen hoidetaan keskitetysti	1	1	1	-0,5	0	0,5	1	-0,5	0,5	1
Palveluyksikön asiantuntemus ja hankintaosaaminen	1	1	1,5	0	0	0,5	1	0	0,5	1
Palveluyksikkö tekee aineistojen kilpailutuksen keskitetysti	1	1	1,5	-0,5	0	0,5	1	-0,5	0,5	1
Palveluyksikkö hoitaa aineistojen hinta- ja sopimusneuvottelut ja tekee tarjoukset	1	1,5	1,5	-0,5	0,5	0,5	1,5	-0,5	0,5	1
Palveluyksikkö tekee yhteenvedot aineistojen käyttöehdoista	1	1,5	1	-0,5	0	0	1	0	0,5	0,5
Palveluyksikkö järjestää aineistoista koekäyttöjä ja konsortio testaa aineistoja	1	1	1	-0,5	0,5	0,5	1	-0,5	0,5	0
Palveluyksikkö järjestää aineistokoulutuksia, muita koulutuksia ja seminaareja konsortion jäsenille	1	1	1	0	0	0	0,5	1,5	0,5	0,5
Palveluyksikkö hoitaa aineistolaskutuksen keskitetysti	1	1	1	0	0	0	0,5	0	0	0,5
Palveluyksikkö hoitaa aineiston käyttökatkokset tms. ongelmat	1,5	1,5	1	0,5	0	0	1	0	1,5	0,5
Palveluyksikkö kerää aineistojen käyttötilastoja keskitetysti	1	1,5	0,5	0	0	0	0,5	0,5	0	0,5
Asiantuntijaryhmät tekevät esitykset uusista neuvoteltavista aineistoista	0,5	0,5	1	-0,5	-0,5	0,5	0,5	0,5	0	0
Päätöksenteko konsortiossa tapahtuu konsortio- ja ohjausryhmässä	0,5	0	0,5	-0,5	-0,5	0,5	0,5	-0,5	0	0,5
Konsortiossa neuvotellaan aineistoista paketteina	0,5	0,5	1,5	0	0	1	1	0	0	0,5
Kirjastojen asiantuntemusta ja hankintaosaamista voidaan jakaa konsortion kautta	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	1	0,5	0
Aineistojen hallinta tapahtuu Halti-tietokannassa	1,5	1,5	1,5	0	0	0	1	0,5	1	0,5
Konsortio mahdollistaa aineistojen yhteensopivuuden Nelli-portaaliin	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0
Konsortiossa on 4 organisaation minimikovaatimus per aineisto	0	0	0,5	0	-1,5	-0,5	-1	0	0	-0,5
Konsortion hinnoittelumallit ovat joustamattomia	-1	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	0	0	-0,5
Konsortiossa on 4 eri kirjastosektoria erilaisine tarpeineen	-1	-0,5	-1	-0,5	-1	-0,5	-0,5	0	0	-0,5
Konsortion ja konsortiojäsenten omassa hankinta-aikatauluissa on eroja	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	0	0	-0,5	0	0	-0,5

FinELib

Tulokset	Kustannukset (säästö)	Työaika (säästö)	Aineistojen sopimus / käyttöehdot	Aineistojen käyttöön saaminen nopeus	Saadaan käyttöön kaikki halutut aineistot	Saadaan pääsy laajempaan aineistoon	Aineiston-hankinnan helppous	Kirjastojen asiantuntemus ja hankintaosaaminen lisääntyvät	Saadaan apua ongelmatilanteissa	Aineistohankinnan jatkuvuus ja varmuus
Aineistojen hankintaprosessi - ilmoittautumiset ja tilaaminen hoidetaan keskitetysti	1,75	1,5	1,25	-1,25	-0,25	1,25	1,25	0,75	1	1
Palveluyksikön asiantuntemus ja hankintaosaaminen	1,75	2	2	0,5	0,75	1,25	1,5	1,25	1,75	1,75
Palveluyksikkö tekee aineistojen kilpailutuksen keskitetysti	1,25	1,75	1,5	-0,5	0,25	0,75	1,75	0,25	0,25	0,5
Palveluyksikkö hoitaa aineistojen hinta- ja sopimusneuvottelut ja tekee tarjoukset	2	2	2	-1	0,5	1,25	1,75	2	0,5	1,5
Palveluyksikkö tekee yhteenvedot aineistojen käyttöehdoista	1	1,75	1,25	0,25	0	0	1,5	0,75	0,75	0,5
Palveluyksikkö järjestää aineistoista koekäyttöjä ja konsortio testaa aineistoja	0,5	1	0,25	0	0,5	0,5	0,75	1	2,25	0
Palveluyksikkö järjestää aineistokoulutuksia, muita koulutuksia ja seminaareja konsortion jäsenille	0,75	1	0,75	0	0	0	0,75	2	0,75	0,5
Palveluyksikkö hoitaa aineistolaskutuksen keskitetysti	1	1,25	0	0,25	0	0	1,5	0	0,5	0,75
Palveluyksikkö hoitaa aineiston käyttökatkokset tms. ongelmat	0,75	1,25	0,25	0,75	0	0	1,25	0,5	1,75	0,75
Palveluyksikkö kerää aineistojen käyttötilastoja keskitetysti	0,75	1,5	0,25	0,25	0	0,25	1	0,5	0,5	0,75
Asiantuntijaryhmät tekevät esitykset uusista neuvoteltavista aineistoista	0,5	0,75	0,25	-1,5	-1	0	1	1	0,25	0,5
Päätöksenteko konsortiossa tapahtuu konsortio- ja ohjausryhmässä	1,25	0,25	0,5	-0,75	-0,75	-0,25	0	0,5	0,25	0,75
Konsortiossa neuvotellaan aineistoista paketteina	1,25	0,75	0,5	-1	-0,5	2	1	0,25	0	0
Kirjastojen asiantuntemusta ja hankintaosaamista voidaan jakaa konsortion kautta	0,75	0,75	0,5	-0,25	0,5	0,75	0,5	1,75	0,75	0,75
Aineistojen hallinta tapahtuu Halti-tietokannassa	1	1,5	0,5	0,25	0	0	1,75	0,5	0,5	0,75
Konsortio mahdollistaa aineistojen yhteensopivuuden Nelli-portaaliin	1	1,75	0,75	0,75	0,5	0,5	1,5	0,25	1	0,75
Konsortiossa on 4 organisaation minimikovaatimus per aineisto	1,25	0,75	0,25	-0,75	-0,75	-0,25	-0,5	0	0	-0,5
Konsortion hinnoittelumallit ovat joustamattomia	0,25	0,5	-0,25	-0,25	-0,25	-0,25	0	0	0	-0,25
Konsortiossa on 4 eri kirjastoaluetta erilaisine tarpeineen	0	-0,75	-0,5	-0,75	-0,75	1	-1	1	0,25	0
Konsortion ja konsortiojäsenten omissa hankinta-aikatauluissa on eroja	-0,5	-0,75	0	-2	-1	-0,25	-1,25	0,25	0	-0,5

Verkkoaineistojen keskitetyn lisensioinnin uusien toimintamallien kehittäminen

Sisällys

- 1 Keskitetyn lisensioinnin rakenteellisen muutoshankkeen tausta
- 2 Lisensioinnin muutostarpeita kartoittaneen kyselyn tulokset
- 3 Ensimmäisen vaiheen kehittämiskohteet
- 4 Pilotit
- 5 Muut kehittämiskohteet
- 6 Yhteenveto

1. Keskitetyn lisensioinnin rakenteellisen muutoshankkeen tausta

Korkeakouluverkon rakennemuutos vaikuttaa sekä tietojärjestelmien ylläpitoon että verkkoaineiston hankintaan. Tällä hetkellä Kansallinen elektroninen kirjasto FinELib lisensoi verkkoaineistot koko jäsenorganisaation käyttöön. Kesällä 2008 kirjastoille tehdyn verkkokyselyn perusteella kirjastot toivovat mahdollisuutta mm. hankkia verkkoaineistoja nykyistä pienemmille käyttäjäryhmille (esim. tiedekunnille, koulutusaloille tai tutkijaryhmille), uusille käyttäjäryhmille sekä ryhmille, joissa on jäseniä useista organisaatioista.

Kyselyn tulokset vahvistivat sen, että FinELibin jäsenorganisaatiot toivovat nykyistä räätälöidymmää aineistohankintaa. Kyselyn tuloksia hyödynnetään pyrittäessä laatimaan FinELib-konsortiolle uusia lisensioinnin toimintamalleja ja kun määritetään keskitetyn ja paikallisen hankinnan työnjako. Lisensioinnin toimintamallien määrittely on osa opetusministeriön asettamaa Rakenteellisen kehittämisen hanketta.

2. Lisensioinnin muutostarpeita kartoittaneen kyselyn tulokset

Verkkokysely FinELib-konsortion jäsenorganisaatioille toimintaympäristön muutoksista toteutettiin 2.6.–31.8.2008. Kyselyllä selvitettiin, mitä toimintaympäristön muutoksia kirjastot pitävät e-aineistohankinnan kannalta tärkeimpinä ja miten lisensiointia tulisi muuttaa, jotta se palvelisi paremmin kirjastojen kehysorganisaatioiden käyttäjiä. Kyselyllä selvitettiin myös kirjastojen näkemyksiä e-aineistohankinnan valtakunnallisesta työnjaosta.

Kyselyyn tuli määräaikaan mennessä 78 vastausta; 18 ammattikorkeakoulusta, 16 yliopistosta, 14 tutkimuslaitoksesta sekä 27 yleisestä kirjastosta.

Kirjastoilta tiedusteltiin, mitä uusia käyttäjäryhmiä konsortion jäsenten mielestä tulisi ottaa FinELib-aineistohankinnan piiriin. Ammattikorkeakouluista useimmat toivoivat lisensioinnin laajentamista aikuis- ja täydennyskoulutukseen ja keskussairaaloihin jotka eivät vielä ole FinELibin jäseniä. Tutkimuslaitosten ja yliopistojen vastauksissa toivottiin eniten koko Suomen kattavia kansallisia lisenssejä, yliopistokirjastot toivoivat lisäksi laajennusta aikuis- ja täydennyskoulutukseen ja ulkomaisen tilauskoulutukseen. Yleiset kirjastot toivoivat eniten lisensioinnin laajentamista toiselle asteelle, mm. lukioihin ja ammattiopistoihin. Yleisten

kirjastojen lisenssien tulisi ulottua kaikkiin kaupungin yhteistyöorganisaatioihin. Organisaatioiden käynnissä tai suunnitteilla olevista yhteistyömuodoista nousivat eniten esille organisaatioiden välinen opetus, tutkimusryhmät ja yhteiset kirjastot.

Kirjastoilta kysyttiin myös mille osaorganisaatioille FinELibin tulisi neuvotella lisenssejä. Yliopistoissa eniten kannatusta saivat schoolit, kampukset ja tiedekunnat, tutkimuslaitoksissa tutkimusryhmät, ammattikorkeakouluissa koulutusalat. Yleisten kirjastojen vastauksissa ei lisensointia osa-organisaatioille pidetty tärkeänä. Yliopistot ja ammattikorkeakoulut tarvitsevat lisenssejä sekä koko organisaatiolle että osa-organisaatioille.

Kyselyssä selvitettiin, onko organisaatioilla valmiuksia rajata käyttö nykyistä pienemmille käyttäjäryhmille ja tarvitaanko organisaatioissa lisenssejä sekä koko organisaatiolle että osaorganisaatioille. Yliopistovastaajat ilmoittivat valmiuksia rajaamiselle olevan, ammattikorkeakouluvastaajista hieman yli puolet ilmoitti pystyvänsä rajaamaan käytön. Yliopisto- ja ammattikorkeakouluvastaajista valtaosa ilmoitti tarvitsevansa lisenssejä sekä koko organisaatiolle että osaorganisaatiolle. Tutkimuslaitos- ja yleisten kirjastojen vastauksissa noin puolet ilmoitti tarvitsevansa lisenssejä koko organisaatiolle ja osaorganisaatiolle.

Kyselyyn vastanneet organisaatiot toivoivat, että lisenssit sallisivat kaupalliseen käyttöön liittyen erityisesti voittoa tavoittelevan tai yrityksille suunnatun tietopalvelun ja kaukopalvelun sekä maksullisen koulutuksen ulkomailla.

Suurin ongelma erityisesti pienissä tutkimuslaitosten kirjastoissa on aineistomaksujen suuruus. Kansalliset lisenssit (koko maan korkeakouluja ja tutkimuslaitoksia koskevat sopimukset tai jonkin tieteenalan kattavat lisenssit) voisivat ratkaista tämän ongelman. Tällöin esim. kaikki lääke- ja terveystieteellinen aineisto olisi kaikkien sitä tarvitsevien käytössä riippumatta siitä, missä laitoksessa tutkija työskentelee. Kansallisia lisenssejä tarvittaisiin palautteen mukaan aina kun on kyseessä yleisiä, kansalaisia palvelevista tietoresursseista. Islannin mallin mukaisia kansallisia lisenssejä toivottiin saatavan myös Suomeen. Kaksikielisessä maassa myös ruotsinkieliset palvelut on huomioitava lisenssejä hankittaessa.

Kirstyneen määrärahatilanteen vuoksi hankinnat joudutaan kohdentamaan aineistoihin, jotka ovat todella tarpeen eli ovat tarkkaan rajattu esim. tutkimuslaitoksen omille tietoalueille. Suurten lehtipakettien sijaan toivottiin, että voitaisiin saada tarkoin määritelty aiheenmukainen osa lehdistä, joka vastaa oman organisaation tutkimusalueita. Toinen seikka, jonka arveltiin voivan vaikuttaa hintoihin, on käyttöön perustuva hinnoittelu. Aineistojen käyttöön perustuvaa hinnoittelua pidettiin joissakin vastauksissa ainoana oikeudenmukaisena hinnoitteluperusteena.

Yleisiltä kirjastoilta saadussa avoimessa palautteessa esiin nousi se, että FinELib ei nykymuotoisena kovin hyvin palvele yleisiä kirjastoja. Yleiset kirjastot tarvitsevat kokoelmiinsa kotimaisia e-aineistoja suomen kielellä, arkipäiväisistä aiheista ja kansantajuisesti. Tällaisia aineistoja ei ole FinELibin kautta lisensoitavissa, koska FinELib on keskittynyt lisensoimaan tietoaaineistoja, ja toisaalta suomenkielistä kokotekstiaaineistoa on ylipäättään vielä verrattain vähän saatavilla.

Kyselyn vastausten perusteella FinELib-palveluyksikön toivotaan hoitavan suurten palvelu- ja aineistokokonaisuuksien neuvottelut, kilpailutukset, sopimusten hallinnoinnin, aineistotilastot ja sopimukseen liittyvien riskien hallintaa. Lisäksi palveluyksikön tulisi selvittää uusissa toimintamalleissa sovellettavia lisensoinnin toimintaperiaatteita ja sopimusasioita, edistää aineistojen käyttöön saattamista ja helppokäyttöisyyttä, toimia konsortion edustajana kustantajien/välittäjien suuntaan ja neuvoa kirjastoja edellämainituissa asioissa. Palveluyksikön tulisi myös tukea ja edistää Open Access -julkaisemista.

Vastauksissa tuotiin esille, että pienille kirjastoille keskitetyt palvelut ovat tärkeitä. Lisensointi vaatii yksittäiseltä kirjastolta melko paljon resursointia, mikä on pois muusta kirjojen toiminnasta. Myös kirjastojen paikallista ja alueellista yhteistyötä (esimerkiksi

ammattikorkeakoulu, yliopisto, toinen aste ja yleiset kirjastot) pidettiin kiinnostavana vaihtoehtona. Näissäkin tapauksissa toivottiin myös keskitettyjä lisensiointipalveluja koordinoimaan ja tukemaan lisensiointia. FinELibin lisenssiehdot täyttävät aineistot tulisi lisensoida FinELibin kautta. Jos alkuperäissopimus on neuvoteltu keskitetysti, myös mahdollisuudet laajennuksille tulisi neuvotella jo alkuvaiheessa.

Kun kysyttiin, onko organisaatio valmis maksamaan keskitetyistä palveluista, oli useimpien vastaus kyllä, erityisesti jos tarjotut keskitetyt palvelut vastaavat organisaatioiden tarpeisiin. Keskitettyä rahoitusta kaikille kirjastoille toivottiin, mutta sitä ei pidetty kovin todennäköisenä. Keskitetyllä rahoituksella voitaisiin turvata tasavertaiset palvelut eri paikkakunnilla aineistoja tarvitseville asiakkaille.

Kyselyssä saaduille vastauksille laskettiin painoarvot, jotta sektorikohtaiset toiveet pystyttiin priorisoimaan. Seuraavassa on listattu sektorikohtaiset toiveet.

Yliopistot:

1. Tiedekunnat
2. Yli organisaatorajojen toimivat tutkimusryhmät
3. Yhteiset kirjastot / kirjastolaitokset
4. Yliopisto: kampukset
5. Yli organisaatorajojen tapahtuva opetus
6. Yliopisto: schoolit
7. Aikuiskoulutus (muut kuin avoin yo ja avoin amk)/Täydennyskoulutus

Ammattikorkeakoulut:

1. Koulutusala
2. Aikuiskoulutus (muut kuin avoin yo ja avoin amk)/Täydennyskoulutus sekä Yhteiset kirjastot / kirjastolaitokset
3. Yli organisaatorajojen tapahtuva opetus
4. Tietopalvelu yrityksille
5. Toinen aste kokonaisuudessaan (ml lukiot, ammattiopistot)
6. Keskussairaalat (muut kuin yliopistolliset sairaalat)

Tutkimuslaitokset:

1. Tutkimusryhmät
2. Yli organisaatorajojen toimivat tutkimusryhmät
3. Yhteiset kirjastot / kirjastolaitokset
4. Koko Suomi (kansalliset lisenssit)
5. Kansainväliset tutkimusryhmät
6. Tietopalvelu yrityksille
7. Kaukopalvelu yrityksille

Yleiset kirjastot:

1. Toinen aste kokonaisuudessaan (ml lukiot, ammattiopistot)
2. Yhteiset kirjastot / kirjastolaitokset
3. Aikuiskoulutus (muut kuin avoin yo ja avoin amk)/Täydennyskoulutus
4. Peruskoulut
5. Koko Suomi (kansalliset lisenssit)
6. Kirjastokimpat, jotka ulottuvat usean maakuntakirjastoalueen alueelle
7. Hallintokuntien henkilökunta

3. Ensimmäisen vaiheen kehittämiskohteet

Kirjastoille suunnatussa kyselyssä saatiin useita erilaisia toiveita e-aineistojen lisensoinnin kehittämiseksi. Kirjastojen esittämistä kehittämiskohteista nostettiin esiin viisi keskeistä useita kirjastosektoreita koskevaa osa-aluetta:

- 1 Lisensointi osaorganisaatioille (kampukset/tiedekunnat/schoolit, koulutusalat, tutkimusryhmät)
- 2 Organisaatorajat ylittävä aineistojen käyttö (tutkimusryhmät, opetus)
- 3 Maksullinen koulutus ulkomailla (kaupallinen käyttö)
- 4 Aikuiskoulutus (muut kuin avoin yo ja avoin amk)/Täydennyskoulutus
- 5 Yhteiskirjastot (yhteinen palvelun tuottaja)

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin ensimmäisen vaiheen kehittämiskohteiden nykytilaa, toivottuja muutoksia ja niihin liittyviä haasteita sekä pilotointia.

3.1. Lisensointi osaorganisaatioille

Nykytila

Tällä hetkellä FinELibin kautta lisensoitavat aineistot hankitaan koko organisaation käyttöön (yliopisto, ammattikorkeakoulu, tutkimuslaitos).

Tavoite

Organisaatioilla on taloudellisista syistä painetta lisensoida aineistoja koko organisaation sijasta pienemmille ryhmille (tiedekunta, school, kampus, koulutusala, tutkimusryhmä). Oletettavasti kiinnostus kohdistuu erityisesti tieteenalakohtaisiin aineistoihin. Noin 70 %:ia FinELib-aineistoista voi pitää tieteenalakohtaisina. Monitieteisissä aineistoissa osaorganisaatiolisensseille ei ole luultavasti tarvetta.

Oletettavasti neuvottelupotentiaalia osaorganisaatiolisensseihin olisi erityisesti niissä tieteenalakohtaisissa aineistoissa, joiden hinnoittelu perustuu tieteenalakohtaisen käyttäjämäärän sijasta organisaation koko käyttäjämäärään. Tällaisia FinELib -aineistoja on tällä hetkellä n. 40 eli n. 40 % kaikista tieteenalakohtaisista aineistoista (liite 3). Näitä aineistoja tarkasteltaessa huomataan, että hintataso on usein siinä määrin matala, että osaorganisaatiolisenssillä ei todennäköisesti saavutettaisi merkittäviä säästöjä. Jos hinta ei ole perustunut kokonaiskäyttäjämäärään, vaan johonkin muuhun perusteeseen (esim. lehtitilaukanta), on vaatimus hinnan alentamisesta käyttäjämäärän pienentyessä vaikeampi perustella.

Noin puolessa FinELibin lisensoimista aineistoista hinnoittelu perustuu kokonaan tai osittain koko organisaation potentiaalisten käyttäjien lukumäärään. Muutamissa aineistoissa käytetään tieteenalakohtaista tai opiskelijoiden lukumäärää.

Lehtien tilaukanta on edelleen hinnoittelun pohjana useissa e-lehtipaketeissa. Vuosituhannen vaihteessa tehdyissä sopimuksissa hinta on perustunut painettujen lehtien tilaukantaan. Kokonaan uusissa konsortiohankinnoissa hinnoittelun pohjana on käytetty sekä painetun että e-lehtien tilaukanta. Näin määriteltyihin hintoihin on myöhemminä sopimuskausina lisätty vuosikorotukset. Useimmiten nämä aineistot ovat myös FinELibin kustannustenjakomallissa, jossa organisaatiokohtaiseen hintaan vaikuttavat käyttäjämäärän lisäksi myös käyttötilastot.

Käyttöön perustuva hinnoittelumalli on tällä hetkellä käytössä vain yksittäisissä FinELib-aineistossa (ACS, Science Online). Myös käyttöön perustuvassa hinnoittelussa on haasteita, koska hinnoittelun ennakoimattomuus vaikeuttaa pitkäaikaisten sopimusten tekemistä.

Aineiston hinnoittelu voi perustua myös yhtäaikaisten käyttäjien määrään. Tällöin aineistoa voi käyttää samasta organisaatiosta yhtäaikaisesti tietty maksimimäärä käyttäjiä. Pääsääntöisesti tämä malli on käytössä tieteenalakohtaisissa aineistoissa.

Aineistojen hintaan voivat vaikuttaa myös organisaation tyyppi sekä tilattava aineistopaketti. Muutamissa aineistoissa hinnoittelu perustuu pelkästään tilaavien organisaatioiden lukumäärään.

FinELib-konsortio ei ole hyväksynyt hinnoittelumalliksi ns. site-mallia, jota käytetään erityisesti USAssa. Tässä mallissa organisaatiolla on pohjahinta, johon tulee lisäyksiä sen perusteella, kuinka monta maantieteellisesti erillistä toimipistettä organisaatiolla on. FinELibin periaatteena on ollut, että vaikka organisaatiolla on useita toimipisteitä, niistä ei makseta lisähintaa.

Haasteet

1. Kustantajien / välittäjien halukkuus lisensioida

Ulkomaisilla konsortioilla ei FinELib-palveluyksikön selvityksen perusteella näyttäisi olevan käytössään osaorganisaatiomalleja. Britanniassa JISC tutkii mahdollisuutta kehittää käyttökelpoinen malli. Koska käytössä olevia malleja ei löytynyt, ei ole saatu myöskään tietoa siitä, mikä eri kustantajien/välittäjien suhtautuminen osaorganisaatiolisensiointiin olisi: suostuvatko kaikki kustantajat/välittäjät ylipäätään siihen ja saavutettaisiinko sillä alhaisempia hintoja, tulisiko käyttöehtoihin esim. aineiston edelleen jakelua (mm. tieteellistä kommunikaatiota) tai paikalliskäyttöä rajoittavia ehtoja ja missä määrin kustantajat/välittäjät edellyttäisivät aineiston käytön rajausta osaorganisaatioon.

Myös muutamien kustantajien/välittäjien kanssa on alustavasti sivuttu aihetta. Keneläkään näistä ei ole tällä hetkellä käytössä osaorganisaatiomallia eikä näin ollen myöskään vastauksia kysymyksiin. Keskusteluissa on ilmennyt, että sikäli kuin aineiston lisensioiminen osaorganisaatiolle tulisi kyseeseen, merkitsisi se vaatimusta rajata aineistoon pääsy (myös etäkäyttö) vain kyseiselle käyttäjäryhmälle.

Lisensiointia voi hankaloittaa myös se, että tavallisesti aineiston välittäjällä on vähemmän mahdollisuuksia joustavuuteen kuin aineiston kustantajalla. Välittäjä on sidottu kustantajilta saamiinsa valtuuksiin.

2. Käyttäjämäärät

Lisensiointia varten tarvitaan tieto osaorganisaation koosta (=käyttäjämäärä). Jotta käyttäjämäärät olisivat linjassa koko organisaation käyttäjämäärän kanssa, tulisi ne esittää samalla kaavalla laskettuna kuin kokonaiskäyttäjämääräkin. Koko organisaation käyttäjämäärät FinELib kerää avoimista julkisista rekistereistä (KOTA, Amkota). Poikkeuksena ovat tutkimuslaitokset, jotka ilmoittavat käyttäjämääränsä itse.

Kerätyt luvut muunnetaan FinELib käyttäjämääräksi opetusministeriön kanssa sovitulla kaavoilla. Ideaalitilanne olisi, jos osaorganisaationkin käyttäjämäärät saataisiin avoimista rekistereistä. Sikäli kun näin ei ole, on organisaation kerättävä ne itse omista rekistereistään. Omista rekistereistä keräämistä on jouduttu tekemään joidenkin tieteenalakohtaisten aineistojen osalta (Nature, SciFinder, Knovel). Tämä on selvästi työläämpää sekä FinELibille että organisaatiossa FinELib-yhteyshenkilöille kuin avoimien rekistereiden käyttäminen.

Yliopistojen toivomat osaorganisaatiomallit ovat tiedekunnat, schoolit ja kampukset. KOTA-tietokannasta on saatavilla joidenkin ryhmien käyttäjämäärät koulutusala-

sesti. Koulutusala ei pääsääntöisesti ole sama asia kuin tiedekunta-, school- tai kampus. Nämä luvut olisi kunkin yliopiston selvitettävä suoraan omista rekistereistään.

Ammattikorkeakoulujen toivoma osaorganisaatiomalli on koulutusala. Koulutusalakoh-
taiset käyttäjämäärät on saatavilla Amkota-tietokannasta. Muutamat ammattikorkeakoulut
ovat laajentaneet FinELib-palvelun toiselle asteelle. Toisen asteen opiskelijamäärät saadaan
opetushallituksen tietokannasta koulutusaloittain. Opettajamäärien laskukaava mahdollis-
taa niidenkin saamisen koulutusaloittain.

Tutkimuslaitosten toivoma osaorganisaatiomalli on tutkimuslaitoksen sisäinen tutki-
musryhmä. Näiden osalta käyttäjämäärät on selvitettävä tapauskohtaisesti suoraan organi-
saatiosta.

3. Käytön rajaus

Mikäli kustantajat/välittäjät suostuvat osaorganisaatiolisensiointiin, tulevat he todennä-
köisesti vaatimaan, että myös aineiston käyttö tulee rajata kyseiseen osaorganisaatioon.
Aineistojen tarjoaminen esim. tiedekunnille tai koulutusaloille voi näin ollen edellyttää
uusia käyttäjätunnistusratkaisuja organisaatioiden tietohallinnossa sekä kustantajien/
välittäjien palveluissa.

Lisensoitujen aineistojen käyttöoikeus on tähän asti rajattu organisaatioiden käytössä
olevien IP-osoitteiden perusteella. Kun aineistoja halutaan lisensoida osaorganisaatioille,
on rajaus mahdollista IP-osoiterajauksiin pohjautuvassa käyttäjätunnistuksessa lähinnä
välityspalvelinten avulla. Käyttäjän ja kustantajan/välittäjän koneiden välinen verkkoli-
kenne ohjattaisiin silloin kulkemaan kustantajan/välittäjän tunnistamassa IP-osoitteessa
toimivan palvelimen kautta, kuten nykyään tehdään aineistojen etäkäytön mahdollistami-
seksi. Organisaatioiden omalla vastuulla olisi välityspalvelinten virittäminen tunnistamaan
eri käyttäjäryhmien oikeudet eri aineistoihin. Tämä lisäisi selvästi organisaation atk-
ylläpidolta ja käyttäjärekisterihallinnolta vaadittavaa työpanosta. On epätodennäköistä,
että kustantajat/välittäjät hyväksyisivät aineistojen käytön valvonnan siirtymisen kokonaan
tilaajaorganisaatioiden hallintaan. Lisäksi aineistojen saatavuus tulisi riippuvaiseksi yhden
ylimääräisen lenkin eli välityspalvelinten toimivuudesta. IP-osoiterajaus sopii näin ollen
huonosti osaorganisaatiolisensiointiin.

Toinen vaihtoehto voisi kustantajien/välittäjien sitä tukiessa olla Shibboleth-tunnistau-
tuminen. Monilla kustantajilla/välittäjillä on valmius ottaa käyttöön Shibboleth, mutta
kaikki eivät välttämättä tule ottamaan sitä käyttöön. Tekniikan avulla palvelun käyttäjä
ohjataan tunnistautumaan omassa organisaatiossaan, joka välittää onnistuneen kirjau-
tumisen jälkeen palveluntarjoajalle tarvittavat tiedot. Kustantajalle voidaan näin kertoa,
että henkilö on esimerkiksi Helsingin yliopiston oikeustieteen jatko-opiskelija mikäli sekä
Helsingin yliopiston käyttöluoparekisteri että kustantajat tuntevat tällaisen käyttäjäroolin.
Aineistojen uuden käytönrajaustekniikan käyttöönoton lisäksi on siis hallinnossa var-
mistettava, että käyttöluoparekisterien tiedot ovat riittävän tarkat ja sisältävät tarvittavat
Shibboleth-attribuutit.

Mikäli käytön rajaukseen ei löydy sekä kustantajalle että konsortion jäsenille soveltuvaa
menetelmää, voi osaorganisaatiolisensiointi kariutua siihen.

4. Aineistojen käyttöön asettaminen Nellin kautta

FinELib-aineistot on pyritty asettamaan käyttäjien saataville organisaatioiden Nelli-portaa-
lien kautta. Osaorganisaatiolisensiointia varten myös Nellissä olisi eroteltava organisaatiotasoa
hienommat ryhmät ja niihin liittyvät Shibboleth-roolit. MetaLib tukee organisaation sisäisiä
käyttäjäryhmiä, mutta ominaisuus ei ole ollut käytössä. Yhdellä käyttäjällä voi olla MetaLi-

bissa kerrallaan vain yksi käyttäjäryhmä. Kahteen tai useampaan MetaLibin käyttäjäryhmään kuuluville henkilöille (esim. kahdessa tiedekunnassa opiskelevat) ei voida samalla kirjautumisella tarjota aineistoja, joihin heillä olisi käyttöoikeudet eri ryhmien kautta.

Toinen ongelma on, että yhteen MetaLib-instanssiin ei voi liittää useampaa SFX-instituuttia. Yhdellä MetaLib instituutilla voi olla vain yksi SFX määritettynä MetaLibiin, eikä osaorganisaatiolla voi olla esim. omaa lehtilistaa MetaLibissa. SFX instanssissa voi toki olla osaorganisaatiolle oma instituutti, jota ylläpidetään ja päivitetään erikseen ja jonka lehtilistalla on oma osoitteensa.

Vastuu lisensioitujen aineistojen saataville asettamisesta Nellissä on portaaleja ylläpitävillä kirjastoilla, mutta tarvittavien uusien teknisten ratkaisujen käyttöönotossa tarvitaan myös Nelli-toimiston tukea ja ohjeistusta. Vaarana on, ettei rajatuille käyttäjäryhmille tarkoitettujen aineistojen käyttöön asettamiseksi Nellin kautta löydy tyydyttävää ratkaisua. Tällöin vaihtoehdoksi jää kustantajien omien käyttöliittymien käyttömahdollisuudesta tiedottaminen muuta kautta vastoin yhden palvelupisteen periaatetta, jolloin saatavuustiedon löytyminen muuttuu nykyistä epävarmemmaksi.

Pilotti

Pilotoinnin kohde	Pilotoinnista vastaava taho	Mahdollisuudet	Uhat
Neuvottelut kustantajien/välittäjien kanssa	FinELib -palveluyksikkö	<ul style="list-style-type: none"> • saavutetaan alaisempia lisenssihintoja (tieteenala kohtaiset aineistot, joissa hinta perustuu kokonaiskäyttäjämäärään) 	<ul style="list-style-type: none"> • kustantaja ei suostu tai pysty neuvottelemaan lainkaan • ei riittävää tai ei lainkaan hintavaikutusta • käyttöehdot huononevat merkittävästi (esim. aineiston jakelu ei enää sallittu, paikalliskäyttö ei sallittu)
Käyttäjämäärät	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio	<ul style="list-style-type: none"> • koulutusalaakohtaiset käyttäjämäärät saatavissa Amkotasta ja Kotasta • Kotasta osittain saatavissa tiedekuntaakohtaiset käyttäjämäärät 	<ul style="list-style-type: none"> • tarvittavia käyttäjämääriä ei saatavissa Amkotasta /Kotasta • organisaatioilla voi olla erilaiset rekisterit => ei yhteismitallisia lukuja • luotettavien lukujen saaminen • lukujen keräämisen työläys organisaatiossa • käyttäjämäärät laskentakaavasta johtuen epäuskottavan pieniä
Käytön rajaus	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio	<ul style="list-style-type: none"> • välityspalvelinten käytöstä kokemusta etäkäytön osalta • Shibboleth useilla kustantajilla käytössä • Konsortion jäsenillä tietotekninen valmius ottaa Shibboleth-tunnistus käyttöön • Yhteisten roolien määrittämisellä saattaisi olla tarvetta laajempaan käyttöön • Roolien ylläpidon automatisointi 	<ul style="list-style-type: none"> • IP-rajauksia ei saada toimimaan välityspalvelinten kautta • kustantaja ei hyväksy IP-rajauksia välityspalvelimen avulla, koska pääsyn kontrolli ei olisi enää kustantajalla • aineistojen saatavuus riippuu välityspalvelinten toimivuudesta. • kaikilla kustantajilla ei Shibbolethia • ei löydetä kustantajan kanssa yhteisesti hyväksyttävää käytön rajausmenetelmää • yhteisten roolien päättäminen konsortion käyttöön voi olla vaikeaa • tietotekniikkakeskuksilla ei resursseja roolien luomiseen ja ylläpitoon
Aineiston käyttöön asettaminen	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio /Nellin osalta myös Nelli-toimisto	<ul style="list-style-type: none"> • MetaLibissä osaorganisaatio-ominaisuus 	<ul style="list-style-type: none"> • Nelli ei taivu • useaan käyttäjäryhmään kuuluvalla ei voida tarjota kuin yhden käyttäjäryhmän aineistot kerrallaan • käyttäjät, jotka eivät kuulu osaorganisaatioon, halusivat päästä aineistoon => lisääntyneet kyselyt kirjastolle

3.2. Organisaatorajat ylittävä aineistojen käyttö ja maksullinen koulutus ulkomailla

Nykytila

Lisensioituja aineistoja voivat käyttää nykyisten sopimusten perusteella tilaajaorganisaation oma henkilökunta, opiskelijat ja tutkijat sekä kirjaston paikallisasiakkaat. Muiden organisaatioiden opiskelijat ja tutkijat voivat käyttää lisenssisopimusten puitteissa aineistoja vain kirjaston paikallisasiakkaina.

FinELibin lisenssisopimusten mukaan käyttäjä voi pääsääntöisesti luovuttaa tieteellisen kommunikaation nimissä yksittäisiä artikkeleita toisessa organisaatiossa olevan tutkijan käyttöön. Tämä ei kuitenkaan anna em. tutkijalle mahdollisuutta organisaation lisensioimien aineistojen laajamittaisempaan hyödyntämiseen eikä siten vastaa esim. kansainvälisiin tutkijaryhmiin osallistuvien tutkijoiden tiedontarpeita.

Nykyiset lisenssit eivät salli minkäänlaista aineiston taloudellista hyväksikäyttöä. Mikäli esim. koulutusta, jossa aineistoja hyödynnetään, tarjotaan kaupallisin perustein ulkopuolisille ryhmille, voitaisiin tämä katsoa kaupalliseksi käytöksi.

Tavoitetila

Organisaation lisensioimia verkkoaineistoja halutaan oman organisaation ulkopuolisille ryhmille: esim. tutkijaryhmille, joihin kuuluu tutkijoita useista eri organisaatioista tai opetusryhmille, joihin kuuluu opiskelijoita toisesta organisaatiosta. Organisaatiot haluavat myös myydä koulutusohjelmia tai -paketteja esim. ulkomaille, ja tarjota e-aineistot näiden ohjelmien käyttöön.

Haasteet

1. Kustantajien / välittäjien halukkuus lisensoida

Kustantajien/välittäjien reaktiot riippunevat siitä, onko lisenssin laajentamisessa kustantajan/välittäjän näkökulmasta katsottuna kysymys lisätulosta vai tulonmenetyksestä. Kustantajilla/välittäjillä voi olla halua laajentaa lisensoijaa kokonaan uusille käyttäjäryhmille, koska se tarjoaa mahdollisuuden saada aineistoista lisähintaa. Mikäli käyttäjäryhmä ei olisi uusi, vaan sillä olisi aikaisemmin ollut oma lisenssi, olisi kustantaja/välittäjä todennäköisesti haluton siirtymään uuteen malliin, jossa oma lisenssi korvattaisiin toisen organisaation lisenssin laajenuksella.

Aineistolisenssin laajentamiseen yli organisaatorajojen vaikuttaa myös se, millaisesta ulkopuolisesta käyttäjäryhmästä on kysymys (esim. yksityisessä yrityksessä toimivat käyttäjät). Ongelmaksi voi myös muodostua välittäjien toimivalta sopimusten suhteen, mukaan lukien alueellisesti rajatut myyntioikeudet. Esimerkiksi vain Pohjoismaihin myyntioikeuden omaava välittäjä ei voi myydä lisensoijaa tilanteessa, jossa käyttäjäryhmään kuuluu osallistujia ympäri maailmaa.

Britanniassa JISC aloitti pari vuotta sitten neuvottelut ulkopuolisten organisaatioiden käyttäjäryhmien saamisesta lisenssiensä piiriin. Heillä on käytössään kaksi mallia. Toisessa hankitaan käyttöoikeus tietyille määritellyille käyttäjäryhmille organisaation yhteistyöorganisaatiossa Britanniassa tai sen ulkopuolella, toisessa organisaation spin off -yrityksille. Lisäkäyttäjät edellytetään määriteltävän tarkasti (käyttäjämäärät jne). Lisäkäyttäjillä ei ole yhtä laajat käyttöoikeudet kuin varsinaisilla auktorisoiduilla käyttäjillä (esim. oikeutta aineiston edelleen levittämiseen ei ole). Spin off -yritysten tapauksessa lisenssi luonnollisesti sallii osittain kaupallisen käytön. Maksujen periminen lisäkäyttäjryhmiltä on rajattu pois kaupallisesta käytön piiristä eli se olisi sallittua.

Ottaen huomioon oletuksen siitä, että kustantajat/välittäjät voisivat lisäkäyttäjryhmien kautta saada lisätuloa, ovat yllättävän harvat kustantajat/välittäjät suoraan hyväksyneet JISCin mallisopimuksen lisäkäyttäjistä. Tietokanta/hakuteoksien suhteen useimmat kustantajat/välittäjät haluavat punnita tilanteet yksittäistapauksittain. Lehtikustantajien kanssa neuvottelut ovat pääasiassa vielä kesken.

2. Käyttäjämäärät

Haasteena on, saadaanko mistään julkisista rekistereistä selville organisaatorajat ylittävien tutkija- tai opetusryhmien käyttäjämääriä. Käyttäjämäärät voidaan joutua selvittämään tapauskohtaisesti ao. organisaatioiden omista rekistereistä.

Jos organisaatorajat ylittävän ryhmän jäsenet kuuluvat yliopistoihin tai ammattikorkeakouluihin, on selvitettävä, voidaanko ryhmien käyttäjämäärien laskemisessa käyttää nykyisiä laskentakaavoja (opiskelijaryhmien osalta luvut voisivat näyttää epäuskottavan pieniltä).

3. Käytön raja

Organisaatorajat ylittävillä ryhmillä pitäisi olla pääsy vain ao. ryhmille lisensioituihin aineistoihin. Kun aineistoja halutaan lisensoida organisaatorajat ylittävälle ryhmille, on osoiterajaus mahdollista nykyisessä IP-osoiterajauksiin pohjautuvassa autentikoinnissa lähinnä välityspalvelinten avulla. Käyttäjän ja kustantajan/välittäjän koneiden välinen verkkoliikenne ohjattaisiin silloin kulkemaan kustantajan/välittäjän tunnistamissa IP-osoitteissa toimivien välityspalvelimien kautta. Organisaatioiden omalla vastuulla on välityspalvelinten viritäminen tunnistamaan eri käyttäjäryhmien oikeudet eri aineistoihin. Tämä lisäisi selvästi organisaation atk-ylläpidolta ja käyttäjärekisterihallinnolta vaadittavaa työpanosta. On kuitenkin epätodennäköistä, että kustantajat/välittäjät hyväksyisivät aineistojen käytön valvonnan siirtymisen kokonaan tilaajaorganisaatioiden hallintaan. Lisäksi aineistojen saatavuus tulisi riippuvaiseksi yhden ylimääräisen lenkin eli välityspalvelinten toimivuudesta.

Vaihtoehtoina ovat aineistokohtaiset käyttäjätunnukset/salanat tai Shibboleth-autentikointi. Aineistokohtaisten käyttäjätunnusten hallinnointi olisi mahdollista yksittäisten pienten tutkimusryhmien tapauksessa, mutta esim. suurten opiskelijaryhmien kohdalla se olisi luultavasti liian työlästä. Jotta organisaatorajat ylittävien ryhmien pääsy voitaisiin rajata tiettyihin aineistoihin Shibbolethin avulla, on ryhmää teknisesti kohdeltava joukkona osaorganisaatioita. Joko ryhmän jäsenten kotiorganisaatioiden Shibboleth-attribuutteihin lisätään tieto ryhmään kuulumisesta, tai jäsenille tehdään tarvittaessa kevyttunnus toiseen ryhmän jäsenyyksiä hallinnoivaan organisaatioon. Ensimmäinen vaihtoehto on käyttäjän kannalta mukavampi, koska hän ei tarvitse uutta tunnusta, mutta toinen vaihtoehto saattaa olla hallinnollisesti kevyempi.

4. Aineistojen käyttöön asettaminen Nellin kautta

Myös aineistojen käyttöön asettamiseksi Nellin kautta on ryhmää kohdeltava teknisesti joukkona osaorganisaatioita. Huomattavaa lisätyötä verrattuna edellä käsiteltyyn osaorganisaatiolisensioinnin tapaukseen tuottaa vielä, mikäli Shibboleth-tunnistautuminen on päätetty tehdä kotiorganisaatioittain, jolloin sama aineisto on aktivoitava kaikissa Nelliportaaleissa, joiden käyttäjiä organisaatorajat ylittävään ryhmään kuuluu.

Pilotti

Pilotoinnin kohde	Pilotoinnista vastaava taho	Mahdollisuudet	Uhat
Neuvottelut kustantajien/välittäjien kanssa	FinELib -palveluyksikkö	<ul style="list-style-type: none"> organisaation yhteistyötahot saisivat organisaation lisensioiman aineiston käyttöönsä voisi olla edullisempaa kuin jos yhteistyötahot hankkisivat omat lisenssit asia on jo tuttu joillekin kustantajille: JISC on neuvottelut samoista asioista lensiointi voi merkitä -kustantajalle lisätulo=> halukas lisensoimaan 	<ul style="list-style-type: none"> kustantaja ei suostu tai pysty neuvottelemaan lainkaan kustantaja edellyttää että kukin organisaatio/käyttäjä ottaa oman lisenssin kyseessä ei olisi kustantajalle lisätulo vaan tulon menetys
Käyttäjämäärät	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio	<ul style="list-style-type: none"> Amkotasta saatavissa koulutusala-kohtaiset käyttäjämäärät Kotasta saatavissa koulutusala-kohtaiset käyttäjämäärät, tiedekunta-kohtaiset vain osittain 	<ul style="list-style-type: none"> tarvittavia käyttäjämääriä ei saatavissa Amkotasta /Kotasta organisaatioilla voi olla erilaiset rekisterit=> ei yhteismitallisia lukuja luotettavien lukujen saaminen käyttäjämäärät laskentakaavasta johtuen epäuskottavan pieniä
Käytön rajaus	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio	<ul style="list-style-type: none"> pienillä ryhmillä vaihtoehtona henk.koht. tunnukset ja salasanat kustantajan palvelimelle Shibboleth useilla kustantajilla käytössä Konsortion jäsenillä tietotekninen valmius ottaa Shibboleth tunnistus käyttöön yhteisten roolien määrittämisellä saattaisi olla tarvetta laajempaan käyttöön osoiterajaus IP-osoiterajauksiin pohjautuvassa autentikoinnissa välityspalvelinten avulla 	<ul style="list-style-type: none"> tunnusten ja salasanojen hallinnointi (kustantaja, kirjasto, käyttäjä) pääsy organisaation verkossa rajattava vain kys. aineistoon => työläys kaikilla kustantajilla ei Shibbolethia yhteisten roolien päättäminen konsortion käyttöön voi olla vaikeaa tietotekniikkakeskuksilla ei resursseja roolien luomiseen ja ylläpitoon yhteistyökumppanilla ei valmiuksia Shibbolethin käyttöön välityspalvelinten käyttö lisää ylläpitotyötä organisaatioissa kustantajat eivät hyväksy aineistojen käytön valvonnan siirtymistä kokonaan tilaaja-organisaatioiden hallintaan aineistojen saatavuus riippuu välityspalvelinten toimivuudesta.
Aineiston käyttöön asettaminen	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio / Nelli osalta myös Nelli-toimisto		<ul style="list-style-type: none"> Nelli ei taivu

3.3. Aikuiskoulutus ja täydennyskoulutus

Nykytila

Nykyisten lisenssien puitteissa aineiston käyttö on sallittua aineiston lisensoineen organisaation tutkintoa suorittaville ja avoimen korkeakoulun opiskelijoille. KOTA- ja Amkota-tietokannoissa opiskelijamääriin lasketaan kaikki tutkintoon johtava koulutus. Tutkintoon johtavaa aikuiskoulutusta ja avoimia korkeakouluopintoja suorittavat ovat siis jo laskettu mukaan niihin käyttäjiin, joille aineistot on tällä hetkellä lisensoitu. Muille opiskelijoille, kuten täydennyskoulutuksessa opiskeleville, aineistojen käyttö on sallittu vain paikalliskäyttönä aineiston lisensoineen kirjaston tiloissa (joissakin sopimuksissa myös muualla konsortion jäsenen tiloissa). Täydennyskoulutuksessa opiskelevat ovat usein etä-opiskelijoita, eivätkä välttämättä voi käyttää aineistoja kirjastojen tiloissa. Lisäksi opettajilla voi olla tarvetta käyttää aineistoja opetusmateriaalien valmistamiseen. Tämä herättää tarvetta lisensoida aineistoja näille ryhmille niin, että myös etäkäyttö kotoa, muilta paikkakunnilta ym. on heille sallittua.

Täydennyskoulutusta tarjoavat paitsi yliopistot ja ammattikorkeakoulut, myös esimerkiksi yritykset ja kesäyliopistot. Tässä selvityksessä tarkastellaan vain FinELib-konsortion jäsenten tuottamaa täydennyskoulutusta, ei esim. yhtiötetyissä täydennyskoulutusyksiköissä tuotettua koulutusta. Koulutus voi olla voittoa tuottavaa tai kustannukset peittävää. Jos täydennyskoulutus räätälöidään esim. yrityksille, on se yleensä kaupallista, mutta koulutus voi olla myös esim. OPM:n tukemaa, osallistujille maksutonta koulutusta. Kaupallisin perustein järjestetty koulutus ei kuulu nykyisen FinELib -lisensoinnin piiriin.

Tavoitetila

Jäsenorganisaatioiden täydennyskoulutettavilla on käytössään opinnoissa tarvittavat FinELib-aineistot.

Haasteet

Täydennyskoulutuksessa koulutuspaketit voivat olla räätälöityjä tietyille kohderyhmille ja kurssien kesto vaihtelee muutamista päivistä vuosiin. Lisäksi aineistot, joita koulutuksissa tarvitaan, voivat olla muita kuin niitä, joita organisaation tutkinto-opiskelussa tarvitaan. Mitä heterogeenisemmäksi täydennys-/aikuiskoulutuksen kenttä osoittautuu, sen vaikeampi on saada aikaan yhteisiä toisinnettavia malleja.

1. Kustantajien / välittäjien halukkuus lisensoida

Täydennyskoulutus sisältää todennäköisesti joissakin tapauksissa kustantajan/välittäjän näkökulmasta kaupallisia piirteitä (voittoa tuottava hinnoittelu, yritykset kohderyhmänä). Tällä saattaa olla vaikutusta hintoihin. Välittäjien osalta ongelmana saattaa olla valtuudet lisensoida kaupallisiin tarkoituksiin.

2. Käyttäjämäärät

KOTA-tietokannasta saadaan täydennyskoulutettavien yhteismäärä organisaatioittain, mutta ei koulutusaloittain eikä sitä pienempien ryhmien osalta. Todennäköisesti käyttäjämäärien selvittämisessä on käytettävä yliopistojen omia rekistereitä. Amkota-tietokannassa on saatavilla koulutusaloittain tieto erikoistumisopinnoista. On päätettävä, mitä laskentaperustetta täydennyskoulutettavien määrissä käytetään, esim. sama kuin avoin korkeakoulu.

3. Käytön rajaus

Jos organisaation aineistolisenssit laajennettaisiin koskemaan myös sen kaikkia täydennyskoulutettavia (kuten tehtiin avoimen korkeakoulun tapauksessa), tarvetta aineistokohtaisiin käytön rajauksiin ei olisi. Aineistojen hinnat todennäköisesti nousisivat, joten lisärahoitusta tarvittaisiin.

Jos aineistot taas halutaan hankkia käyttäjäryhmäkohtaisesti, jouduttaisiin tekemään käyttäjärajauksia. Tällöin on selvittettävä, voidaanko organisaatioissa olevia erilaisia opiskelijarekistereitä hyödyntää Shibboleth-autentikoinnissa, eli ovatko ko. ryhmät identifioitavissa Shibboleth-rooleissa. Autentikointi on haasteellista varsinkin lyhytkestoisten kurssien kohdalla. Pienille ryhmille, lyhytkestoisille koulutuksille ja muille tilapäisille käyttäjäryhmille voidaan aineistoihin tarjota pääsy käyttäjätunnusten avulla. Käyttäjätunnusten hallinnointi laajassa mitassa on haasteellista.

Jotta täydennyskoulutettavien pääsy voitaisiin rajata tiettyihin aineistoihin Shibbolethin avulla, Shibbolethissa olisi oltava roolit, jotka kertovat, mihin ryhmiin kukin henkilö kuuluu.

4. Aineistojen käyttöön asettaminen Nellin kautta

Jos organisaation aineistolisenssit laajennettaisiin koskemaan myös sen kaikkia täydennyskoulutettavia, pystyvät he käyttämään aineistoja Nellin kautta mikäli heillä on organisa-

tion käyttäjätunnukset. Lisähaasteena on, että koulutus on usein lyhytkestoista. Jos taas hankitaan aineistot räätälöidysti eri ryhmille, tulevat Nellissä vastaan samat käytön rajojen ongelmat kuin edellä käsitellyssä osaorganisaatioiden tapauksessa.

Selvitys / Pilotti

Lisensioinnin laajentaminen myös muille kuin tutkintoa suorittaville aikuis- ja täydennyskoulutettaville edellyttää selvitystä tarjottavan täydennys/aikuiskoulutuksen kentästä (kaupallisuus, opintokokonaisuuksien laajuudet ja kestot jne.)

Kustantajien/välittäjien taholta selvitetään, missä määrin nykyiset lisenssisopimukset jo mahdollisesti kattavat täydennyskoulutuksen:

- Missä määrin aikuis- ja täydennyskoulutuksessa opiskelevat (ei tutkintoon tähtäävä opiskelu) voidaan lukea jo nyt "auktorisoituihin käyttäjiin"
- Missä määrin käyttäjämäärien lisäys vaikuttaa hintaan (esim. lehtipaketeissa käyttäjämäärä ei ole hinnoitteluperusteena)
- Missä määrin voidaan jo nyt lukea sallituksi käytöksi tällainen kaupallisia piirteitä sisältävä toiminta

Nämä selvitykset tehdään palveluyksikössä syksyllä 2009 niistä aineistoista, joiden sopimukset ovat uusittavana.

Pilotti

Pilotoinnin kohde	Pilotoinnista vastaava tah	Mahdollisuudet	Uhat
Neuvottelut kustantajien/välittäjien kanssa	FinELib -palveluyksikkö	<ul style="list-style-type: none"> • saadaan neuvoteltua organisaation kaikki täydennyskoulutettavat mukaan auktorisoituihin käyttäjiin ilman lisähintaa / suhteellisen pienellä lisähinnalla (vrt. avoimen yliopiston opiskelijat) • saadaan lisensioitua aineistoja räätälöidysti tietyille kursseille • lisensiointi voi merkitä kustantajalle lisätuloa=> halukas lisensioimaan 	<ul style="list-style-type: none"> • kustantaja ei suostu tai pysty neuvottelemaan lainkaan • kustantaja katsoo, että koulutus on kaupallista ja edellyttää sitä vastaavaa lisenssin hinnoittelua ja sopimusehtoja • kursseja on paljon ja niillä tarvitaan erilaisia aineistoja, mikä vaatii resursseja lisensiointiin • kyseessä ei olisi kustantajalle lisätulo vaan tulon menetys (yritysasiakkaat)
Käyttäjämäärät	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio	<ul style="list-style-type: none"> • voidaan laskea samoin kuin avoimen yliopiston opiskelijat • Amkotasta täydennyskoulutettavat saatavissa koulutus-aloittain 	<ul style="list-style-type: none"> • Kotasta ei saatavissa koulutusaloittain • organisaatioilla voi olla erilaiset rekisterit -> ei yhteismitallisia lukuja • luotettavien lukujen saaminen • käyttäjämäärät laskentakaavasta johtuen epäuskottavan pieniä • käyttäjämäärät muuttuvat nopeasti • käyttäjämäärien laskemisen työläys organisaatioissa
Käytön rajaus	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio	<ul style="list-style-type: none"> • käyttöä ei tarvitse rajata, jos kaikki aineistot lisensioidaan kaikille • pienillä ryhmillä vaihtoehtona henk. koht. tunnukset ja salasanat kustantajan palvelimelle • Shibboleth useilla kustantajilla käytössä • Konsortion jäsenillä tietotekninen valmius ottaa Shibboleth tunnistus käyttöön • yhteisten roolien määrittämisellä saattaisi olla tarvetta laajempaan käyttöön 	<ul style="list-style-type: none"> • Tunnusten ja salasanojen hallinnointi (kustantaja, kirjasto, käyttäjä) • Pääsy rajattava vain kys. aineistoon -> työläys • kaikilla kustantajilla ei Shibbolethia • yhteisten roolien päättäminen konsortion käyttöön voi olla vaikeaa • tietotekniikkakeskuksilla ei resursseja roolien luomiseen ja ylläpitoon
Aineiston käyttöön asettaminen	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio / Nelliin osalta myös Nelli-toimisto	<ul style="list-style-type: none"> • ei lisätyötä, mikäli kaikki aineistot lisensioidaan kaikille 	<ul style="list-style-type: none"> • Nelli ei taivu, jos lisensioidaan esim. yksittäisille kursseille

3.4. Kirjastot ja yhteiskirjastot: yhtiötetty malli

Nykytila

FinELib-lisenssisopimukset kattavat konsortion jäsenorganisaation. Lisenssit eivät kata sen lähiorganisaatiota tai esim. sen omistamia organisaatiota. Konsortion jäsenorganisaatioon kuuluu sen osana toimiva kirjasto. Kirjaston henkilökunta on osa organisaation henkilökuntaa ja näin ollen heillä on oikeus käyttää aineistoja. Kirjaston tiloissa on puolestaan sallittua paikalliskäyttää aineistoja.

Konsortion jäsenen kuuluu useimmiten useita kirjastopisteitä. Kirjastopiste voi sijaita myös ns. yhteiskirjastossa. Tuolloin konsortion jäsenen kuuluu yhteiskirjaston osa. FinELib-konsortiossa ei ole määritelty yhteiskirjastoa, mutta kyseessä voi olla esim. usean eri organisaation kirjastojen käytännössä yhteisenä toimiva tila. Kirjastossa voi olla käytössä usean organisaation verkot. Olennaista on, että kirjasto on oltava perusteltavissa organisaatioon kuuluvaksi.

Yhteiskirjaston henkilökunta palvelee kaikkien yhteiskirjastossa mukana olevien organisaatioiden asiakkaita. Koska heillä on lähtökohtaisesti pääsy vain oman organisaationsa verkkoon, on muiden yhteiskirjasto-osapuolten asiakkaiden opastaminen vaikeaa. FinELib-konsortio on katsonut, että nämä kirjastonhoitajat ovat virallisesta työnantajastaan riippumatta rinnastettavissa kunkin yhteiskirjasto-osapuolen omaan henkilökuntaan ja heillä tulisi olla käyttöoikeus näiden aineistoihin voidakseen palvella kirjastossa asioivia asiakkaita.

Yhteiskirjastojen osalta ei lisenssisopimuksissa ole erityistä mainintaa. FinELib-konsortio lähtee siitä, että kaikissa organisaation kirjastoissa (ml. yhteiskirjastot) on oikeus paikalliskäyttää aineistoja. Organisaatioihin kuuluvat yhteiskirjastot (kirjastopisteet) eivät siis ole ongelmallisia.

Tavoitetila

Konsortion jäsenillä saattaa olla tarpeita myös itsestään erillisiin, esim. yhtiötettyihin kirjastoihin. Konsortion jäsenillä voi olla kiinnostusta perustaa myös yhteisiä kirjastoyhtiöitä.

Haasteet

Mikäli kirjasto on konsortion jäsenestä erillinen organisaatio kuten sen omistama yhtiö, eivät konsortion jäsenen lisenssisopimukset kata sitä lainkaan. Käyttöoikeutta aineistoihin ei ole tällaisen kirjaston tiloissa eikä edes sen henkilökunnalla. Käyttöoikeudesta (paikalliskäyttö ja henkilökunnan käyttöoikeus) on sovittava lisenssisopimuksissa erikseen.

Yhtiötetyssä kirjastossa on nähtävissä kaksi erilaista tilannetta

- 1 Kirjasto palvelee täsmälleen samaa käyttäjäkuntaa kuin aikaisemminkin
- 2 Kirjasto palvelee laajempaa käyttäjäkuntaa kuin aikaisemmin

Olennaista on e-aineistojen paikalliskäyttäjien määrän kasvu. Mikäli paikalliskäyttäjien määrä kasvaisi, olisi selvitettävä voidaanko lisenssi- ja hintavaikutukset poistaa käytön rajauksin.

Mikäli konsortion jäsenen kirjastona toimiva yhtiö ei muuttaisi aineiston käyttäjäkuntaa, esim. konsortion jäsen yhtiöittää yksin oman kirjastolaitoksensa (eikä mukaan tulisi muita toimijoita), voisi olettaa, että asia olisi ratkaistavissa konsortion jäsenen lisenssisopimuksissa. Takeita tästä ei kuitenkaan ole.

Jos käyttäjäkunta laajenisi, saattaa kustantaja/välittäjä edellyttää myös kirjastolle omaa lisenssiä (=lisäkustannuksia). Näin voisi olla esim. jos kaksi organisaatiota yhtiöittävät yhdessä kirjastolaitoksensa samaan yhtiöön, jolla olisi käytössään oma verkko. Mikäli kirjastojen toimipisteet sijaitsisivat edelleen kampuksilla, kirjaston paikalliskäyttäjät lisäänty-

sivät verrattuna aikaisempaan. Käyttäjäkunnan laajenemisen voisi estää siten, että kirjasto oy:n konsortion jäsenen tiloissa sijaitsevista toimipisteistä olisi käytössä kyseisen konsortion jäsenen IP-avaruus tai käyttö olisi jollain muulla tavalla teknisesti rajattu.

Mikäli yhtiötetty kirjasto hankkisi omia lisenssejä, kattaisivat ne vain kyseisen kirjasto oy:n, sen henkilökunnan ja paikallisasiakkaat. Aineistot olisivat käytettävissä vain kyseisen kirjasto oy:n omassa verkossa. Kirjasto oy:n lisenssin perusteella aineistot eivät olisi käytettävissä esim. kirjaston omistavan konsortion jäsenen/jäsenten verkoissa. Jotta konsortion jäsenen henkilökunta ja opiskelijat voisivat käyttää aineistoa työpisteissään ja etäkäyttönä, olisi konsortion jäsenen hankittava oma lisenssi. Tämä lisäisi kokonaiskustannuksia.

Pilotti

Pilotoinnin kohde	Pilotoinnista vastaava taho	Mahdollisuudet	Uhat
Yhtiötetty yhtä organisaatiota palveleva kirjasto – käyttäjäkunta ei laajene	FinELib -palveluyksikkö	<ul style="list-style-type: none"> Kirjaston käyttäjäkunta ei laajene => rinnastettavissa entiseen omaan kirjastoon => tarvitsee vain päivittää sopimus 	<ul style="list-style-type: none"> kirjastoyhtiö tarvitsee aina oman lisenssin => lisäkustannus
Yhtiötetty yhteiskirjasto – käyttäjäkunta laajenee	FinELib -palveluyksikkö		<ul style="list-style-type: none"> kirjastoyhtiö tarvitsee aina oman lisenssin => lisäkustannus tarvitsee oman lisenssin, koska käyttäjäkunta kasvaa => lisäkustannus
	Pilottiin osallistuva FinELib-konsortion jäsenorganisaatio	<ul style="list-style-type: none"> rajaamalla käyttö vältetään lisäkustannukset <ul style="list-style-type: none"> - esim. useaa organisaatiota palvelevan kirjaston kussakin palvelupisteessä on käytössä vain sijaintiorganisaation verkko - käyttö voidaan rajata muulla tavoin niin, että paikalliskäyttäjien määrä ei kasva 	

4. Pilotit

Pilotit käynnistetään vuonna 2010, mutta mahdollisuuksien mukaan jo uusintaneuvottelujen tai uusien aineistojen neuvottelujen yhteydessä vuoden 2009 syksyllä. Tämä edellyttää kuitenkin lisäresurssin palkkaamista palveluyksikköön.

Osaorganisaatioiden lisenssien pilotoinnissa on todennäköistä, että kustantajat/välittäjät eivät suostu muuttamaan nykyisiä sopimuksia kesken sopimuskauden. Pilotoinnin kohteiksi valikoituisivat tässä tapauksessa todennäköisimmin aineistot, joiden sopimuskausi päättyy vuoden 2009 tai 2010 lopussa.

FinELibin jäsenorganisaatioita pyydetään ilmoittamaan halukkuutensa pilottiorganisaatioksi kesän 2009 aikana. Samalla pyydetään nimeämään aineistoja, joiden osalta halutaan pilotoida jokin tai joitakin edellä mainittuja uudenlaisia lisenssejä (pilottikyselyn luonnos liite 3).

Pilotit valitaan syksyllä 2009 ilmoittautuneiden joukosta ja niistä tiedotetaan konsortiolle. Kaikkia valittuja kohteita ei pystytä pilotoimaan samanaikaisesti, koska on turvettava myös jo lisensoitujen aineistojen sekä uusien aineistojen neuvottelut.

Pilottien tarkoituksena on kehittää uusia lisenssiintimalleja konsortion käyttöön. Yhtenä tavoitteena on saada pilottiorganisaatioiden kokemuksista mahdollisimman laajalti hyödynnettävää tietoa. Pilottien läpivieminen edellyttää näin ollen osallistuvien organisaatioiden vahvaa sitoutumista pilotointiin (esim. riittävät resurssit, organisaation tietohallinnon valmius tarvittaessa pilotoida käyttäjäryhmien rajausta).

Pilottien onnistuminen edellyttää yhteistyötä palveluyksikön, asiakasorganisaatioiden sekä kustantajien/välittäjien välillä. Kirjasto edustaa palveluyksikköön päin asiakasorgani-

saatiota ja hoitaa yhteydenpidon tietohallintoon sekä henkilöstö- ja opiskelijarekisterien haltijoihin.

5. Muut kehittämiskohteet

Kirjastoille tehdyssä kyselyssä nousi esiin myös lukuisia muita tarpeita. Niitä esitellään alla ja niihin voidaan palata, kun priorisoidut kohteet on pilotoitu ja mallit luotu.

Kaupallinen käyttö

Kyselyssä tuotiin esiin myös tarve lisensoida aineistoja muuta kaupallista käyttöä varten (esim. yrityksille suunnattu tietopalvelu, kaukopalvelu ym. kaupallinen käyttö). Vaikka FinELibin lisensoimukset eivät salli kaupallista käyttöä, on kirjastojen mahdollista neuvotella asiasta tapauskohtaisesti kustantajien/välittäjien kanssa. Tällöin kukin organisaatio (kirjasto) määrittelee kaupallisen käytön tapauskohtaisesti mahdollista hinnoittelua varten ja neuvottelee lisenssit ja hinnoittelut suoraan kustantajien/välittäjien kanssa. Ensimmäisen vaiheen kehittämiskohteiden pilotoinnin yhteydessä on kuitenkin mahdollista pilotoida tilanteita, joissa aineistoja hankitaan maksullista ulkomailla tapahtuvaa koulutusta varten.

Kansalliset lisenssit

Kirjastot haluaisivat myös, että verkkoaineistoista voitaisiin hankkia kansallisia lisenssejä. Kansallisilla lisensseillä tarkoitetaan tässä FinELib-konsortion jäsenorganisaatiot kattavia lisenssejä. Kansallisiksi lisensseiksi voidaan nimetä myös esim. tietyn tieteenalan, oppialan tai sektorin kattavat aineistolisenssit. Myös yhteispohjoisimmat esim. tieteenaloittaiset lisenssit tulee selvittää tässä yhteydessä. Keskeistä laajoissa kansallisissa lisensseissä on se, miten ne rahoitetaan ja miten kustannukset jaetaan organisaatioiden kesken. FinELib-konsortion piirissä tehdyllä perusaineistomäärittelyllä pyritään turvaamaan sekä korkeakoulujen keskeisten tieteellisten aineistojen rahoitusta että edistämään yleisten kirjastojen mahdollisuuksia tarjota kansalaisille heidän tarvitsemiaan keskeisiä verkkoaineistoja. Mikäli kansallisiin lisensseihin saadaan keskitettyä rahaa, voidaan ne nostaa ensisijaisten kohteiden joukkoon.

Uudet FinELib-asiakasryhmät

Kyselyssä nousi esille myös tarve laajentaa FinELibin palveluja uusille asiakasryhmille. Toinen aste kokonaisuudessaan (ml lukiot, ammattiopistot) ja peruskoulut haluttaisiin palvelun piiriin. Nykyisten lisensoimusten puitteissa on ammattikorkeakouluille jo tarjottu mahdollisuutta laajentaa palvelu toiselle asteelle niissä tapauksissa, joissa ammattikorkeakoululla ja toisella asteella on yhteinen ylläpitäjä. Neljä ammattikorkeakoulua on tehnyt laajennuksen. Myös keskussairaalat (muut kuin yliopistolliset sairaalat) haluttaisiin mukaan lisensoimuksiin. Nykyisissä sopimuksissa ovat mukana vain yliopistolliset keskussairaalat. Lisäksi on selvitettävä, ulotettaisiinko palvelu näissä tapauksissa koskemaan myös sairaanhoitopiirejä. Yleiset kirjastot ovat ehdottaneet, että myös hallintokuntien henkilökunta olisi otettava mukaan aineistolisensseihin.

Keskitetyn lisensoinnin laajentaminen uusille asiakasryhmille voidaan toteuttaa vain maksullisena palveluna, mikäli keskitettyä määrärahaa uusien sektoreiden mukaan ottamiseksi ei ole käytettävissä. Palvelun laajentamiseksi on tehtävä arvio lisäresurssien tarpeesta. Tämä edellyttää tietoa siitä, miten paljon kullakin uudella sektorilla on organisaatioita, joilla on valmius maksaa aineistojen lisensseistä ja keskitetystä aineistojen lisensointipalvelusta ja kuinka hyvin FinELibin lisensoimat aineistot vastaavat ao. sektoreiden tiedontarpeita.

Usean maakunnan alueelle ulottuvat kirjastokimpat

Yleiset kirjastot ovat nostaneet esiin myös tilanteet, joissa aineistolisenssit halutaan käyttöön kirjastojen yhteenliittymissä, jotka ulottuvat usean maakuntakirjastoalueen alueelle. Tilanne on ratkaistavissa sillä, että aineistot lisensoidaan kaikille osallistuville kunnankirjastoille. Nykyisessä FinELibin hallintomallissa maakuntakirjastoissa toimivat yhteyshenkilöt välittävät alueensa kirjastojen aineistoilmoittautumiset palveluyksikölle.

6. Yhteenveto

Kehittämiskohteet

FinELib-konsortion jäsenten toivomista keskitetyn verkkoaineistojen lisensoinnin kehittämiskohteista on nostettu esiin ne, joita pilotoidaan mahdollisuuksien mukaan vuoden 2010 aineistoneuvottelujen yhteydessä. Näitä ovat osaorganisaatiolisenssit, lisensointi organisaatorajat ylittävälle tutkimus- ja opetusryhmille sekä maksullisen ulkomaille suunnatun koulutuksen ryhmille, lisensointi silloin kun konsortion jäsen on yhtiöittänyt kirjastonsa, sekä lisensointi aikuis- ja täydennyskoulutuksen tarpeisiin.

Tavoitteet

Osaorganisaatiolisensseillä tavoitellaan edullisempia aineistolisenssien hintoja. Yhtiöityksessä kirjastossa haasteena on paikalliskäytön turvaaminen etenkin, jos kyseessä on useaa organisaatiota palveleva kirjastolaitos. Muissa kehittämiskohteissa pääpaino on uusien asiakasryhmien saamisessa lisensoinnin piiriin. Keskeiset kysymykset kussakin tapauksessa on hahmotettu seuraavasti:

- **Osaorganisaatiot:** Saavutetaanko lisensoinnilla riittäviä kustannussäästöjä verrattuna siitä aiheutuviin kuluihin.
- **Organisaatorajat ylittävät lisenssit:** Saadaanko yli organisaatorajojen menevillä lisensseillä hintasäästöä verrattuna siitä aiheutuviin kuluihin ja edelleen verrattuna siihen, että kukin organisaatio, jonka käyttäjät tarvitsevat aineistoja tekevät omat lisenssisopimukset, yksittäiset käyttäjät ottavat omat lisenssit tai ostavat pay per view -mallilla sisältöä.
- **Täydennyskoulutus:** Onko kokonaistaloudellisempaa lisensoida aineistoja ryhmittäin vai kaikki kaikille. Missä määrin mahdollinen kaupallinen aspekti asettaa erityispiirteitä lisensointiin.
- **Yhtiöitetty kirjasto:** Miten lisensointiin (hintoihin, käytön rajauksiin) vaikuttaa, se että kirjastosta tulee kokonaan erillinen organisaatio tai jopa useata organisaatiota palveleva organisaatio.

Haasteet

Kehittämiskohteisiin ja niiden pilotteihin liittyy useita haasteita, kuten kustantajien/välittäjien halukkuus muuttaa nykyisiä lisensointimallejaan, aineistojen käytön rajoituksen toteuttamiseen liittyvät ongelmat ja vaadittavien käyttäjälukujen saaminen. Pilottien avulla saadaan selville käytännön hyötyjä ja haittoja yksittäistapauksissa, mutta tulosten yleistettävyyden on vähäinen johtuen siitä, että kunkin kustantajan/välittäjän kanssa on käytävä erikseen neuvottelut eikä lopputuloksesta ole etukäteen takeita.

Pilottien toteuttamisen haasteet

Pilottien toteuttaminen edellyttää laajamittaista yhteistyötä palveluyksikön, asiakasorganisaatioiden kirjastojen ja tietohallintoyksiköiden sekä kustantajien/välittäjien kesken. Aineistojen hinnoitteluperusteena olevia organisaatioiden käyttäjämääriä joudutaan keräämään useista erilaisista lähteistä ja laskemaan uudelleen. Koska lukuja saadaan julkisista

lähteistä vain rajoitetusti, tulee konsortion jäsen usein olemaan vastuussa lukujen keräämisestä. Asiakasorganisaatioiden tietohallintoyksiköiden on oltava mukana tilanteissa, joissa uudet mallit edellyttävät aineistojen käytön rajauksia. Aineistojen käytön rajaaminen esim. Shibbolethin avulla voi aiheuttaa huomattavasti lisää hallinnollista työtä paitsi asiakasorganisaatioissa, myös esim. Nelli-portaalin ylläpidossa. Viime kädessä pilottien edellytys on, että kustantajat/välittäjät suostuvat niiden toteuttamiseen.

Pilottien jälkeen

Pilottien jälkeen on muodostunut selkeämpi kuva valittujen kustantajien/välittäjien suhtautumisesta pilotoitaviin malleihin. Malleihin liittyy haasteita niin kustantajien/välittäjien kanssa neuvottelemisessa, välittäjien valtuuksissa, käyttäjämäärien laskemisessa, käytön rajaamisessa kuin aineiston käyttöön asettamisessakin.

Mikäli räätälöinti aiheuttaa lisäkustannuksia kustantajille/välittäjille (käyttäjätunnistus, uudet hinnoittelumallit), se vyöryttää kulun todennäköisesti asiakkaan lisenssin hintaan. Pilottien avulla onkin arvioitava sekä saavutettuja etuja että muutosten aiheuttamia kokonaiskustannuksia.

Mikäli päätetään siirtyä räätälöidymppään keskitettyyn lisensiointiin (yhden tai useamman pilotoidun mallin osalta), vaikuttaa se palveluyksikön ja asiakaskirjastojen väliseen työnjakoon. Räätälöidymät lisensiointitoimeksiannot edellyttävät henkilöresurssien lisäämistä FinELib-palveluyksikköön. Myös Halti-tietokannan rakennetta olisi tarve päivittää vastaamaan keskitetyssä lisensioinnissa tapahtuneita muutoksia. Näin ollen uudet räätälöidyt palvelut voidaan toteuttaa FinELib-palveluyksikössä ainoastaan maksullisena palveluna. Vaihtoehtoisesti organisaatiot lisensioivat itse aineistot ja palveluyksikkö tarjoaa tähän tukea ja työkaluja.

Yhteiskirjastojen sopimuksia

Ky 75.27.279.09

Sopimus Kuopion yliopistollisen sairaalan ja Itä-Suomen yliopiston yhteisestä kirjastosta

1. SOPIMUSOSAPUOLET	1
2. SOPIMUKSEN KOHDE	1
2.1. Kirjastonhoito	1
2.2. Tilat, laitteet ja kalusteet	1
2.3. Tietoliikenne	2
2.4. Aineisto	2
2.4.1. Painettu ja av-aineisto	2
2.4.2. Verkkoaineisto	2
2.5. HENKILÖSTÖ	2
2.6. RAHOITUS	3
3. TOIMINTATAPA JA JOHTAMISORGANISAATIO	3
4. VOIMASSAOLO JA ALLEKIRJOITUKSET	4

1. Sopimusosapuolet

Sopimusosapuolet ovat Itä-Suomen yliopisto (jäljempänä yliopisto) ja Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä (jäljempänä sairaanhoitopiiri).

2. Sopimuksen kohde

Sopimuksella sovitaan Kuopion yliopistollisen sairaalan (jäljempänä KYS) ja yliopiston yhdessä tuottamista kirjastopalveluista (jäljempänä KYSin tieteellinen kirjasto).

KYSin tieteellinen kirjasto on yliopiston ja KYSin yhteinen kirjasto. Sen tehtävä on tukea yliopistossa ja KYSissä tehtävää lääke- ja terveystieteellistä tutkimusta ja yliopistossa annettavaa lääke- ja terveystieteellistä opetusta sekä toimia KYSin henkilökunnan ammattikirjastona. Osana yliopiston kirjastoa KYSin tieteellinen kirjasto on myös julkinen kirjasto, jota kuka tahansa voi käyttää.

KYSin tieteellisen kirjaston toiminnasta ja siihen liittyvistä resursseista sovitaan seuraavaa:

2.1. Kirjastonhoito

Yliopiston kirjasto hoitaa KYSin tieteellistä kirjastoa osana yliopiston kirjastoa. Käytösäännöt, kokoelmatietokanta, hinnasto ja toimintaohjeet ovat samat. Yliopiston kirjasto nimeää henkilökunnastaan KYSin tieteellisen kirjaston päällikön.

2.2. Tilat, laitteet ja kalusteet

KYSin tieteellinen kirjasto sijaitsee KYSin Puljon sairaalassa sairaanhoitopiirin tiloissa, jotka sopimusta solmittaessa ovat asianmukaiset ja riittävät (650,3 m²). Mikäli muutostarvetta ilmenee, sopimusosapuolet sopivat siitä yhdessä ja sairaanhoitopiiri pyrkii järjestämään

kirjastoksi kalustetut ja varustetut tarvittavat tilat ja välineet. Tilat, kalusteet ja laitteet yksilöidään kummankin sopimusosapuolen tilaluetteloissa sekä kaluste- ja laiterestereissä.

2.3. Tietoliikenne

KYSin tieteellinen kirjasto käyttää sairaanhoitopiirin tietoliikenneverkkoa. Kirjaston tietokoneilta on pääsy yliopiston ja sairaalan yhdessä hankkimiin verkkoaineistoihin sekä sairaalan omaan käyttöön hankkimiin verkkoaineistoihin.

2.4. Aineisto

KYSin tieteellisen kirjaston kokoelmiin kuuluu painettuja aineistoja (kirjat, lehdet) ja audiovisuaalista aineistoa (videot ym.). Lisäksi kirjasto hankkii ja tarjoaa käyttöoikeuksia verkkoaineistoihin (elektroniset lehdet, kirjat ja hakuteokset sekä erilaiset viite- ja muut tietokannat). Kunkin hankinnan rahoittaja ja aineiston omistaja voidaan tarvittaessa varmentaa kirjastojärjestelmästä ja kummankin sopimusosapuolen kirjanpidosta.

2.4.1. Painettu ja av-aineisto

KYSin tieteelliseen kirjastoon sijoitetun painetun ja av-aineiston hankkii ja omistaa joko sairaanhoitopiiri tai yliopisto. Aineisto luetteloidaan yliopiston kokoelmatietokantaan, jossa on tiedot kummankin sopimusosapuolen hankkimasta ja omistamasta aineistosta. Osa tästä aineistosta sijoitetaan KYSin klinikkakirjastoihin klinikoiden vastuulle.

2.4.2. Verkkoaineisto

Kansallisen elektronisen kirjaston (FinELib) kautta hankituista verkkoaineistoista on solmittu eri sopimus, jonka mukaan yliopisto edustaa näiden aineistojen sopimuksessa myös yliopistollista sairaalaa. Ko. sopimukset velvoittavat yhtä lailla molempia sopimusosapuolia koko voimassaoloaikansa, joka on yleensä kolme vuotta. Kumpikin organisaatio vastaa sopimusten mukaisen käytön valvonnasta ja oman henkilökuntansa opetuksesta. Muun verkkoaineiston hankinnasta sovitaan erikseen.

2.5. Henkilöstö

Sopimusta solmittaessa KYSin tieteellistä kirjastoa hoitava kirjastoammatillinen henkilökunta (vuoden 2009 alussa informaatikko, kirjastonhoitaja ja kolme kirjastoamanuenssia) koostuu viidestä henkilöstä, jotka ovat yliopiston työntekijöitä, ja joita koskee yliopistojen henkilöstöä koskeva työ- tai virkaehtosopimus.

Yliopisto maksaa näiden tehtävien henkilöstökustannukset, mutta laskuttaa sairaanhoitopiiriltä kirjastonhoitajan ja kahden kirjastoamanuenssin henkilöstökustannuksia (palkat, sivukulut) vastaavat summat. Informaatikon ja yhden kirjastoamanuenssin henkilöstökustannukset jäävät yliopiston maksettaviksi. Tehtävissä noudatetaan yliopistojen palkkausjärjestelmää.

Lisäksi kirjastossa työskentelee Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymän vakinaisessa työsuhteessa kirjastoapulainen, jolla ei ole kirjastoalan koulutusta, ja jota koskee kunnallinen yleinen virka- ja työehtosopimus.

Koko kirjastohenkilöstön toimintaa ohjaa yliopiston nimeämä päällikkö, mikä ei kuitenkaan muodosta työsuhdetta Kuopion yliopistoon sairaanhoitopiiriin työ- tai virkasuhteessa olevan henkilöstön osalta.

Henkilöstöasioista neuvotellaan ja sovitaan aina molempien sopimusosapuolten kesken.

2.6. Rahoitus

Tällä sopimuksella sopimusosapuolet sitoutuvat kaikissa tilanteissa rahoittamaan ja ylläpitämään KYSin tieteellistä kirjastoa omalla sovitulla osuudellaan ja takaavat kirjastolle riittävät toimintaedellytykset myös taloudellisten tilanteiden muuttuessa.

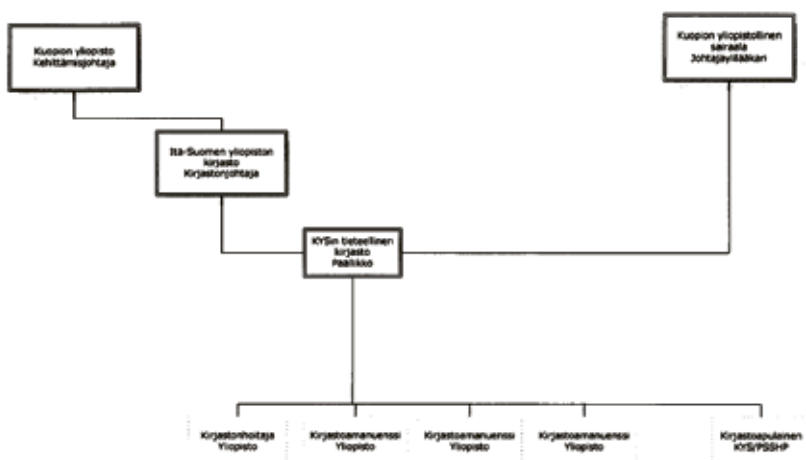
Sairaanhoitopiirin rahoituksen taso (osuus KYSin tieteellisen kirjaston kaikista kustannuksista) määräytyy sairaanhoitopiirin saaman erityisvaltionosuuden perusteella ja on noin 3 % kokonaisEVOsummasta. Sairaanhoitopiirin osuus KYSin tieteellisen kirjaston kaikista kustannuksista on noin 56 % ja yliopiston osuus noin 44 %. Palvelujen turvaamiseksi molemmat osapuolet sitoutuvat säilyttämään vuoden 2009 kustannustason.

Kumpikaan sopimusosapuoli ei voi yksipuolisesti muuttaa omaa rahoitusosuuttaan neuvottelematta toisen sopimusosapuolen kanssa. Rahoitusosuudet tarkistetaan vuosittain viimeistään toukokuussa käytävissä neuvotteluissa, joissa kirjaston edustajat esittelevät seuraavan vuoden talousarvion ja hankintasuunnitelman sairaanhoitopiirin johtajaylilääkärille ja yliopiston kehittämisjohtajalle, jotka tekevät päätökset ja vastaavat sopimuksen noudattamisesta.

3. Toimintatapa ja johtamisorganisaatio

KYSin tieteellisen kirjaston johtamisorganisaatio esitetään oheisessa kuviossa. Kirjaston yhteisen luonteen vuoksi organisaatio on kaksijakoinen.

KYSin tieteellisen kirjaston organisaatio

4. Voimassaolo ja allekirjoitukset

Sopimus korvaa 28.2.2006 päivätyn sopimuksen ja on voimassa 1.1.2010 alkaen toistaiseksi. Irtisanomisaika on kuusi (6) kuukautta. Sopimus on allekirjoitettu kahtena kappaleena.

Kuopiossa 3 päivänä helmikuuta 2009

Kuopion yliopisto/Itä-Suomen yliopisto 2010

Matti Uusitupa
rehtori

Päivi Nerg
kehittämisjohtaja

Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri

Matti Pulkkinen
sairaanhoitopiirin johtaja

Jorma Penttinen
johtajaylilääkäri

S O P I M U S LAPIN KORKEAKOULUKIRJASTOSTA

Lapin korkeakoulukonsernin strategiatyöryhmän hyväksymä 27.5.2009

Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu, Lapin yliopisto ja Rovaniemen ammattikorkeakoulu sekä Kemi-Tornionlaakson koulutuskuntayhtymä Lappia ja Rovaniemen koulutuskuntayhtymä (sopijapuolet) perustavat tällä sopimuksella 1.1.2010 toimintansa aloittavan yhteisen Lapin korkeakoulujen kirjasto- ja tietopalveluiden tuottamisesta vastaavan laitoksen.

Laitoksen nimi: Lapin korkeakoulukirjasto

Tehtävä: Lapin korkeakoulukirjaston tehtävänä on hankkia ja välittää Lapin korkeakoulujen tarvitsemat kirjasto- ja tietoaaineistot, tuottaa kirjasto- ja tietopalvelut sekä erikseen tulosneuvotteluissa sovittavalla tavalla muita palveluja.

Palvelujen tarjonta: Kirjaston palvelut tarjotaan hajautetusti korkeakoulukampuksilla Kemi-Torniossa ja Rovaniemellä.

Hallinto: Kirjaston hallinnosta ja johtamisesta vastaavat johtokunta (päättävä elin) ja johtaja (operatiivinen johto). Johtokuntaan kuuluvat sopijapuolten (3), korkeakoulujen henkilöstön (3), kirjaston henkilöstön (1) ja opiskelijakuntien edustajat (1). Lisäksi johtokuntaan kuuluu sopijapuolten nimeämä puheenjohtaja.

Ohjaus: Korkeakoulujen johto käy vuosittain kirjaston johdon kanssa tulosneuvottelun, jossa sovitaan kirjaston tehtävistä, tulostavoitteista ja tarvittavista voimavaroista.

Päätösvalta: Johtokunta käyttää kirjaston päätösvaltaa tulosneuvottelussa saamiensa valtuuksien puitteissa ja johtaja johtokunnan määrittelemän tehtävän mukaisesti.

Henkilöstö: Koko kirjastohenkilöstö kuuluu hallinnollisesti Lapin korkeakoulukirjastoon ja sen johdon alaisuuteen. Henkilöstö on palvelusuhteessa nykyiseen korkeakouluunsa. Uuden henkilöstön osalta palvelusuhteeseen määritetään toimen perustamisen yhteydessä.

Talous: Korkeakoulukirjastolla on vuosittainen talousarvio, joka muodostuu sopijapuolten myöntämien määrärahojen kokonaismäärästä ja josta sovitaan vuosittaisessa tulosneuvottelussa (neuvottelussa). Korkeakoulujen keskinäiset rahoitusosuudet määräytyvät vuosina 2010-2011 suhteellisina osuuksina vuosien 2008-2009 toteutuneiden kustannusten perusteella.

Tilivelvollisuus: Kirjasto raportoi sopijapuolille puolivuositteittain asetettujen tavoitteiden toteutumisesta ja myönnettyjen määrärahojen käytöstä. Sopijapuolet vahvistavat raportin saatuaan päätöksillään määrärahojen käytön ja antavat tarvittaessa toiminnasta palautteen.

Tilat: Kirjasto toimii osapuolten sille osoittamissa tiloissa vuosittain vahvistettavan tilaohjelman mukaisesti.

Irtaimen omaisuuden hallinta: Sopijapuolten kirjastoaineisto siirretään 1.1.2010 alkaen Lapin korkeakoulukirjaston hallintaan ja yhteiseen tietokantaan. Muu korkeakoulujen kirjastojen hallinnassa oleva irtain omaisuus siirtyy 1.1.2010 Lapin korkeakoulukirjaston hallintaan.

Johtosääntö: Lapin korkeakoulukirjaston toiminnasta määrätään tarkemmin sopijapuolten vahvistamassa johtosäännössä.

Päiväys

Allekirjoitukset

TRITONIA-SOPIMUS

0. Tritonian tehtävä

Tritonia on Vaasassa toimivien alla mainittujen korkeakoulujen yhteinen kirjasto ja oppimiskeskus.

1. Sopijapuolet

Tämän sopimuksen solmivat Svenska handelshögskolan, Vaasan ammattikorkeakoulu, Vaasan yliopisto, Yrkeshögskolan Novia ja Åbo Akademi, joista jäljempänä käytetään nimitystä sopijapuolet.

2. Sopimuksen tarkoitus

Toukokuussa 2008 allekirjoitetun aiesopimuksen perusteella sopijapuolet sopivat tässä sopimuksessa Tritonian hallinnosta ja sen toiminnan rahoittamisesta.

3. Hallintomalli

Tritonia toimii sopijapuolten yhteisenä kaksikielisenä erillislaitoksena, jolla on oma sopijapuolten hyväksymä johtosääntönsä. Johtosäännössä Tritoniale annetaan mahdollisimman suuri itsehallinto.

4. Johtokunta

Tritonian johtokuntaan kuuluu 10 jäsentä. Kullekin jäsenelle nimetään henkilökohtainen varajäsen. Vaasan yliopisto nimeää johtokuntaan kolme jäsentä, joista yksi edustaa opiskelijoita, ja muut osapuolet kukin yhden jäsenen. Tritonian henkilökunta nimeää yhden jäsenen. Lisäksi ammattikorkeakoulut nimeävät yhdessä yhden opiskelijajäsenen. Johtokunta kutuu, kuultuaan sopijapuolia, yhden jäsenen sopijapuolten ulkopuolelta ja tälle varajäsenen.

Johtokunnan jäsenet nimetään kolmivuotiskaudeksi 2010–2012 ja sen jälkeen neljäksi vuodeksi kerrallaan.

Johtokunta valitsee keskuudestaan puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan, jotka edustavat eri sopijapuolia.

5. Henkilökunta

Tritonian johtaja on palvelussuhteessa Vaasan yliopistoon ja hänet nimittää Vaasan yliopisto kuultuaan muita sopijapuolia.

Tritoniaan siirtyvä henkilökunta säilyttää palvelussuhteensa ennallaan. Uudet palvelussuhteet perustetaan sopijapuolten korkeakouluihin talousarvion rajoissa ja pääpiirteittäin 6. kohdassa määrätyn kustannusten jakoperusteen mukaisesti. Työnjohdollisesti henkilökunta toimii Tritonian johtajan alaisuudessa. Henkilökunnan ottaa kukin korkeakoulu johtokunnan tai johtajan esityksestä.

Tritonian henkilökunnan tulee pystyä palvelemaan asiakkaita sekä suomeksi että ruotsiksi.

6. Talousarvio ja kustannusten jako

Johtokunta tekee ehdotuksen talousarvioksi, jonka sopijapuolet hyväksyvät. Talousarviossa määritellään Tritonian yhteiset kulut kuten henkilöstö-, kiinteistö- ja toimintakulut. Sen lisäksi korkeakouluilla voi olla Tritonian toimintaan liittyviä erilliskuluja, kuten tietoaisteiden käyttölisenssit, jotka toistaiseksi määritellään korkeakoulukohtaisesti.

Kustannusten jaon perustana on kunkin korkeakoulun KOTA- tai AMKOTA-tietokannan mukainen tutkinto-opiskelijoiden ja henkilökunnan määrä korkeakoulujen Vaasan toimintaan kuuluvissa yksiköissä. Siirtymävaiheessa vuosina 2010-2012 ammattikorkeakouluista lasketaan kustannusten jaossa mukaan vain Palosaaren yksiköiden henkilökunta ja opiskelijat. Talousarvioon sisältyvät kuitenkin kaikki korkeakoulujen Vaasassa toimivien kirjastoysiköiden kulut. Kustannusten jakoperusteet tarkistetaan ennen siirtymävaiheen päättymistä.

Vaasan yliopisto huolehtii kiinteistön hoidosta ja laskuttaa siitä muita korkeakouluja siten kuin 2. kappaleessa on sovittu.

Sellaisten tilojen vuokrista, joita vuokrataan ulkopuolisille tai joita vain tietyt korkeakoulut haluavat käyttää, kuten tutkijatilat, sovitaan erikseen.

7. Rahaliikenne

Rahaliikenne kulkee Vaasan yliopiston kautta.

8. Kirjallisuuden kartuttaminen

Kirjallisuuden hankinnoista päättää Tritonia siten kuin tässä sopimuksessa ja vuosittaisessa talousarviossa tarkemmin määrätään. Kirjallisuuden kartunnan tulee vastata aloittain vastaavien kirjastojen valtakunnallista keskitasoa.

9. Omaisuus

Nykyisen omaisuuden omistusoikeus jää muuttumattomaksi. Selvästi jollekin osapuolelle hankittava omaisuus merkitään sen omaisuudeksi, mutta muutoin omaisuus merkitään Vaasan yliopiston omaisuusluetteloon. Omistusoikeus tiettyihin tietoaisteisiin merkitään tarvittaessa erikseen kokoelmatietokantaan.

10. Yhteiset toimet

Kaikki osapuolet huolehtivat siitä, että Tritoniaa koskevat asiat esitellään opetusministeriölle tai muille yhteistyökumppaneille kaikkien asiakirjoissa.

11. Sopimuksen voimassaolo ja tarkistaminen

Sopimus on voimassa toistaiseksi. Sitä tarkistetaan tarvittaessa.

Jos sopimus halutaan irtisanoa, tästä on ilmoitettava kaikille sopijapuolille vähintään vuotta aikaisemmin ja irtisanoutuminen tulee voimaan kalenterivuoden vaihtuessa.

Sopimus on tehty suomeksi ja ruotsiksi viitenä samansisältöisenä kappaleena, yksi kullekin osapuolelle.

LIITE: Kustannusten jakoperusteet (ei mukana) (esimerkkinä vuoden 2007 opiskelija- ja henkilöstömäärät ja vuoden 2008 arvioidut kustannukset)

allekirjoitukset rehtoreilta ja hallintojohtajilta

Svenska handelshögskolan
Vasa yrkeshögskola Mars 2009
Vasa universitet
Yrkeshögskolan Novia
Åbo Akademi

AVTAL OM TRITONIA

0. Tritonias uppgift

Tritonia är ett gemensamt bibliotek och lärocenter för nedan nämnda högskolor i Vasa.

1. Avtalsparter

Detta avtal ingås mellan Svenska handelshögskolan, Vasa yrkeshögskola, Vasa universitet, Yrkeshögskolan Novia och Åbo Akademi, vilka härfter benämns avtalsparterna.

2. Avtalets syfte

På basis av det intentionsavtal som ingåtts i maj 2008 överenskommer avtalsparterna i detta avtal om Tritonias förvaltning och om finansiering av verksamheten.

3. Förvaltningsmodell

Tritonia verkar som avtalsparternas gemensamma tvåspråkiga fristående institution, vilken har en egen instruktion som godkänts av avtalsparterna. I instruktionen ges Tritonia så stort självstyre som möjligt.

4. Direktionen

Till Tritonias direktion hör tio medlemmar. För varje medlem utses en personlig suppleant. Vasa universitet utser till direktionen tre medlemmar, varav en representerar studerandena, och de övriga parterna utser en medlem var. Tritonias personal utser en medlem. Dessutom utser yrkeshögskolorna tillsammans en studerandemedlem. Direktionen kallar, efter att ha hört avtalsparterna, en medlem som inte tillhör avtalsparterna samt en suppleant för denne.

Direktionens mandatperiod är tre år under åren 2010–2012 och därefter fyra år.

Direktionen utser sin ordförande och vice ordförande, vilka representerar de olika avtalsparterna.

5. Personalen

Tritonias chef står i anställningsförhållande till Vasa universitet och han eller hon utnämns av Vasa universitet efter att de övriga avtalsparterna hörts.

Den personal som överflyttas till Tritonia kvarstår i tidigare anställningsförhållande. Nya anställningsförhållanden grundas i avtalsparternas högskolor inom ramen för budgeten och huvudsakligen enligt de principer om kostnadsfördelningen som bestäms i punkt 6. Med avseende på arbetsledning är personalen underställd Tritonias chef. Personalen anställs av respektive högskola på förslag av direktionen eller chefen.

Tritonias personal bör kunna betjäna kunderna på både finska och svenska.

6. Budget och kostnadsfördelning

Direktionen gör upp ett budgetförslag som godkänns av avtalsparterna. I budgeten fastställs Tritonias gemensamma kostnader såsom personal-, fastighets- och driftskostnader. Dessutom kan högskolorna ha kostnader som hänför sig till Tritonias verksamhet, såsom licensbelagda e-resurser, vilka tills vidare fastställs skilt för varje högskola.

Kostnadsfördelningen baserar sig på antalet examensstuderande och personalmängden vid respektive högskolas Vasaenheter enligt KOTA- eller AMKOTA-databaserna. Under övergångsskedet 2010-2012 medräknas i kostnadsfördelningen för yrkeshögskolornas del dock Brändöenheterens personal och studerande. I budgeten ingår kostnaderna för alla högskolornas biblioteksenheter i Vasa. Kostnadsfördelningsprincipen justeras före utgången av övergångsskedet.

Vasa universitet ombesörjer fastighetsskötsel och debiterar för den de övriga högskolorna i enlighet med vad som överenskommits i andra stycket.

Om hyra för sådana utrymmen, som uthyrs till utomstående eller som bara vissa högskolor önskar använda, överenskomms skilt.

7. Betalningsrörelsen

Betalningsrörelsen sker via Vasa universitet.

8. Litteraturanskaffningar

Tritonia beslutar om litteraturanskaffningar i enlighet med vad som närmare bestäms i detta avtal och i den årliga budgeten. Litteraturanskaffningen bör ämnesvis motsvara den nationella medelnivån vid motsvarande bibliotek.

9. Egendom

Ägoförhållandet för den nuvarande egendomen förblir oförändrat. Nyanskaffningar, som klart görs för någon avtalspart, antecknas som dess egendom, men i övrigt antecknas egendomen i Vasa universitets anläggningsregister. Äganderätten till vissa samlingar och viss litteratur utmä rks vidbehov skilt i samlingsdatabasen.

10. Gemensamma aktioner

Alla avtalsparter ombesörjer att ärenden som berör Tritonia framförs till undervisningsministeriet eller andra samarbetsparter i allas dokument.

11. Avtalets giltighet och justering

Avtalet är i kraft tills vidare. Det justeras vid behov.

Om någon part önskar säga upp avtalet bör detta meddelas till alla avtalsparter minst ett år på förhand och uppsägningen träder i kraft när kalenderåret byts.

Avtalet har uppgjorts på finska och svenska i fem likalydande exemplar, ett för varje avtalspart.

BILAGA: Kostnadsfördelningsprincipen (ej med) (som exempel antalet studerande och personalmängden år 2007 samt de uppskattade kostnaderna för år 2008)

Underteckningar

Kommentit korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen hankkeen raporttiluonnoksesta (kuulemistilaisuus opetusministeriössä 2.6.2009)

Kommenttinsa ovat jättäneet seuraavat tahot:

Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio
 Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry.
 Erikoiskirjastojen neuvosto
 Helsingin yliopisto
 Professoriliitto
 Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto
 Suomen yliopistokirjastojen neuvosto
 Tieteentekijöiden liitto
 Yleisten kirjastojen neuvosto
 Yliopistojen ja tutkimusalan henkilöstöliitto

KOMMENTIT

Yleiset asiat

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry. (myöhemmin ARENE) pitää korkeakoulukirjastojen kehittämistä osana koko korkeakoululaitoksen kehittämistä tärkeänä kaikkien korkeakoulujen nykyisten ja uusiutuvien tehtävien onnistuneeksi toteuttamiseksi. Hyvin toimivat korkeakoulukirjastot ovat keskeisessä roolissa korkeakoulujen tehtävien laadukkaaksi toteuttamiseksi. ARENE on jo aiemmin korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen osalta korostanut, että opetusministeriön valmistelussa tulee kunnioittaa niitä alueittain käynnistettyjä hankkeita, jotka eri puolilla maata ovat meneillään. Ammattikorkeakoulut ovat toteuttaneet parin viime vuoden aikana jo kolme fuusiota ja neljäs toteutuu ensi vuoden vaihteessa. Lisäksi lukuisia alueellisia yhteistyöhankkeita on meneillään niin ammattikorkeakoulujen kesken kuin ammattikorkeakoulujen ja alueella toimivien yliopistojen tai niiden yksiköiden kesken.

Koska edellä mainitut rakenteellisen kehittämisen toimenpiteet ovat monilta osin vasta valmisteilla, pidämme korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen kannalta liian aikaisena nyt kuultavana olevaa korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen valmistelua. Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen kokonaisuuden tulee olla selvillä ennen yksittäisten yksiköiden (myös kirjastojen) osalta tehtäviä esityksiä.

Hankkeen tehtävänannossa viitataan yliopistolakiuudistuksen vaatimiin toimenpiteisiin. Sekä yliopisto- että ammattikorkeakoululaki ovat Eduskunnan käsittelyssä ja alkuperäisiin esityksiin näyttää olevan tulossa muutoksia ainakin yliopistolain osalta. Rakenteellisessa kehittämisessä tuleekin ARENE:n näkemyksen mukaan edetä niin, että ensin odotetaan korkeakoululakien käsittely Eduskunnassa ja sieltä saatava lopputulos. Sen jälkeen syksyllä 2009 käydään yliopistojen ja opetusministeriön tavoiteneuvottelut koskien vuosia 2010–2012. Kevään 2010 neuvotteluihin opetusministeriö on pyytänyt korkeakouluilta strategioiden tarkennukset. Korkeakoulujen ja opetusministeriön käymien neuvottelujen pohjalta ministeriö laatii korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen toimenpideohjelman. Tämän

jälkeen toteutettavissa rakenteellisen kehittämisen toimissa alueittain mietitään tarkemmin myös korkeakoulujen kirjastojen kehittäminen ja yhteistyö.

Hankkeen tavoitteena on lisäksi Kansalliskirjaston aseman ja sen suhteen Varastokirjastoon selvittäminen. Nämä ovat tärkeitä tavoitteita myös korkeakoulukirjastojen kokonaisuuden kannalta. (**Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry.**)

Erikoiskirjastojen neuvosto pitää hyvänä, että asiaa on toimeksiannossa pyritty lähestymään koko kirjastoverkon kannalta. (**Erikoiskirjastojen neuvosto**)

Raporttiin sisältyy sekä yliopistokirjastoa että Kansalliskirjastoa käsitteleviä toimenpidesityksiä. Yliopisto ja Kansalliskirjasto tulevat myöhemmässä vaiheessa antamaan laajeman lausuntonsa esityksistä.

Yliopisto pitää hyvänä, että työryhmän raportin yleiset tavoitteet ovat samansuuntaisia kuin Helsingin yliopiston omat kirjastotoiminnan kehittämistavoitteet. Raportti on kuitenkin jäänyt eräiltä osin keskeneräiseksi. Erityisesti siitä puuttuu analyysi siitä, miten esitykset rahoitettaisiin. (**Helsingin yliopisto**)

Professoriliitto katsoo, että korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen raportti on eräiltä osin hyvä asiakirja, joka ottaa huomioon laajasti tapahtuneen ja tapahtuvan tiedonhallinnan kehityksen ja yhteiskunnan tarpeet. Raportti on pääasiallisesti oikein laadittu, mutta siinä korostuu liikaa kirjastojen näkökulma. Tiedontuottajien tarpeita ja oikeuksia ei sen sijaan ole riittävästi huomioitu. Kehittämistyössä ei ole merkittävässä määrin ollut mukana tiede- ja opetusalan asiantuntijoita. Professoriliitto katsoo, että raportin suosituksien avulla voidaan suurelta osin turvata suomalaisten tiedonhallinnan tarvetta näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa.

Professoriliitto toteaa, että tutkimusraportissa tutkimus tuodaan hyvin esille, mutta toisaalta tutkimuksen painotus itse suositusten kohdalla eri ole riittävä sen merkitystä ajatellen tässä yhteydessä. (**Professoriliitto**)

Suomen yliopistokirjastojen neuvosto kiittää opetusministeriötä siitä, että sai Korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen (RAKE) -hankkeen kuulemistilaisuudessa 2.6.2009 mahdollisuuden kommentoida hankkeen väliraporttia (versio 5.5.2009). Kommentit kerättiin jäsenistöltä kiireisen aikataulun takia sähköpostitse kesäkuun alussa 12.6.2009 mennessä. Neuvosto on jo 22.4.2009 toimittanut yliopistokirjastojen yksityiskohtaiset kommentit edellisestä väliraportista (versio 6.4.2009). Siinä esitettyjä kommentteja on otettu vain vähän huomioon nyt käsiteltävänä olevassa versiossa. Tästä syytä yliopistokirjastot kantavat huolta tässä raportissa esitetystä toimenpiteistä ja erityisesti niiden rahoitusperustasta.

Raportissa esitetään, että ”paikalliset kirjastot ovat keskeinen toimija tiedonhankinnan opetuksessa”. Tämä linjaus kapeuttaisi yliopistokirjastojen roolin opetukseen ja tilapalveluihin. Tällainen ei tukisi yliopistojen tuloksellisuutta, koska yliopistojen ydinprosessien tarpeet ovat laajemmat. Tutkimuksen ja opetuksen perusedellytys on hyvän ja aktiivisen kokoelman tarjonta.

Hankkeessa on kuvattu yliopistokirjastojen toimintaympäristöä monipuolisesti ja esitetty visio siitä, millaisia korkeakoulukirjastojen palvelut ovat vuonna 2020. Kirjastoille on osoitettu useita kyselyitä, ja lähteinä on käytetty monipuolisesti erilaisia selvityksiä, seminaareja, kuulemisia, tapaustutkimuksia ja asiantuntijoita.

Raportin otsikon ja sisällön välillä näyttäisi kuitenkin olevan jonkinlainen epäsuhte. Raporttiluonnoksessa painottuvat Kansalliskirjaston rooli kirjastoverkkopalveluiden tuottajana sekä yliopistokirjaston käyttöön liittyvät suositukset. Olisi ollut suotavaa sisällyttää raporttiin syvällisempi analyysi yliopistokirjastojen resurssien käytöstä sekä tuottavuuteen ja toiminnan laatuun vaikuttavista seikoista. Tarpeen olisi myös selostus siitä, miten esitettyihin toimenpide-ehdotuksiin on päädytty. Lisäksi raportin saneleva sävy ja esitetty keskusjohdoinen järjestelmä- ja palvelutuotantomalli ovat ristiriidassa yliopistojen autonomian kanssa.

Suomen yliopistokirjastojen neuvosto pitää erinomaisena, että RAKE-hankkeessa on ryhdytty laatimaan suosituksia yliopistokirjastojen kehittämiseksi etenkin digitaalisen palveluverkon kehittämisen näkökulmasta. On tärkeää, että yliopistokirjastot ovat osaltaan kehittämässä uutta yliopistolaitosta. **(Suomen yliopistokirjastojen neuvosto)**

Työryhmän toimeksiantoon on sisällytetty useita kokonaisuuksia. Selvitys on siten varsin kattava. Tavoitehorisontti on asetettu kunnianhimoisesti vuoteen 2020.

Yleisvaikutelma korkeakoulukirjastojen rakenteellisen kehittämisen raportista on, että ehdotuksia tulee vielä katsoa uuden yliopistolain hengessä ja yliopistojen kasvavan autonomian näkökulmasta. Uudella yliopistolalla tullaan säätämään yliopistojen uudesta oikeushenkilöasemasta itsenäisinä julkisoikeudellisina laitoksina tai yksityisoikeudellisina säätiöinä. Lakiuudistuksen tavoitteena on lisätä yliopistojen autonomiaa. Perustuslakivaliokunnan 13.5.2009 antaman kannanoton mukaan yliopistolain autonomiaa koskevaan sääntökyseen on perusteltua lisätä maininta yliopistojen taloudellisesta ja hallinnollisesta autonomiasta.

Yliopistojen autonomia kattaa myös yliopistojen osana toimivat yliopistokirjastot. Autonomiansa puitteissa jokainen yliopisto itse arvioi ja päättää, millaiset kirjastopalvelut se haluaa ja miten niitä tukee. On selvää, että kunkin yliopiston intressinä on taata parhaat mahdolliset palvelut tutkimuksen ja opetuksen tueksi (ml. kirjastot) ja tehdä se mahdollisimman kustannustehokkaasti. Yliopiston näkökulmasta on tärkeää varmistaa laadukkaiden kirjastopalveluiden kytkeytyminen saumattomasti opetuksen ja tutkimuksen prosesseihin.

Työryhmän toimeksiannossa asetetut tavoitteet lisätä yhteistyötä ja tehostaa toimintoja ovat tavoiteltavia. Raportin ehdotuksia rakenteelliseksi kehittämiseksi tulisi kuitenkin miettiä enemmän korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen kokonaisnäkökulmasta. Nyt ehdotukset näyttävät jäävän irrallisiksi ja vain yliopistokirjastoja koskeviksi. **(Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto)**

Tieteentekijöiden liitto toteaa, että raportti on kaikkiaan jo tässä vaiheessa perusteellinen, tarkoituksenmukaisesti taustoitettu ja alan kehitystä ja tulevaisuudennäkymiä hyvin ennakkoiva. Raportissa on kiitettävästi määritelty korkeakoulukirjastojen tehtäväksi kehysorganisaation opetuksen ja tutkimuksen palveluiden tarjonta ja tätä tukevien kokoelmien muodostaminen. Kirjastot määrittellään siis osaksi korkeakoulujen infrastruktuuria ja sen myötä kirjastopalveluiden kehittämistavoitteiden tulisi sisältyä korkeakoulujen strategioihin.

Tieteentekijöiden liiton näkemyksen mukaan tieteellisten kirjastojen korkeatasoisen ja laadukkaan palvelukyvyyn ylläpito ja kehittäminen liittyvät erityisesti henkilöstön rekrytointiin ja pätevyYTEEN.

Tieteentekijöiden liitto haluaa kiinnittää huomiota siihen, millä toimenpiteillä ja säädöksillä taataan, että tieteellisissä kirjastoissa on tulevaisuudessakin sellaista henkilöstöä, jolla on riittävä koulutus ja osaaminen, joita tarvitaan yliopistotasoisten palvelujen ja resurssien kehittämis- ja ylläpitotehtävissä. Kuten raportissakin todetaan, niin yliopistokirjastojen taloudessa tapahtuu suuri muutos siirryttäessä uuden yliopistolain myötä uuteen taloudelliseen asemaan.

Tieteentekijöiden liitto katsoo, että on huolestuttavaa ettei uuteen yliopistolakiin kirjattu kelpoisuusvaatimuksia kirjastohenkilöstön osalta. Kirjastohenkilöstön kelpoisuuksista ei todennäköisesti ole tulossa säädöksiä läheskään kaikkien yliopistojen johto- tai hallintosääntöihin. Tämän myötä huolestuttavaa on myös mahdollisen eriarvoisuuden syntyminen eri korkeakoulukirjastojen kesken; samansisältöisestä työstä maksetaan erilaista palkkaa riippuen siitä, missä korkeakoulukirjastossa työskentelee.

Kirjastohenkilöstön kelpoisuusvaatimusten taustalla on liiton näkemyksen mukaan lähtökohtaisesti kyseessä yliopistojen etu. Väljennetyt, nykyistä alemmalle tasolle asetetut kelpoisuusvaatimukset tai niiden puuttuminen kokonaan merkitsevät heikkeneviä palve-

luita, mikä huonontaa yliopistolaitokselle asetettujen tehtävien suorittamista ja erityisesti tutkimuksen ja opetuksen laatua. Kirjasto on osa tutkimusta ja opetusta ja kirjastojen asiantuntijoilta onkin edellytettävä tehtävien hoitoon vaadittavaa kelpoisuutta, kuten edellytetään myös yliopiston opetus- ja tutkimustehtävissä olevilta.

Kirjaston asiantuntijatehtävissä toimivan (kirjastonhoitaja, tietoasiantuntija, informaatikko) on ilman ylempään korkeakoulututkinnon suorittamisen antamia valmiuksia vaikeaa ohjata esimerkiksi pro gradu -tutkielmaa tai diplomityötä tekevää opiskelijaa tiedonlähteiden käytössä puhumattakaan työskentelystä tutkijoiden kanssa. Kirjaston asiantuntijat hoitavat myös tiedonhankinnan opetuksen ja siihen liittyvän suunnittelun ja kehittämisen, mikä edellyttää myös pedagogisia taitoja. Hyvin hoidettu kirjasto on tutkimuksen ja opetuksen edellytys ja tieteentekijöille on turvattava oikeus hyvin järjestettyyn informaatioon – hyvin hoidettuun tietoon. Kirjastoasiantuntijan työssä on tärkeää ymmärtää akateemista työtä ja tutkimusta. Kansainvälistyminen edellyttää monipuolista kielitaitoa myös kirjastossa. Yliopistossa opiskellessa oppii lukemaan vieraskielisiä tieteellisiä julkaisuja. Kirjastoissa on perinteet kansainvälisessä yhteistyössä ja kansainvälisten verkostojen ylläpitämisessä.

Yliopistojen päämääränä on jatkuva uuden tiedon saavuttaminen. Niissä tähdätään ylempiin korkeakoulututkintoihin ja jatkotutkintoihin. On tärkeää, että kirjastoissa on henkilökuntaa, jolla on ymmärrys tieteellisen tutkimuksen, tiedon tuottamisen ja julkaisemisen prosessista sekä tieteelle asetetuista sisällöllisistä ja eettisistä kriteereistä.

Tieteentekijöiden liitto toivoo, että korkeakoulukirjastojen toimintaan liittyvissä säädöksissä, rahoituksessa ja muissa menettelyissä otetaan huomioon edellä mainitut seikat. **(Tieteentekijöiden liitto)**

Raportissa kuvataan monipuolisesti korkeakoulukirjastojen tulevan vuosikymmenen haasteita digitalisoituvassa maailmassa. Raportti sisältää niukasti tietoa ja viestiä henkilöstön asemasta, tarpeesta ja koulutuksesta, vaikka se tuo toisaalta esiin vaatimuksia osaamistarpeesta ja niiden kehittämisestä. Tämä asettaa haasteita sekä kirjastoalan ammatilliselle koulutukselle että henkilöstön täydennys- ja jatkokoulutukselle. Asiaa voitaisiin lopullisessa raportissa käsitellä enemmän. Tulevaisuudessa tulisi ottaa huomioon kirjastoihin kohdistuvat rahoituspaineet muun muassa panostuksena henkilöstökoulutukseen ja kirjastoalan palkkakehitykseen, jota työtehtävien vaativuuden lisääntyminen ja osaamisen kehittäminen tuovat tullessaan ja alan asiantuntijoiden rekrytointi onnistuisi myös jatkossa.

Pidämme hyvänä, että raportissa suositellaan kirjasto- ja tietopalvelujen integroimista korkeakoulujen strategiseen suunnitteluun, kuten opetusministeriölle suositetaan kirjasto- ja tietopalveluresurssien ja laadun seuraamista eräänä korkeakoulujen arviointikriteerinä. Kirjasto- ja tietopalvelut ovat tärkeä ja kiinteä osa tutkimus- ja opetusinfrastruktuuria.

Erityisen kannatettavaa on raportissa esitetty yhteistietokantojen maksuton kansalaiskäyttö.

Lopuksi haluamme todeta, että kun kirjastojen rakenteellista kehittämistä tehdään, tulee henkilöstön olla aidosti mukana kehittämisessä ja mahdollisissa muutoksissa, työn uudelleen organisoinnissa. Pohdittaessa henkilöstön järkevää käyttöä ja työnjaon uudistamista, nykyisissä tehtävissä toimivien kirjastoammattilaisten näkemykset ovat tärkeitä ja huomioonotettavia. Vain siten syntyy aito mahdollisuus uudistumiseen ja henkilöstön kautta tilaisuus saada käyttöön asiakaskunnalta tuleva todellinen palaute nykyisistä ja tulevasta käytännön palvelutarpeista.

Raportissa esitetään erilaisia hallinto- ja rahoitusmalleja yhdistyville kirjastoille. Useamman organisaation ylläpitämisessä kirjastoissa askarruttaa henkilöstön tasa-arvoinen kohtelu ja samapalkkaisuuden toteutuminen vaativuudeltaan samanlaisissa tehtävissä, varsinkin kun raportissa todetaan, että johtajilla on vain vähän vaikutusmahdollisuuksia rajatuissa budjettivaltuuksissa tehdä tältä osin muutoksia.

Raportissa nousee esiin myös toteamuksena henkilöstön vähentämispaineet, vaikka kirjastojen henkilöstöresursointi ei olekaan kehittynyt samassa suhteessa digitaalisen ympäristön tuomien tehtävien lisääntyessä. Lisäksi on kirjastoja, joissa elektroniset aineistot ovat vain lisä muun materiaalin oheen, eivät painetun aiheiston käsittelystä vapauttava korvike, esimerkkeinä mm. vapaakappalekirjastot. Tätä ei ole resursoinnissa tarpeeksi huomioitu. Raportissa ei myöskään riittävästi korosteta kirjastoissa jo tehtyä omaehtoista rakenteellista kehittämistä (mm. järjestelmien ja elektronisten aineistojen hankinta). **(Yliopistojen ja tutkimusalan henkilöstöliitto)**

SUOSITUKSIIN LIITTYVÄT KOMMENTIT

1. Korkeakoulukirjastojen kehittäminen

Uudistuva korkeakoululaitos luo edellytykset myös kirjastotoimen ennakkoluulottomalle uudelleenorganisoinnille. Tehtävänannossa todetaan, että tavoitteena on ”hahmotella korkeakoulukirjastojen organisoituminen siten, että korkeakoulujen yhdistymiset ja yhteistyösopimukset tulevat huomioon otetuiksi kirjastojen lukumääriä vähentäen, yhteistyötä lisäten ja toimintoja tehostaen”. Sinänsä pirstaleisesta kirjastorakenteesta on järkevää pyrkiä kohti suurempia kirjastokokonaisuuksia, sillä näin voitaisiin tehostaa toiminnan taloudellisuutta ja parantaa palvelua. Olisi kuitenkin hyvä tuoda esiin, että yhdistäminen ja kehittäminen pitää toteuttaa niin, etteivät ne vaaranna tiedeyhteisön ja opiskelijoiden kirjastopalveluiden laatua ja saatavuutta. Kun kirjastoja yhdistetään ja niistä kehitetään nykyistä suurempia palveluyksiköitä, olisi huolehdittava, että muutokset tapahtuvat yhteistyössä tärkeiden sidosryhmien kanssa. Ensisijainen lähtökohta kirjastopalvelujen kehittämisessä pitäisi olla tutkimuksen ja opiskelun edellytysten turvaaminen.

Kun keskuskirjastoajattelusta luovuttiin ja kirjastojen ylläpito siirtyi yliopistojen harteille, ei yliopistokirjastojen tehtävä julkisina kirjastoina muuttunut. Opetusministeriön luottamus yliopistoihin ja niiden kirjastojen yhteiskunnalliseen vastuuntuntoon kansallisesta tietohuollosta osoittautui silloin perustelluksi. Nyt olemme kuitenkin taas uudessa tilanteessa eikä ole varmaa, voiko kirjastojen ylläpitoa julkisina laitoksina yleensä edellyttää yliopistolain yhteiskunnallisen palvelutehtävän perusteella, tai voiko sitä edellyttää ainakaan ulkoapäin määritellyllä tasolla. **(Suomen yliopistokirjastojen neuvosto)**

Yhdistymiset

Ammattikorkeakouluissa on lukuisia yksiköitä, joissa on 1-2 kirjastohenkilöä. On nähty tärkeäksi järjestää minimipalveluja sinne, missä opetus tapahtuu. Korkeakouluyksikköjen rakenteen muuttuessa myös kirjastojen sijoittumista ja palvelukykyä tulee tarkastella kustannustehokkuuden ja asiakkaiden palvelukyvyn kannalta. Kustannustehokkaat kirjastot ja kirjastohenkilöstön osaamisen ja palvelukyvyn kehittäminen suuremmissa yksiköissä ovat osittain ristiriitaisia asiakkaiden toiveiden kanssa mahdollisimman lähellä olevista kirjastopalveluista. **(Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio)**

ARENE pitää tarkoituksenmukaisena korkeakoulukirjastojen yhdistymisten jatkamista, kunhan ne kytketään niin ajallisesti kuin muutenkin korkeakoulujen muuhun rakenteelliseen kehittämiseen. **(Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry.)**

Käsitellessä kirjastojen yhdistämistä olisi hyvä nostaa esille myös se, että useat erikoiskirjastojen kehysorganisaatiot ovat ulkoistaneet tai ulkoistamassa kirjastopalvelunsa yliopistokirjastoihin. On tarpeen kehittää ja konkretisoida sopimuksia tietohuoltopalvelui-

den turvaamiseksi myös ulkopuolisten organisaatioiden näkökulmasta, jos ne ovat ulkois-
taneet palvelut korkeakoulukirjastoille. Tämä tulisi huomioida raportissa.

(Erikoiskirjastojen neuvosto)

Pyrkimystä luoda korkeakoulukirjastoista tarpeeksi suuria yksiköitä ja sitä kautta tur-
vata riittävät resurssit ja hyvät palvelut voidaan puolustaa. Toimipisteiden vähentäminen
mekaanisesti puoleen ei kuitenkaan ota huomioon kirjastojen ja toimipisteiden erilai-
suutta. Toimipisteiden määrän voisi kytkeä esimerkiksi käyttäjäkuntaan ja palveltavan
kohdeyleisön määrään. Yliopistokirjastojen yhdistymisiä tapahtuu myös luonnollista tietä
yliopistojen yhdistyessä sekä yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen yhteistyörakenteita
kehittäessä. **(Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto)**

Yhteinen konsortio

Yhteisen kirjastojärjestelmäkonsortion suunnittelussa on tehty perusteellisia selvityksiä
ja neuvotteluja. Valmistumassa olevien sopimus- ja kustannustenjakomallien perusteella
amkit-konsortio ja ammattikorkeakoulut päättävät osaltaan uuden konsortion syntymi-
sestä. Yhteisen konsortion muodostuminen ei ole uusi asia: vuosituhannen vaihteessa
käydyssä keskustelussa yhteiseen konsortioon ei ollut edellytyksiä, koska kirjastojärjestel-
mäsopimukset olivat erilaisia, kustannusvaikutuksista ei ollut tarkkaa tietoa ja amk-kirjas-
toilla oli vastaperustettuina uusina kirjastoina omia, erilaisia tarpeita kuin yliopistokirjas-
toilla. Yhteisen konsortion muodostamisessa on arvioitava kustannustehokkuuden ohella
amk-kirjastojen asiakkaiden tarpeiden huomioon ottaminen jatkossakin.

(Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio)

ARENE pitää hyvänä ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen yhteisen kirjastokonsor-
tion muodostamista. Konsortion tehtävä on toimia korkeakoulukirjastojen toiminnan
yhteistyöelimenä ja palveluiden hankkijana ja edustajana yhteisten kansallisten ja kv-pal-
veluiden hankkijana.

ARENE esittää kuitenkin AMKIT-kirjastokonsortion jatkamista ammattikorkeakou-
lukirjastojen ja Kansalliskirjaston yhteistyön ulkopuolelle jäävien ammattikorkeakoulu-
kirjastojen yhteisten tehtävien (mm. työryhmän esityksessä esitettyjen tehtävien), yhteis-
ten kehittämishankkeiden sekä Theseus-verkkokirjaston tehtävien hoitamiseksi vuosille
2010–2012 siten, että opetusministeriö myöntää näiden tehtävien hoitamiseksi kullekin
vuodelle 70 000€:n määrärahan liitteessä 1 esitetyn suunnitelman mukaisesti.

(Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry.)

Jos raportissa mainittu yhteinen neuvosto perustetaan, siihen tulisi saada kaikkien tutki-
musta tekevien ja erityisasiantuntemusorganisaatioiden edustus. **(Erikoiskirjastojen neuvosto)**

Muistiossa ehdotetaan, että yliopistokirjastojen ja ammattikorkeakoulukirjastojen kon-
sortiot ja neuvostot tulisi yhdistää ja että muodostettava elin toimisi yhteistyöelimenä ja
palveluiden hankkijana. Tämä merkitsisi noin 50 varsin erikokoisen ja hieman erilaisin
painotuksin toimivan organisaation yhteistyöelintä. Yliopisto pitää tärkeänä, että mikäli
tähän suuntaan edetään, tulee myös etsiä uudenlaisia yhteistyöperiaatteita. Silloin kun
yliopistolla on merkittävästi muita suuremmat taloudelliset vastuut konsortioissa, myös
vaikutusmahdollisuuden tulee lisääntyä päätettäessä toiminnan linjauksista ja mahdolli-
sista yhteishankinnoista. **(Helsingin yliopisto)**

Ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen yhteisen konsortion perustaminen edellyttää
vielä pohdintaa. Kansallisten keskitettyjen palvelujen organisoinnin kannalta yhteinen
konsortio selkiyttäisi ja yksinkertaistaisi toimintakonseptia. Yhteisen konsortion kohdalla
työryhmä on ehkä lähestynytkin asiaa pääosin rakenteellisista näkökohdista. Asiaa pitää
kuitenkin tarkastella myös korkeakoulukirjastojen ja niiden sidosryhmien näkökulmasta.

Työryhmältä toivoisi kannanottoa siihen, miten yhteinen konsortio tukisi nykyistä paremmin yliopistokirjastoja niiden perustehtävässä, opiskelun ja kilpailukykyisen tutkimuksen tuottamisessa. Mitä lisäarvoa yliopistosektorille koituu yhteisenä konsortiona toimimisesta? Miten sektoreiden erilaiset tarpeet huomioidaan yhteisessä konsortiossa? Kaikki yliopistokirjastot eivät pidä tavoiteltavana yhteistä neuvostoa, koska korkeakoulujen ja ammattikorkeakoulujen perustehtävä on erilainen, ja tästä seuraa toiminnallistakin erilaisuutta. **(Suomen yliopistokirjastojen neuvosto)**

Työryhmän asettaminen pohtimaan ammattikorkeakoulukirjastojen ja yliopistokirjastojen yhden yhteisen konsortion/ neuvoston muodostamista on kannatettava. Epäselväksi kuitenkin jää, puhutaanko tässä nimenomaan yhteistyöelimenä toimivasta neuvostosta/ konsortiota vai laajemmasta, myös Linnea- tai FinELib-konsortiot korvaavasta konsortiota? Jos kyseessä on nykyisen yliopistokirjastojen neuvoston ja ammattikorkeakoulukirjastojen konsortion korvaava yhteinen neuvosto, niin sen perustaminen on periaatteessa kannatettava ajatus ja sen rooli olisi olla yhteistyöelin. Sen sijaan on vaikea nähdä neuvostolla roolia ”palveluiden tilaajana”. Korkeakoulukirjastot toimivat oman korkeakoulunsa (tai useamman) osana ja ovat mm. budjettivastuussa omalle korkeakoululle (tai useammalle korkeakoululle). Neuvosto ei voi ”tilata palveluita” yksittäisen korkeakoulukirjaston puolesta. **(Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto)**

Laadun, vaikuttavuuden ja resursoinnin seuraaminen

Kirjastojen toiminnan laatua, vaikuttavuutta ja resursointia tulee seurata Kansalliskirjaston ja OPM:n välisten tulosneuvotteluiden lisäksi ammattikorkeakoulujen ja OPM:n välisissä tulosneuvotteluissa. Kirjaston toiminnallisten mahdollisuuksien ylläpitämiselle ja kehittämiselle on tärkeää, että laatua, vaikuttavuutta ja resursointia seurataan ammattikorkeakoulun toiminnan arvioinnin yhteydessä. **(Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio)**

Alueelliset korkean koulutuksen kirjasto- ja tietopalvelustrategiat

Strategioiden laatiminen on kannatettavaa paikallisen tietohuollon kehittämisessä. Strategioissa on otettava paikalliset olosuhteet huomioon, eikä pyrittävä yhdenmukaisiin malleihin. Hyvien käytänteiden jakamiseksi on kuitenkin hyvä järjestää mahdollisuuksia. Rakenteellisen kehittämisen mukanaan tuomien erilaisten mallien eteenpäin kehittämistä ja toteuttamista on seurattava kansallisesti. **(Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio)**

Kirjastojärjestelmän palvelut yliopisto- ja korkeakoulumaailman ulkopuolelle

Korkeatasoista tutkimusta tehdään myös korkeakoulujen ulkopuolella. Siksi kansallisesti kattavan digitaalisten kirjasto- ja tietopalveluiden verkon tulisi palvella suomalaisen korkeakoululaitoksen lisäksi kaikkia suomalaisia tutkimusta ja selvitystyötä tekeviä organisaatioita.

Korkeakoulukirjastojen integroitumisen tutkimukseen tulisi ulottua myös oman kehysorganisaation ulkopuolelle innovaatioketjujen sekä hallinnon- ja sektorirajat ylittävän kansallisen tietohuollon tukemiseksi.

Sektorikohtaiset rajat estävät verkkoaineistojen laajaa saatavuutta. Opetusministeriön myötävaikutuksella tulisi edistää näiden rajojen madaltamista esimerkiksi sektoritutkimuksen neuvottelukunnan kautta. Tutkimuksen toimintaympäristön turvaamiseksi on kehitettävä eri ministeriöiden ja muiden organisaatioiden tutkimusjohdon yhteistyötä. **(Erikoiskirjastojen neuvosto)**

Professoriliitto toteaa, että korkein opetus pyrkii nykyisin opettamaan opiskelijat käyttämään tieteellistä kirjallisuutta, mutta tutkinnon suorittamisen jälkeen tieteellisen aineiston saatavuus useimmilla heikkenee, ja sitä kautta koulutuksen kautta saatu taito

jää vajaakäyttöön, ja usein turvaututaan toissijaisiin ja sitä kautta mahdollisesti epäluotetavimpiin materiaaleihin. Tässä mielessä on pidettävä hyvänä, jos syntyy taloudellisesti toteuttamiskelpoinen mahdollisuus laajentaa materiaalien käyttöoikeuksia. Tämä ei saa kuitenkaan heikentää korkea-asteen koulutuksen perusrahoitusta, eli sitä ei saa käyttää laajennuksen maksajana. (Professoriliitto)

Korkeakoulut ja rahoittajat varmistavat tutkimushankkeiden kirjasto- ja tietopalvelukulujen kattamisen

Epäselväksi jää raportin suositus, että ” Korkeakoulut ja rahoittajat varmistavat tutkimushankkeiden kirjasto- ja tietopalvelukulujen kattamisen”. Asian voi ymmärtää veloitteena korkeakouluille huolehtia siitä, että tutkimuksen tarpeet otetaan huomioon, tai tutkimushankkeiden velvollisuutena osoittaa korkeakouluille, että riittävästi hankkeiden rahaa ohjataan näiden asioiden kattamiseen yleiskustannuksista. Mikäli tällä tarkoitetaan, että hankkeiden on budjetoitava vähintään 5 % rahoituksestaan kirjasto- ja tietopalvelumenoihin, osuutta voi pitää suurena. Asia on tärkeä, joten suosituksen tulee olla riittävän selvä. (Professoriliitto)

2. Korkeakoulukirjastojen taloudellisen ja hallinnollisen aseman sekä tietoineistojen käytön turvaaminen

Raportin mukaan keskitetyt palvelut on tarkoitus tuottaa maksullisena palveluna, mikä ilmeisesti uuden yliopistolain mukaan tarkoittaa liiketaloudellista maksullista palvelua ja jossa noudatetaan liiketoiminnan periaatteita. Kannattaisi selvittää, olisiko palveluita mahdollista tuottaa yhteisrahoitteisesti sen sijaan, että ne tuotettaisiin liiketaloudellisina palveluina. (Suomen yliopistokirjastojen neuvosto)

Johtajuus

Ammattikorkeakouluissa on edelleen kirjastoja, joilla ei ole selkeää organisatorista asemaa, kirjastoilla ei ole mm. johtajaa, jolla olisi budjetti- ja henkilöstövastuuta. Kirjaston johtamisessa ja päätöksenteossa on oltava riittävästi kirjastoalan osaamista. (Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio)

Tekijänoikeudet

On hyvä että korkean opetuksen ja tutkimuksen tarpeita korostetaan tekijänoikeuksien yhteydessä. Useiden erikoiskirjastojen kehysorganisaatioissa tehdään tutkimusta. Niiden asema tekijänoikeuslainsäädäntöä laadittaessa olisi otettava huomioon.

Alueellisten strategioiden lisäksi on laadittava kansallisen tason tutkimuksen ja tieteen tekemisen tietohuoltostrategia. Tässä on kaikkien kirjastosektorien yhteistyö välttämätöntä. Toivomme työryhmän jatkossa määrittelevän, mistä siinä on kysymys.

(Erikoiskirjastojen neuvosto)

Tekijänoikeuksien piiriin kuuluu erilaisia opetus- ja tutkimustyön materiaaleja. Tekijänoikeus tarkoittaa siten sekä yksilön oikeuksia että taloudellisen toimijan oikeuksia. Kysymyksessä on tutkijan ja opettajan immateriaalioikeudet, mutta samalla myös mahdollisuudet saada tutkimuksen ja opetuksen käyttöön materiaalia. Immateriaalioikeuksiin liittyy sekä taloudellisia ja uraan liittyviä meriittinäkökohtia. Julkisin varoin aikaansaadut tutkimustulokset ovat periaatteessa aina olleet julkisia, mutta niiden saatavuutta ovat säädelleet taloudelliset näkökohdat. Tämä on osittain muuttunut digitaalisten aineistojen ja verkon, mutta toisaalta kyseessä on myös kustantajien taloudelliset edut. On muistettava, että niiden etujen kautta on saatu aikaan vertaisarviointijärjestelmä, joka on tieteen eräs

keskeisimpiä rakenteita, mutta jonka ylläpitäminen maksaa julkaisusarjojen kustantajille. Tulee välttää sellaista, joka murtaa tämän perustan.

Lähtökohtana tulee olla se, että tekijänoikeus on tekijällä. Tekijän itsensä päätettävissä tulee olla se, luovuttaako hän oikeudet toisaalle. **(Professoriliitto)**

Yliopistokirjastot pitävät tärkeänä sitä, että tekijänoikeuslain rajoitteita poistetaan. Tässä pitää ottaa huomioon tutkimuksen ja opetuksen tarpeet digitaalisten tekniikoiden käyttöön. **(Suomen yliopistokirjastojen neuvosto)**

Vähintään 5 % kokonaisbudjetista kirjasto- ja tietopalveluihin

Työryhmä esittää tavoitteena, että korkeakoulut käyttävät vähintään 5 % kokonaisbudjetistaan kirjasto- ja tietopalveluihin. Vastaavaan sidonnaisuuteen pyrittiin myös ammattikorkeakoulujen käynnistämisvaiheessa silloin sidottuna ammattikorkeakoulujen vuotuisiin toimintamenoihin. Jo silloin todettiin, että ammattikorkeakoulut ovat myös kirjastojensa osalta niin erilaisessa asemassa, että tällaista kiinteää prosenttilukua ei ole järkevää asettaa. Ammattikorkeakoulut eivät katso voivansa tällaiseen esitykseen sitoutua. Pidämme tällaisten lukujen asettamista puuttumisena korkeakoulujen autonomiseen päätöksentekoon toimintansa toteuttamiseksi.

Kokonaisuutena pidämme työryhmän esityksiä monilta osin kannatettavina. Rakenteellisessa kehittämisessä tulee kuitenkin edetä koko korkeakoulujärjestelmän rakenteellisen aikataulun ja periaatteiden mukaisesti. Sen sijaan työryhmän esitykseen 5 %:n korkeakoulujen kokonaisbudjetista käyttämisestä kirjasto- ja tietopalveluihin ammattikorkeakoulut eivät voi aiemmin esitettyjen perustelujen vuoksi sitoutua. Lisäksi esitämme, että työryhmä valmistelee loppuraporttiinsa arviot esityksillä saavutettavista säästöistä. **(Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry.)**

Raportissa tuodaan esille, että uuden toimintatavan myötä kustannuksissa voidaan merkittävästi säästää. Toisaalta suositellaan, että kirjastoihin sijoitetaan vähintään 5 % kokonaisbudjetista. Tässä on selvä ristiriita. Liitto katsoo, ettei tällaista yhden sektorin päältä pois automaattia pidä suositella näin vahvasti. Eri alat lisäksi eroavat näissä suhteissa rahoitussuhteiltaan voimakkaasti. Kustannukset ovat vahvasti mukana myös ”koko kansan aineistojen” ja räätälöityjen aineistojen keskinäistä suhdetta pohdittaessa, sillä kustantajilla on oma intressinsä tässä.

On todettava, että vaikka kysymyksessä on suositus, sen sisältö on kyseenalainen yliopistojen autonomian kanssa.

Kustannusten osalta tarkasteluissa on raporttia selvemmin tuotava esiin toiminnan laatu niin kirjastojen käytön opettamisen että tutkijoille tarjottavien palvelujen osalta. Kustannussäästöjä on tarkasteltava tätä taustaa vasten, mitä raportissa on käsiteltykin. **(Professoriliitto)**

Onko opetusministeriöllä uuden yliopistolain aikaan mahdollisuus korvamerkintöihin (esim. 5 % kirjasto- ja tietopalveluun), kun eri yhteyksissä korostetaan yliopistojen autonomian lisäämistä? **(Suomen yliopistokirjastojen neuvosto)**

Kirjastot ovat osa yliopistojen kokonaistoimintaa ja -rahoitusta ja kuten yllä on tuotu esiin, kirjastot kuuluvat yliopistojen autonomiaan. Suositusta siitä, että korkeakoulu käyttäisi vähintään 5 % kokonaisbudjetistaan kirjasto- ja tietopalveluihin voidaan pitää toivomuksena, jonka toteuttaminen riippuu yliopiston mahdollisuuksista kokonaisbudjetin puitteissa. Suositus on ristiriidassa uuden yliopistolain hengen kanssa, jossa yliopistoille annetaan enemmän taloudellista päätösvaltaa. Se on myös ristiriidassa niiden suositusten kanssa, joissa haetaan kustannussäästöjä ja/tai keskeisten tietoaineistojen rahoittamista keskitetysti. Yhdenmukainen hinnoittelu on periaatteena hyvä, mutta käytännössä se voi olla mahdoton. **(Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto)**

Open Access

Muistion ehdotus OA-velvoitteesta näyttäisi viittaavan siihen, että kaikki yliopistossa tehtävä tutkimus tulisi saattaa avoimen julkaisemisen piiriin. Helsingin yliopisto on ollut edelläkävijä antaessaan velvoitteen tieteellisten artikkelien rinnakkaistallentamisesta 1.1.2010 lukien. Yliopisto suhtautuu kuitenkin epäillen mahdollisuuteen laajentaa avoin julkaiseminen kaikkien, myös monografioina tuotettavaan tutkimukseen. **(Helsingin yliopisto)**

Open access -järjestelmän ei tule toimia siten, että suomalaiset tutkijat/opettajat luovuttavat kaiken luomansa materiaalit avoimeen verkkoon, mutta joutuvat itse hankkimaan oleellisen osan materiaalista maksullisesti (lisenssit, jotka korkea-asteen koulutusyksiköt maksavat). **(Professoriliitto)**

Kansalliset sopimusmallit

ARENE pitää kansallisten sopimusmallien kehittämistä tarkoituksenmukaisena. Sen sijaan tutkimusjulkaisujen avoimeen julkaisemiseen siirtymisaika näyttää melko pitkältä. Tämä voisi ARENE:n arvion mukaan toteutua jo esimerkiksi v. 2015 mennessä. Tekijänoikeuslain vaatimukset tulisi laatia mahdollisimman joustaviksi aineistojen täysimittaisen hyödyntämisen mahdollistamiseksi niin opetuksessa kuin tutkimus- ja kehitystyössäkin. **(Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry.)**

Arvonlisävero

Rehtorien neuvosto kannattaa ehdotusta, että yliopistokirjastoille varmistetaan yliopistolain muutoksesta johtuvien ALV-kustannusten korvaaminen rahoituksessa. Myös ehdotus siitä, että tekijänoikeuslainsäädännössä varmistetaan tutkimuksen ja opetuksen mahdollisuudet hyödyntää täysimittaisesti aineistoja ja erityisesti digitaalisten tekniikoiden hyödyntäminen aineistojen käytössä ja jakelussa on kannatettava. **(Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto)**

3. Kansalliskirjaston keskitettyjen palveluiden vahvistaminen ja tuotteiden kehittäminen korkeakoulujen perustehtäviä palveleviksi

Laadukkaan ja soveltuvan verkkoaineistojen saatavuus on edelleen ongelmallista ja mm. kustannusten nousun myötä vaatii jatkossakin huomattavaa resursointia. Myös verkkoaineistojen käyttöön on kiinnitettävä ammattikorkeakouluissa erityistä huomiota, mm. turvaamalla riittävä pedagoginen osaaminen kirjastoissa, jotta aineistot saadaan mahdollisimman hyvin käyttöön. **(Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio)**

ARENE pitää Kansalliskirjaston kehittämistä koskevia työryhmän esityksiä tarkoituksenmukaisina. Kuitenkin ihmettelemme työryhmän esitystä lisärahoituksen saamiseksi samanaikaisesti, kun työryhmän tehtävänä on ollut selvittää millaisia säästöjä saavutetaan vahvistamalla Kansalliskirjaston asemaa keskitettyjen palvelujen tuottajana. **(Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry.)**

Kansalliskirjaston keskitettyjen palveluiden kehittäminen on toivottavaa. Kaikkien kirjastosektoreiden palvelut olisi turvattava hinnoitteleamalla ne siten, että niiden käyttöönotto on käytännössä mahdollista. Aineistojen tasavertaista käyttöä yli sektorirajojen voidaan parhaiten edistää löytämällä taloudellisesti järkevät ratkaisut myös muita kuin opetusministeriön hallinnonalaan kuuluvia julkisia organisaatioita varten. Erityisesti tämä koskee keskeisten tietoaineistojen saamista korkeakoulujen ulkopuolisten tutkimusta harjoittavien organisaatioiden käyttöön.

Yhteisluettelon laajentamisen pitäisi koskea kaikkia kirjastosektoreita. Jotta pienillä erikoiskirjastoilla olisi käytännössä mahdollisuus liittyä järjestelmään, olisi huomioitava niiden erilaiset tekniset ja taloudelliset edellytykset.

Avointa julkaisuarkistoa olisi tarjottava muidenkin organisaatioiden tutkimusjulkaisujen tallennukseen. Tekijänoikeusrajoituksista johtuen kunkin organisaation rinnakkaisjulkaisut olisi myös pystyttävä esittämään selkeästi omana kokoelmanaan.

Keskitettyjen palvelujen kansallinen rahoitus pitää kohdistaa koko kirjastoverkon käytössä olevien palvelujen kehittämiseen. (**Erikoiskirjastojen neuvosto**)

Raportin mukaan Kansalliskirjasto ottaisi määrävän osan digitaalisesta tietohuollosta. Professoriliitto pitää asian tarkastelua järkevänä, mutta katsoo tarkoituksenmukaiseksi suorittaa lisää kustannustarkasteluja. Tarkastelun on lähdettävä asiakkaan, ei kirjastojärjestelmän, kannalta, hänen tarpeitaan ja ajankäyttöään ajatellen. On taattava, että paikalliset palvelut toimivat riippumatta siitä, missä palveluiden tekninen tuottaminen tapahtuu. Mikäli kirjasto- ja tietopalvelutoimintoja siirretään pois yliopistojen suorasta päätösvalasta, on ehdottomasti varmistettava tiedeyhteisön jäsenten mahdollisuus vaikuttaa kirjastojen palveluja koskeviin ratkaisuihin. (**Professoriliitto**)

Kirjasto palvelee ensisijaisesti kehysorganisaatiotaan. Käyttäjien tarpeet, aineistojen hyödyllisyys ja kirjaston toiminnan rahoitus on arvioitava paikallisesti. Keskitettyjen palveluiden suunnittelu edellyttää luotettavaa kustannus-hyötyanalyysiä, jossa tutkijoiden ja opiskelijoiden näkökulmasta erityistä painoarvoa on annettava aineiston nopealle käyttöön saamiselle.

Keskitetty valtakunnallinen hankintayksikkö olisi ostajan ja tuottajan tai ostajan, myyjän ja tuottajan yhteyksissä ylimääräinen porras. Yliopistokirjaston toiminnassa siitä saataisi tulla hidaste, joka lisäisi työ- ja käsittelykustannuksia. Hankintapäätökset ja tilaukset on tehtävä paikallisesti. Paikallisesti on myös valvottava toimitukset (e-aineistojen kyseessä ollessa yhteyksien toimivuus) ja tarkistettava ja maksatettava laskut.

Kalliin vähänkätetyn painetun aineiston hankkiminen yhteiskäyttöön voisi tyypillisesti tarkoittaa kallista painettua moniosaista hakuteosta. Logistisesti jää täsmentymättä, miten aineiston käyttäminen onnistuisi yhteiskäytössä eri tavalla kuin nykyisin eli siten, että asiakas matkustaa käyttämään aineistoa sen hankkineeseen kirjastoon.

Tutkijat haluavat aineiston käyttöönsä juuri silloin, kun he sitä tutkimuksensa tietyssä vaiheessa tarvitsevat. On vaikea kuvitella, miten yhteiskäyttöön hankkiminen käytännössä toimisi. Päätös aineiston hankkimisesta on tehtävä nopeasti. Yhteiskäyttöön hankkiminen sen sijaan vaatisi neuvotteluja yhtäältä siitä, mitä aineistoja hankitaan ja toisaalta siitä, kuka kulloinkin aineiston hankkii. Tämä toimii ehkä tilanteissa, joissa aineistoa ei kukaan ole ehdottanut eikä sitä odoteta. Nykyisin aineistorahat eivät ole mahdollistaneet kaiken varalta hankkimista, joten raportin ajatus kalliiden vähänkätettyjen aineistojen hankkimisesta yhteiskäyttöön tuntuu kovin teoreettiselta ja käytännölle vieraalta.

Yliopistokirjastojen enemmistö vastustaa suunniteltua keskeisten tietoaaineistojen hankkimista ja sijoittamista Kansalliskirjastoon, jos yliopistokirjastojen määrärahoja samalla vähennettäisiin. Esitys palaa takaisin keskuskirjasto-ajatukseen, joka syrjäytettiin aikoinaan, koska se ei toiminut. Keskeinen kirjallisuus tarvitaan yliopiston infrastruktuurina lähelle tiedontarvitsijoita nopeaan ja joustavaan käyttöön osaksi tutkimuksen ja koulutuksen prosesseja. Yliopistojen tutkimusryhmien kirjallisuustarpeet ovat hyvin erilaisia, eikä mikään keskuskokoelma voi niitä korvata.

Keskitetty hankinta- ja luettelointitoiminta ei palvele myöskään käyttäjäkuntaa. Tämä johtuu osittain edellä mainituista syistä, osittain siitä, että keskitetty hankinta ja luettelointi on hidasta. Varsinkin yliopistokirjastot pystyvät hyvään toiminnallisuuteen ja taloudellisuuteen näissä palveluissa. Keskitetty luettelointi tarkoittaisi useimmissa tapauksissa aineistojen

lähettämistä luetteloitavaksi jollekin toiselle paikkakunnalle. Tämä merkitsisi yliopistokirjaston kannalta huomattavaa hidastusta aineistojen käyttöön saamisessa. Jos taas kyse on valmiiden luettelointitietueiden hyödyntämisestä, ei tämä ole uutta, vaan vallitsevaa käytäntöä.

Kansalliskirjastoon sijoitettavaksi esitettävän ”keskuskirjastokokoelman” sijaan maailman kirjallisuus jo nyt taloudellisesti saatavissa toimivan kaukopalvelujärjestelmän kautta. **(Suomen yliopistokirjastojen neuvosto)**

Pitää tarkkaan miettiä mitä tehtäviä keskitetään ja missä vaiheessa. Muun muassa luettelointi on kirjastotoiminnan ydinaluetta. Esimerkki Marc21 formaatin ja kirjastojärjestelmän vaihtaminen on osoittanut, että keskeneräisiä ja testaamattomia järjestelmiä ei pidä ottaa käyttöön. Keskitetty malli on vain yksi malli muiden mallien joukossa. Organisoitimalleja pohdittaessa on syytä nostaa esiin myös asiakaslähtöisyys ja mahdollisuudet organisaation nopeaan reagointiin mahdollisissa toimintaympäristön muutoksissa. Keskitämisen varjo puolia, raportissa esitetyn lisäksi, ovat myös mahdollinen palvelutason lasku niin määrällisesti, ajallisesti kuin laadullisestikin. **(Yliopistojen ja tutkimusalan henkilöstöliitto)**

Julkaisuarkistojen ylläpito

Julkaisuarkistojen ylläpidossa toimintatapa perustuu työnjakoon, jossa palvelinten ja ohjelmiston ylläpito ja kehittäminen hoidetaan kansallisissa palvelukeskuksissa (mm. CSC, Kansalliskirjasto) ja julkaisemiseen liittyvät palvelut paikallisella tasolla. Ratkaisun tavoitteena on varmistaa osaamisen tarkoituksenmukainen jakaminen ja kustannustehokas toimintamalli. Keskitetyn julkaisuarkistopalvelun kustannusvaikutukseksi esitetään 100 000 euroa vuositasolla. Rehtorien neuvosto toteaa, että työnjako on kannatettava ajatus, mutta tavoite ja suunnitelma esitetään vielä kovin yleisellä tasolla. Tämä kohta vaatisi tarkennusta siitä, mitä keskitetty ylläpito ja kehittäminen tarkoittavat, millä taholla on koordinaatiovastuu julkaisuarkistosta, mitä ovat paikallisella tasolla toteutettavat julkaisemiseen liittyvät palvelut, miten hoidetaan erilaisten järjestelmien rajapinnat jne. Kustannusarvio tuntuu alhaiselta. **(Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto)**

4. Kirjastoverkon palveluyksikön kehittäminen kansalliskirjaston, varastokirjaston ja kirjastojen työnjakoa ja yhteistyötä tiivistämällä

Kansalliskirjaston, erityisesti verkkopalvelujen, ja Varastokirjaston palvelutoimintoja on kehitettävä vastaamaan korkeakoulukirjastojen tarpeita. Verkkopalvelujen toimintamahdollisuuksia ja hallinnollista organisoitumista on alettava selvittämään nopeasti.

(Ammattikorkeakoulujen kirjastoyhteistyökonsortio)

ARENE pitää hyvänä kirjastojen keskitettyjen palvelujen organisoimista Kansalliskirjastoon. Sen sijaan emme pidä hyvänä työryhmän esitystapaa kustannusten lisäämisestä, kun tehtävänä oli tehdä esityksiä, joilla saavutetaan säästöjä. Kun palveluja keskitetään, niin kustannukset Kansalliskirjaston osalta varmasti lisääntyvät, mutta vähenevät samanaikaisesti korkeakoulukirjastoilta. Siksi odottaisimme, että loppuraportissaan työryhmä esittää arvion muodostuvista kustannusten säästöistä.

Vastaavasti olisimme odottaneet työryhmän tekemän nyt esitettyä pidemmälle meneviä esityksiä Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhteistyön tiivistämisestä. **(Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry.)**

Kustannusvaikutuksissa on huomioitava kansalliskirjaston resurssien turvaaminen kirjastoverkon yhteisten palvelujen kehittämisessä.

Erikoiskirjastojen neuvosto kannattaa mallia jossa Kansalliskirjastosta ja Varastokirjastosta muodostetaan kansallisia keskitettyjä maksuttomia palveluja koko kirjastoverkolle

tuottava itsenäinen kirjastojen palvelukeskus. Kirjastoverkoston eri sektorien vaikutusmahdollisuudet on turvattava tätä palvelukeskusta kehitettäessä.

Lähes kaikki erikoiskirjastot ovat siirtäneet tai siirtämässä Varastokirjastoon aineistojaan. Varastokirjaston tilasuunnittelussa on huomioitava nämä siirrot. Omistussuhteiden selvittäminen koskee myös näitä aineistoja. Varastokirjastojen tietokantoja on kehitettävä haettavuuden parantamiseksi.

Kansallisia kirjastopalveluita kehitettäessä toivomme, että työryhmään nimitettäisiin palvelujen käyttäjiä ja edustajia kaikilta kirjastosektoreilta, myös erikoiskirjastoista.

Erikoiskirjastojen rooli kehysorganisaatioiden osaamisalueilla pitää tuoda esille. Selvityksessä mainittuja erikoisinformatikkoja on jo käytettävissä yli organisaatorajojen esimerkiksi sopimuksia tekemällä tai kehittämällä tutkijoiden käyttöön kysy kirjastonhoitajalta -tyyppistä palvelua. **(Erikoiskirjastojen neuvosto)**

Kansalliskirjaston kannalta keskeiset esitykset koskevat Kansalliskirjaston roolia kansallisena palvelukeskuksena sekä Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston mahdollista yhdistämistä. Raportissa on tehty pitkälle meneviä ehdotuksia mutta kuitenkin jätetty esitysten vaikutusten arviointi keskeneräiseksi.

Yliopisto pitää tärkeänä, että

- Selvitetään ja arvioidaan kustannukset ja hyöty, jotka Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhdistäminen tuottaisi.
- Tärkeätä on myös selkeästi määritellä ja sopia, miten laajenevat palvelut rahoitettaisiin.
- Tilakustannusten kattamiseen tulee löytää ratkaisut.
- Vastuu Varastokirjaston maksuttomista palveluista edellyttää opetusministeriöltä vahvaa sitoutumista rahoitukseen myös jatkossa.
- Kasvavia kuluja ei voida lisätä yliopistojen eikä yliopistorahoituksen vastuulle, vaan kaikkien palveluja käyttävien sektorien tulee kantaa rahoitusvastuuta.

(Helsingin yliopisto)

Tuottavuutta ja säästöä edistäviä palveluita on syytä tarjota yliopistokirjastoille keskitetysti. Yliopistokirjastot pitävät tärkeinä Kansalliskirjaston tietojärjestelmiin ja FinELibin verkkoaineistojen lisensointiin liittyviä palveluita sekä Varastokirjaston palveluita. Palvelujen sisällön suunnitteluun, palvelukuvauksien tekemiseen, ohjaus-, palaute- ja seuranta-järjestelmien rakentamiseen on otettava mukaan palvelun käyttäjät. Yhteistyön edellytyksenä on toiminta win-win-periaatteella, eli kummallekin osapuolelle on oltava etua.

Rahoituksen lisääminen on tavoitteena erittäin suositeltava, mutta se ei saa merkitä korkeakoulujen rahoituksen vähenemistä. Laadukkaat keskitetyt palvelut ovat korkeakoulukirjastojenkin etu, mutta jos keskitettyjen palveluiden budjettirahoituksen lisäys merkitsisi yliopiston kirjaston rahoituksen niukkenemistä, niin tilanne huononisi. Korkeakoulukirjastot pystyvät parhaiten ennakoimaan kehysorganisaatioidensa tarpeet ja hyödyntämään rahoituksen kehysorganisaation kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. **(Suomen yliopistokirjastojen neuvosto)**

Raportissa ehdotetaan, että Varastokirjastosta ja Kansalliskirjastosta muodostetaan kirjastoverkoston palveluyksikkö, joka tuottaa keskitettyjä palveluita kirjastoverkostolle. Korkeakoulujen omat kirjastot vastaisivat paikallisesta ja oman kehysorganisaationsa profiilin mukaisesta opetuksen ja tutkimuksen palvelutarjonnasta ja sitä tukevan kokoelman muodostamisesta. Ajatusta työnjaon täsmentämisestä voidaan pitää hyvänä, jos se tuottaa strategista etua ja lisäarvoa korkeakouluille.

Raportissa ei selvitetä, onko Kansalliskirjastolla todellisia edellytyksiä keskitettyjen palveluiden tuottamiselle vaan todetaan, ”työryhmän sisäisen analyysin pohjalta on päädytty esittämään järkeväksi vaihtoehdoksi, että Varastokirjasto ja Kansalliskirjasto yhdistetään ja että nykyisistä Kansalliskirjaston keskitetyistä kirjastoverkkopalveluista ja Varastokirjaston palveluista muodostetaan yksi palveluyksikkö” (s. 33). Päätöksenteon pohjaksi tarvitaan kustannushyötyanalyysia yhdistämisestä sekä palveluyksikön toiminnallisuuden arviointia, jossa selvitetään, miten uusi yksikkö palvelee opetuksen ja tutkimuksen tarpeita.

Yliopistokirjastot ovat tärkeä osa yliopistojen profiloitumista. Tämä voikin toisaalta edellyttää pikemminkin hajautettuja kuin keskitettyjä ratkaisuja. Keskitetyksi tuotettuja kirjastopalveluja on varmasti hyödyllistä käyttää jatkossakin, mutta yliopistojen tai yliopistokirjastojen tarpeet eivät ole samanlaisia. Yksi koko ei sovi tässäkään asiassa kaikille. Keskitettyjen palveluiden kehittämisessä on oltava selvillä korkeakoulujen ja erityisesti opetuksen ja tutkimuksen tarpeista. Keskitettyjen palveluiden kehittäminen siitä lähtökohdasta, että se on yhteensopiva kotimaisten ja kansainvälisten infrastruktuurien kanssa on hyvin tekniikkalähtöistä ja sisältää vaaran, että tuotetaan sellaisia keskitettyjä palveluita, joita korkeakoulukenttä ei tarvitse lainkaan tai joita tarvitsee vain osa kentästä.

Keskitettyihin palveluihin panostaminen on perusteltua, jos se tarkoittaa myös ns. lisärahoitusta ja tutkimuksen infrastruktuurin turvaamista ja sen tason nostamista. Keskitetyjä palveluja ei tule rahoittaa vähentämällä yliopistojen ja yliopistokirjastojen rahoitusta eivätkä keskitettyjen palveluiden kehittämisestä aiheutuvat kulut saa siirtyä korkeakoulujen maksettaviksi.

On tärkeää, että opetusministeriö huolehtii korkeakoulukirjastojen yhteisten keskitettyjen palvelujen toiminnan perusrahoituksen jatkamisesta. Uusi budjettirahoitus yliopistokirjastojen lisähankkeisiin olisi tervetullutta, mutta nykyisessä taloudellisessa tilanteessa se on tuskin realistista. Sen vuoksi on syytä arvioida uudelleen, tuottavatko lisähankkeet todellisia säästöjä. Rehtorien neuvoston saaman palautteen mukaan esimerkiksi Aleph-järjestelmään siirtyminen on pikemminkin lisännyt yliopistokirjastoissa tehtävää luettelointityötä. **(Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto)**

Kansalliskirjaston ja Varastokirjaston yhteen liittämistä kannattaa edelleen tutkia ja ottaa huomioon henkilöstön näkemykset asiasta. **(Yliopistojen ja tutkimusalan henkilöstöliitto)**

Yleisiä kirjastoja kiinnostaa varastokirjaston toiminnan organisointi, koska varastokirjasto on muodostumassa entistä tärkeämmäksi yleisille kirjastoille. Yleisten kirjastojen puolella aineistosta edelleen suuri osa tulee olemaan perinteisiä kirjoja. Kokoelman hoito edellyttää tällöin säännöllisiä poistoja ja aineiston siirtotarve varastokirjastoon tulee siten säilymään ja osittain jopa lisääntymään. Myös musiikkiaineiston varastointi tulisi hoitaa niin, että se olisi yleisten kirjastojen käytössä varastokirjaston kautta.

Yleiset kirjastot edellyttävät, että varastokirjastoon siirretty aineisto tulee tulevaisuudessakin olemaan kirjastojen ja niiden käyttäjien saatavilla maksutta.

Työryhmän ehdotus keskitettyjen verkkopalveluiden organisoinnista siten, että Varastokirjasto ja Kansalliskirjasto yhdistetään ja että nykyisistä Kansalliskirjaston keskitetyistä kirjastoverkkopalveluista ja Varastokirjaston palveluista muodostetaan yksi palveluyksikkö, on kannatettava.

Lisäksi tulisi kuitenkin selvittää myös työryhmän esittämä vaihtoehto 4., jossa Kansalliskirjasto eriytetään Helsingin yliopistosta itsenäiseksi laitokseksi ja Varastokirjasto yhdistetään siihen.

Kun vaihtoehtoja punnitaan, tulee selvitystyössä olla mukana kaikki kirjastosektorit ja kehysorganisaatiot, kuten työryhmä esittää. **(Yleisten kirjastojen neuvosto)**

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

200
1809–2009

ISBN 978-952-485-773-4 (PDF)
ISSN 1797-951X (Verkkajulkaisu)